T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

GELECEĞİ DÜŞÜNME VE AHLAKİ KARAR VERME İLİŞKİSİNDE ZAMAN PERSPEKTİFİ VE AHLAKİ DUYGULARIN ROLÜ

Emine AKMAN DİREKÇİ

Danışman
Prof. Dr. İnci BOYACIOĞLU

2024

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

GELECEĞİ DÜŞÜNME VE AHLAKİ KARAR VERME İLİŞKİSİNDE ZAMAN PERSPEKTİFİ VE AHLAKİ DUYGULARIN ROLÜ

Emine AKMAN DİREKÇİ

Danışman
Prof. Dr. İnci BOYACIOĞLU

İZMİR - 2024

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum "Geleceği Düşünme ve Ahlaki Karar Verme İlişkisinde Zaman Perspektifi ve Ahlaki Duyguların Rolü" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07.06.2024

Emine AKMAN DİREKÇİ

ÖZET

Doktora Tezi

Geleceği Düşünme ve Ahlaki Karar Verme İlişkisinde Zaman Perspektifi ve Ahlaki Duyguların Rolü

Emine AKMAN DİREKÇİ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Psikoloji Anabilim Dalı
Psikoloji Programı

Bu çalışmada geleceği düşünme görevi açısından farklılaşan gruplarda gelecekteki benlik sürekliliği, zaman perspektifi ve ahlaki duyguların ahlaki karar verme ve ahlaki uzaklaşma mekanizmalarındaki rolü incelenmiştir. Bu amaçla yapılan çalışmanın ilk aşamasında söz konusu değişkenler arası ilişkiler özbildirime dayalı ölçekler aracılığıyla değerlendirilmiş ve gerçekleştirilen model testleriyle doğrudan ve dolaylı etkiler analiz edilmiştir. Çalışmanın ilk aşamasına Manisa ve İzmir'de eğitim gören 383 üniversite öğrencisi dahil olmuş, bu katılımcıların büyük bir kısmı (N = 322) ikinci aşamada gerçekleştirilen deneye de katılım göstermiştir. Araştırmanın ikinci aşamasında deneysel bir manipülasyon ile katılımcılara geleceği düşünme görevlerinden biri verilmiştir. Katılımcıların gelecekteki benlik sürekliliği bu manipülasyona uygun şekilde ön test son test sonuçları açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Üç farklı koşula (yakın geleceği düşünme: benlikle bağlantılı gelecek koşulu, uzak geleceği düşünme: benlikle bağlantısız gelecek koşulu, kontrol koşulu) seçkisiz atanan katılımcıların ahlaki karar yeteneği ve ahlaki uzaklaşma ortalamaları karşılaştırılmıştır. Yürütülen t-testi ve varyans analizleri (ANOVA) sonucu gruplar arası bir fark bulunmamıştır. Öte yandan çalışmanın ilk basamağında katılımcıların doldurduğu ölçekler üzerinden incelenen değişkenler arası ilişkiler, benlik sürekliliği ve zaman perspektiflerinin ahlaki karar verme üzerinde anlamlı yordayıcı etkilerine işaret etmektedir. Araştırma sonuçları ilgili alanyazın doğrultusunda tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gelecekteki Benlik Sürekliliği, Zaman Perspektifleri, Geleceği Düşünme, Ahlaki Duygular, Ahlaki Karar Verme.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

The Role of Time Perspective and Moral Emotions in the Relationship Between Future Thinking and Moral Decision Making

Emine AKMAN DİREKÇİ

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Science

Department of Psychology

Psychology Program

The present study examined the role of future self-continuity, time orientation and moral emotions on moral decision-making and moral disengagement mechanisms in groups differing in terms of future thinking task. In the first phase of the study, the relationships between these variables were evaluated through self-report scales and direct and indirect effects were analysed through model tests. In the initial phase of the study, 383 students enrolled at universities in Manisa and Izmir participated. A considerable number of these participants (N = 322) also participated in the experiment conducted in the second phase. In the second phase of the study, participants were presented with one of the future thinking tasks, which included an experimental manipulation. The participants' future self-continuity was then analysed in accordance with this manipulation by comparing the pre-test and post-test results and the mean moral judgment ability and moral disengagement of the participants, who were randomly assigned to three different conditions. These conditions were as follows: the close future thinking: self-connected future condition, the distant future thinking: non-self-connected future condition, and the control condition. The results of the t-test and analysis of variance (ANOVA) indicated that no significant differences were observed between the groups. However, the relationships between the variables examined through the scales completed by the participants in the initial phase of the study demonstrated that self-continuity and time perspectives exerted a moderating effect on moral decision-making. The findings of the study were discussed in the context of related literature.

Keywords: Future Self Continuity, Time Perspectives Future Thinking, Moral Emotions, Moral Decision Making.

GELECEĞİ DÜŞÜNME VE AHLAKİ KARAR VERME İLİŞKİSİNDE ZAMAN PERSPEKTİFİ VE AHLAKİ DUYGULARIN ROLÜ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI **İİ**

YEMİN METNİ **İİİ**

ÖZET **İV**

ABSTRACT **Vİ**

İÇİNDEKİLER **Vİİİ**

TABLOLAR LİSTESİ **Xİİ**

ŞEKİLLER LİSTESİ **Xİİİ**

EKLER LİSTESİ **XİV**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM **5**

KURAMSAL ÇERÇEVE – I **5**

1.1. GELECEKTEKİ BENLİK SÜREKLİLİĞİ 5

1.1.1. Zamansal Süreklilik Duygusu ve Gelecekteki Benliğe Psikolojik Bağlılık 5

1.1.2. Gelecekteki Benlik Sürekliliği, Zamansal Değersizleştirme ve Bireysel Farklılıklar 8

1.1.3. Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Ahlaki Kararlar 11

1.2. AHLAKİ KARARLAR 14

1.2.1. Ahlaki Kararların Doğası ve Ahlaki Süreçler 15
1.2.2. Ahlaki Kararlara İlişkin Kuramsal Açıklamalar 16
1.2.3. Ahlaki Temeller Teorisi ve Ahlaka İlişkin Diğer Kuramsal Açıklamalar 18
1.3. GELECEKTEKİ BENLİK SÜREKLİLİĞİ VE AHLAKİ KARAR VERME İLİŞKİSİNDE DUYGULARIN ROLÜ 21
1.3.1. Utanç ve Suçluluk 21
1.3.2. Empati 23
1.3.3. Merhamet 25
1.4. GELECEKTEKİ BENLİK SÜREKLİLİĞİ VE AHLAKİ KARAR VERME İLİŞKİSİNDE ZAMAN PERSPEKTİFLERİNİN ROLÜ 27
1.4.1. Zaman Perspektifinin Tanımı ve Önemi 27
1.4.2. Zaman Perspektifi Boyutları 29
1.4.3. Zaman Perspektifinin Bileşenleri ve Davranışsal Çıktıları 32
1.5. MEVCUT ARAŞTIRMA 35
İKİNCİ BÖLÜM 41
BİRİNCİ AŞAMA: GELECEKTEKİ BENLİK SÜREKLİLİĞİ, ZAMAN PERSPEKTİFİ, AHLAKİ DUYGULAR VE AHLAKİ TEMELLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER KESİTSEL ÇALIŞMASI 41
2.1. YÖNTEM 43
2.1.1. Örneklem 43
2.1.2. Veri Toplama Araçları 43
2.1.2.2. Zimbardo Zaman Perspektifi Envanteri 44
2.1.2.3. Öz-Biliş Duyguları Ölçeği-3 (Utanç ve Suçluluk Ölçekleri) 44
2.1.2.4. Kişiler Arası Tepkisellik Ölçeği (IRI): (Empati Alt Ölçeği) 45
2.1.2.5. Şefkat-Merhamet Ölçeği 46
2.1.2.6. Ahlaki Temeller Ölçeği 47
2.1.2.1. Gelecekteki Benlik Sürekliliği Ölçeği 48
2.1.3. İşlem 48
2.2. BULGULAR 49
2.2.1. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler 49
2.2.2. Korelasyonlar 49

2.2.3. Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Ahlaki Temeller ilişkisinde Ahlaki Duyguların ve Zaman Perspektiflerinin Rolü 51
2.2.3.1. Ahlaki Duyguların Aracılığında Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Bireyselleştirici Ahlaki Temeller Arasındaki İlişkide Şimdiki Hazcı Zaman Perspektifinin Düzenleyici Rolü 52
2.2.3.2. Ahlaki Duyguların Aracılığında Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Bireyselleştirici Ahlaki Temeller Arasındaki İlişkide Şimdiki Kaderci Zaman Perspektifinin Düzenleyici Rolü 54
2.2.3.3. Ahlaki Duyguların Aracılığında Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Bireyselleştirici Ahlaki Temeller Arasındaki İlişkide Gelecek Zaman Perspektifinin Düzenleyici Rolü 57
2.2.3.4. Ahlaki Duyguların Aracılığında Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Bağlayıcı Ahlaki Temeller Arasındaki İlişkide Şimdi Hazcı Zaman Perspektifinin Düzenleyici Rolü 62
2.2.3.5. Ahlaki Duyguların Aracılığında Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Bağlayıcı Ahlaki Temeller Arasındaki İlişkide Şimdi Kaderci Zaman Perspektifinin Düzenleyici Rolü 64
2.2.3.6. Ahlaki Duyguların Aracılığında Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Bağlayıcı Ahlaki Temeller Arasındaki İlişkide Gelecek Zaman Perspektifinin Düzenleyici Rolü 67
2.3. TARTIŞMA 72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 78

İKİNCİ AŞAMA: GELECEĞİ DÜŞÜNME, GELECEKTEKİ BENLİK SÜREKLİLİĞİ, AHLAKİ KARAR VERME SÜREÇLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER DENEYSEL ÇALIŞMASI 78

3.1. YÖNTEM 79
3.1.1.Örneklem 79
3.1.2. Veri Toplama Araçları 80
3.1.2.1. Tanık Olunan Ahlaki İhlallerde Ahlaki Uzaklaşma (Geri Çekilme) Ölçeği (Senaryo-Temelli) 80

3.1.2.2. Ahlaki Yargı Testi (AYT) (MUT: Moralischer-Urteil-Test) 81
3.1.3. İşlem 82
3.1.3.1. Geleceği Düşünme Görevi 83
3.1.3.2. Geleceği Düşünmenin Duyusal-Algısal Nitelikleri (Manipülasyon Kontrolü) 86
3.2. BULGULAR 86
3.2.1. Korelasyonlar 86
3.2.2. Manipülasyon Kontrolü Soruları Bağımsız Örneklem T-Testi 89
3.2.3. Gelecekteki Benlik Sürekliliği Puanlarının Deneysel Gruplara Göre Karşılaştırılması 90
3.2.4. Ahlaki Geri Çekilme ve Ahlaki Yargı Testi Puanlarının Gruplara Göre Karşılaştırılması 90
3.2.5. Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Ahlaki Uzaklaşma Arasındaki İlişkide Ahlaki Duyguların Çoklu Grup Analizleri ile İncelenmesi 91
3.3. TARTIŞMA 94

SONUÇ **100**

KAYNAKÇA **104**

EKLER **0**

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Temel Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler s. 49

Tablo 2: Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar s. 50

Tablo 3: Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar s. 88

Tablo 4: Gruplara Göre Dolaylı Etkiler s. 94

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Önerilen Teorik Model 38
Şekil 2: Önerilen Koşullu Aracılık Etkisi Modeli 42
Şekil 3: Bireyselleştirici Ahlaki Temeller için Şimdiki Hazcı Zaman Perspektifinin Koşullu Aracılık Etkisi Modeli 52
Şekil 4: Bireyselleştirici Ahlaki Temeller için Şimdiki Kaderci Zaman Perspektifinin Koşullu Aracılık Etkisi Modeli 55
Şekil 5: Bireyselleştirici Ahlaki Temeller için Gelecek Zaman Perspektifinin Koşullu Aracılık Etkisi Modeli 57
Şekil 6: Gelecek Zamanın Utanç Üzerindeki Düzenleyicilik Etkisi 59
Şekil 7: Gelecek Zamanın Merhamet Üzerindeki Düzenleyicilik Etkisi 61
Şekil 8: Bağlayıcı Ahlaki Temeller için Şimdiki Hazcı Zaman Perspektifinin Koşullu Aracılık Etkisi Modeli 63
Şekil 9: Bağlayıcı Ahlaki Temeller için Şimdiki Kaderci Zaman Perspektifinin Koşullu Aracılık Etkisi Modeli 65
Şekil 10: Bağlayıcı Ahlaki Temeller için Gelecek Zaman Perspektifinin Koşullu Aracılık Etkisi Modeli 67
Şekil 11: Gelecek Zamanın Utanç Üzerindeki Düzenleyicilik Etkisi 70
Şekil 12: Gelecek Zamanın Merhamet Üzerindeki Düzenleyicilik Etkisi 71
Şekil 13: Deneysel Akış Şeması 83
Şekil 14: Gruplar Arası Aracılık Etkisi Modeli 92

EKLER LİSTESİ

EK 1: Bilgilendirilmiş Onam Formu ek s. 1
EK 2: Kişisel Bilgi Formu ek s. 2
EK 3: Birinci Aşama Veri Toplama Seti ek s. 3
EK 4: İkinci Aşama Veri Toplama Araçları ek s. 14
EK 5: Etik Kurul İzni ek s. 26

GİRİŞ

Sosyal psikoloji tarihi boyunca ahlak kavramı çokça tartışılan bir konu olmuştur. Bireylerin ahlaki kararlarını neye göre aldıkları, bu kararların gelişimi, hangi sosyal bilişsel mekanizmaların bu kararlarda etken olduğu, bu kararların bireysel farklara göre nasıl değişkenlik gösterdiği ahlaki kararlar çerçevesinde incelenen araştırma sorularından yalnızca birkaçıdır. Kısa vadeli düşünme yani bir diğer ifadeyle geleceğe odaklanmayan düşünce yapısı ahlaki karar ve davranışların en önemli nedenlerinde biridir (Hershfield, Cohen ve Thompson, 2012: 300). Kısa vadeli düşünmenin ve zaman kavramının özellikle ahlak konusundaki karar ve davranışlarla ilişkili olduğu fikri, Charles Dickens'ın klasik hikayesi "Bir Noel Şarkısı" (A Christmas Carol) hikâyesinde bulunabilir. Hikâyede cimri ve huysuz bir yaşlı adam olan Ebenezer Scrooge'nin bir gecede nasıl değiştiği anlatılmaktadır. Ebeneezer Scrooge, çalışanlarına kaba ve acımasız davranan, haklarını hiçe sayıp ahlaki açıdan sorgulanabilecek davranışlarda bulunan, bencil bir adamdır. Yaşlı adam noel arifesinde geçmiş, şimdi ve geleceğin hayaletleri olan üç tane ruh görür ve onlarla teker teker kısa bir yolculuğa çıkarak geçmişini, bugününü ve geleceğini izler. Noel hayaleti Scrooge'nin bilincinde geleceği yakın bir şekilde görünür hale getirdiğinde Scrooge ahlaki olmayan, acımasız davranışlarını değiştirmeye kendini mecbur hisseder ve hatalarından dönerek iyi ve yardımsever bir insan olur. Bu hikâyede vurgulanan aslında düşüncelerin geleceğe yönelmesindeki eksikliğin, başka bir deyişle kısa vadeli düşüncelerin etik olmayan davranışlarda bulunma yönündeki kolaylaştırıcı rolüdür (Hershfield ve diğerleri, 2012: 301). Bir Noel Şarkısı hikayesinde işlenen geleceğe yönelik düşünme ve ahlakla ilişkili biliş ve davranışlar konusu mevcut araştırmanın ana fikrini yansıtmaktadır. Daha somut olarak, bu çalışmada suç işleme gibi daha çok gelecekteki olası olumsuz çıktıları dikkate almayı ve kişinin bireysel ve diğerleri bazında fayda ve zararları göz önünde bulundurmasını gerektiren ahlaki karar verme süreçlerinde, benliği gelecekte canlandırmanın etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Gelecekteki benliği düşünerek zihinde canlandırmanın, gelecekteki benlik sürekliliği üzerinde artırıcı etkisi olacağı ve bu artışın da ahlaki karar verme süreçlerini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Mevcut çalışmada geleceği düşünme görevi açısından farklılaşan gruplarda benlik sürekliliği, zaman perspektifi

ve ahlaki duyguların ahlaki karar verme ve ahlaki uzaklaşma mekanizmaları bağlantısını açıklayıp açıklamadığını test etmek amaçlanmıştır.

Bu araştırmada kişinin kendisi ve zamanla kurduğu ilişkilerin mevcut duygu, düşünce ve davranışlarıyla ne kadar bağlantılı olduğu ve olası bağlantıların nasıl kurulduğu sorularının yanıtlanması amaçlanmıştır. Daha açık bir ifadeyle, kişinin kendisini zamansal açıdan farklı temsilleriyle yani gelecekteki benliğiyle ne kadar bağlantılı hissettiği, zamanı algılamaya yönelik eğilimleri ve ahlaki karar verme süreçleri arasındaki bağlantıları ele almak planlanmıştır. İlgili alanyazında bireylerin zamanla olan ilişkilerinin, zamana ilişkin dünden bugüne yaşantıladıklarının ve geleceği nasıl ele aldıklarının benlik mekanizmalarıyla açıklanabildiği görülmektedir. Özellikle, etik dışı davranışın altında yatan nedenlerden birinin kişinin benliğini geleceğe yansıtmadaki temel bir yetersizliği olduğuna yönelik bulgulardan (Hershfield ve diğerleri, 2012: 299) yola çıkarak kurulan gelecek zaman, benlik ve karar verme süreçleri konusundaki bağlantılar bu araştırmanın kuramsal zeminini oluşturmaktadır. Araştırmalar, daha yüksek benlik sürekliliği düzeyine sahip olan bireylerin gelecekteki benlikleriyle kurdukları bağlantılarda bireysel farklılıkların söz konusu olduğunu, gelecekteki faydalarını daha çok gözettiklerini, örneğin emeklilik için daha fazla birikim yaptıklarını (Hershfield, Bailenson ve Carstensen, 2008: 285), etik sorumlulukları daha çok önemsediğini (Hershfield ve diğerleri, 2012) ve sağlığını korumaya yönelik davranışlarda bulunma konusunda daha istekli olduklarını göstermiştir (Rutchick, Slepian, Reyes, Pleskus ve Hershfield, 2018: 74). Öte yandan, gelecekteki benlik sürekliliği daha düşük olduğunda kendini sabote etmeye yönelik davranışlar daha fazla görülmekte ve olumsuz davranışsal çıktıların sonuçlarıyla daha fazla başa çıkmak zorunda kalınmaktadır (Blouin-Hudon ve Pychyl, 2015: 52). Dolayısıyla bireylerin ahlaki kararlarının özellikle gelecek zamanla benliğin nasıl ilişkilendirildiğinden önemli ölçüde etkilenebileceği öngörülebilir. Buradan yola çıkarak ahlaki karar verme süreçleri hakkında bilgi edinmek amacıyla gelecekteki benliğe bağlılığın, yani gelecekteki benlik sürekliliğinin, (future self continuity) farklı zaman koşullarında incelenmesi planlanmıştır. Daha özelde, benlik sürekliliği açısından ele alındığında bireylerin şimdiki ve gelecekteki benlikleri arasında ne kadar örtüşme algıladıkları ile ahlaki karar verme süreçleri arasındaki bağlantılar incelenmiştir.

Bireylerin gelecekteki benlik sürekliliklerinin onların ahlaki karar verme süreçleri üzerinde etkili bir yapı olduğuna yönelik görüşlerimizin temelinde şu varsayım yatmaktadır: Bireyin gelecekteki benlik sürekliliği arttıkça özellikle gelecek zaman perspektifini daha yoğun deneyimleyerek ahlaki olarak uygun olmayan (suça yönelme ya da suçu meşru görme gibi) karar ve eylemlere daha az eğilimli olacaktır. Mevcut tez çalışması kapsamında ilgili alanyazın söz konusu varsayım çerçevesinde ele alınmış ve ilgili değişken ilişkilerini ele alan bir araştırma planlanmıştır. Ayrıca söz konusu benlik ve karar verme süreçleri arasındaki ilişkilerin zaman perspektifleriyle ilişkili mekanizmalar aracılığıyla açıklanmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Alanyazın incelendiğinde konuyla ilgili araştırmaların, ahlaki karar verme süreçleri ile gelecekteki benlik sürekliliği ve zaman perspektifi arasındaki bağlantıya henüz değinmediği görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, gelecekteki benlik sürekliliğinin zaman perspektifi aracılığıyla ahlaki karar verme süreçleriyle ilişkisini, ahlaki duygular temelinde ele alarak alanyazına katkıda bulunma potansiyeline sahiptir.

Ahlaki alan oldukça evrensel zarar, adalet, hak ve bakım ilkelerini kapsar, ancak bu ilkelerin kurallar veya yasalar olarak nasıl belirlendiği toplumlar, kültürler ve dinlere göre farklılık gösterebilir ve zamanla değişebilir (Graham ve diğerleri, 2013: 1029). Ahlaki ilkelerin derinlemesine anlaşılmasına ve takdir edilmesine dayanan olgun ahlaki kararların, her zaman bir toplum yasasına uyan davranışları beraberinde getirmesi gerekmeyebilir. Çünkü ahlaki bir kararın sonuçlarında, yani davranışlarda aynı zamanda durumsal ve bağlamsal faktörlerin etkileri de söz konusudur. Dolayısıyla bazı bağlamlarda ve durumlarda ahlaki kabul edilen davranışlar, farklı bağlamlarda ve durumlarda ahlak dışı kabul edilebilir. Öte yandan bu çalışmada ahlaki davranışlardan ziyade ahlaki karar verme süreçlerinde etkili olan zihinsel yapıların anlaşılmasına yönelik bir girişim söz konusudur. Daha açık bir ifadeyle benlik ve zamana ilişkin değişkenlerle ahlaki karar verme süreçlerinin ilişkisi ve bu süreçlerde ahlaki duyguların rolü de ele alınmıştır. Ayrıca gelecekteki benlik sürekliliği ve zamansal yönelimle ilgili değişkenlerin daha çok klinik psikoloji alanındaki (Rebetez, Barsics, Rochat, D Argembeau ve Van der Linden, 2016: 288; Rutchick ve diğerleri, 2018: 75) ya da örgüt davranışı ve etik (Andre, Van Vianen, Peetsma ve Oort, 2018: 26; Hershfield ve diğerleri, 2012: 305; Rogers ve Bazerman,

2008: 12) temalarıyla birlikte çalışıldığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla mevcut değişkenlerin ahlaki karar verme süreçleriyle bağlantılarının, sosyal psikolojik bir bakış açısıyla ilgili mekanizmalara yönelik bilimsel anlayışı derinleştirmesi beklenmektedir.

Gelecekteki benlik sürekliliğinin, bireylerin odağını gelecekteki hedeflere yönlendirme potansiyeli vardır. Algılanan sürekliliğin, bireyleri günlük yaşamlarının kısa vadeli taleplerinden uzaklaştırarak uzun vadeli hedeflere motive edeceği ve aldıkları kararlar ile olası sonuçları dikkate almaya teşvik edeceği düşünülmektedir. Böylece algılanan sürekliliğin bireyleri günlük yaşamlarının kısa vadeli taleplerinden uzaklaştırıp uzun vadeli hedeflere yönlendireceği, aldıkları kararları ve olası sonuçlarını düşünmeye teşvik edeceği varsayılmaktadır. Öte yandan bu zamansal benlik bağlantılarının karar verme süreçleriyle ilişkilerinin zamanın nasıl algılandığına yönelik geliştirilen bütüncül bir yaklaşım olan zaman perspektifinden bağımsız incelenmesi eksik bir bakış açısı sunabilir. Bireyin gelecekteki benliğini şimdiki benliğiyle aynı kişi gibi ya da oldukça yakın bir kişi olarak görmesi aslında mevcut kararlarının ve davranışlarının sorumluluğunu almasını kolaylaştırıcı bir işlev göreceğinden kararlarında etkili olması beklenmektedir. Dolayısıyla gelecekteki benlik sürekliliği şimdiki ve gelecekteki benliği ilişkilendiren bir araç olarak ele alınabilir. Bu aracın kararlara ne ölçüde etki edeceği kişinin özellikle geleceğe olmak üzere zamana karşı nasıl bir bakış açısına sahip olduğu göz önünde bulundurularak incelenmelidir. Bu doğrultuda bu çalışmanın hedefi, geleceği düşünme görevi açısından farklılaşan gruplarda benlik sürekliliği, zaman perspektifi ve ahlaki duyguların ahlaki karar verme ve ahlaki uzaklaşma mekanizmalarıyla bağlantısını açıklayıp açıklamadığını test etmektir. Sonuç olarak araştırmada gelecekteki benlik sürekliliği ile ahlaki karar verme ve ahlaki uzaklaşma mekanizmaları arasındaki ilişkide ahlaki duyguların ve zaman yönelimlerinin üstlendiği rollerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ilerleyen kısımlarda araştırma değişkenlerine ilişkin alanyazın bilgisine ve araştırma değişkenlerinin birbirleriyle ilişkisine yönelik incelemelere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE – I

1.1. GELECEKTEKİ BENLİK SÜREKLİLİĞİ

1.1.1. Zamansal Süreklilik Duygusu ve Gelecekteki Benliğe Psikolojik Bağlılık

Zamansal süreklilik duygusu, insan benliğinin temel özelliklerinden birisidir. Kalıcılık duygusu olmadan gelişkin bir benlik sistemine sahip olmak mümkün olmadığından, sürekliliğin benliğin temel ihtiyaçlarından biri olduğu söylenebilir (Sani, 2010). Bu kalıcı yapı ihtiyacının karşılanmasına yönelik bilinen ilk yaklaşım Filozof Derek Parfit'in benliği zaman içindeki farklı kimliklerin toplanıp oluşturduğu bir yapı olarak kavramsallaştırmasıdır. Farklı benlikler fikri, insanların sadece tek bir kimliğe sahip olmadığını, zamanla değişen kimliklerin bir koleksiyonu olduğunu savunan Parfit'in (1971: 3) felsefi çalışmasına dayanmaktadır. Buna göre, şimdiki ve gelecek zamandaki benlikler birbirinden farklı kabul edilmektedir. Parfit (1971: 15), gelecekteki benlikle olan ilişkileri bireylerin anılarının, inançlarının veya hedeflerinin şimdiki ve gelecekteki benliği ile örtüşen güçlü psikolojik bağlantılara sahip olmasıyla açıklar. Buna göre, bireyler gelecekteki benlikleriyle daha az bağlantı kurduklarında gelecekteki benliklerinin deneyimlediği faydaya daha az değer vermektedir. Yani gelecekteki benlikle bağlantılılık azaldıkça gelecekteki olası sonuçların öznel değeri de azalmaktadır. Bu bağlamda benlik sürekliliği, kişilerin geçmiş deneyimlerinden bir şeyler öğrenmesi, aynı zamanda davranışlarının ve seçimlerinin sorumluluğunu alması ve gelecekteki davranışlarını planlayıp hedeflerini belirlemesi açısından önemli bir kavramdır. Dolayısıyla, benlik sürekliliği hissine sahip olup olmama durumu birçok araştırmada sıklıkla yer bulan bir konu haline gelmiştir (Bluck ve Alea, 2008: 55; Sani, 2010: 14).

Psikoloji alanında gerçekleştirilen gelecekteki benlikle bağlantılı araştırma hattı "gelecekteki benlik sürekliliği" kavramı etrafında yapılanmıştır (Hershfield, Garton, Ballard, Samanez-Larkin ve Knutson, 2009: 280; Hershfield, 2011: 1).

Kavramsal açıdan benzerlikleri bakımından ele alındığında benlik sürekliliği, benliğin geçmiş, şimdi ve gelecek zaman içinde sabit ve tutarlı olduğu algısıdır (Sedikides, Hong ve Wildschot, 2023: 333). Gelecek benlik kavramı ise, bireylerin gelecekteki benlikleri hakkındaki çeşitli projeksiyonları, umutları ve korkularını kapsar (Markus ve Nurius, 1986: 954). Gelecek benlik sürekliliği ise, kişinin gelecekteki benliği ile hissettiği bağlantıyı ifade eder ve uzun vadeli karar verme süreçleri üzerinde etkili bir mekanizmadır (Hershfield, 2011:30). Gelecekteki benlik sürekliliği kavramı, gelecekteki benliğe karşı sorumluluk hissine (örn., emeklilik için tasarruf veya sağlıklı alışkanlıklar) vurgu yapar. Bu kavramlar birlikte, zaman içindeki kimlik anlayışımızın, kararlarımızı ve eylemlerimizi nasıl etkilediğini gösterir.

Gelecekteki benlik sürekliliğini temellendiren gelecekteki benlikle bağlantılı olma durumu gelecekteki benliğe benzerlik, gelecekteki benliğin canlılığı ve gelecekteki benliğin olumluluğu olmak üzere üç kavram çerçevesinde ele alınmaktadır (Hershfield, 2011: 3). İlk benlik sürekliliği öğesi olan benzerlik kavramı bireylerin kendilerine benzeyen insanlara daha bağlı hissetmesiyle ilişkilidir ve gelecekteki benliğe daha benzer hissetmek, gelecekteki benlik sürekliliğini destekleyici bir durumdur (örn., Hershfield ve diğerleri, 2009: 281; Bartels ve Rips, 2010: 183; Bartels ve Urminsky, 2011; Hershfield ve diğerleri, 2012). Gelecekteki benlik canlı bir şekilde hayal edilirse, bireylerin gelecekteki benlikleriyle daha bağlantılı hissetmesi beklenir (ör., Hershfield ve diğerleri, 2011; Van Gelder, Hershfield ve Nordgren, 2013: 975; Van Gelder, Luciano, Kranenbarg ve Hershfield, 2015: 160). Benzer şekilde, olumluluk da gelecekteki benlik sürekliliğini kolaylaştırıcı bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle, bireyin gelecekteki benliğine karşı tutumu ne kadar olumlu ise, gelecekteki benliğe yönelik süreklilik hissetmek daha kolay hale gelmektedir (Hershfield, 2011: 30). Gelecekteki benliğe ilişkin benzerlik, canlılık ve olumluluk bileşenlerinin birbiriyle ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Ancak alanyazın incelendiğinde gelecekteki benlik sürekliliğine ilişkin yapılan araştırmaların çoğunun önerilen üç bileşenden sadece birine odaklandığı ve her üç bileşeni birlikte ele almadığı tespit edilmiştir.

Benliğin zaman içerisindeki versiyonlarına bağlantılı olma durumu, Hershfield'in önerdiği "gelecekteki benlik sürekliliği" kavramsallaştırmasının yanı

sıra başka bir araştırmacı grubu tarafından "gelecekteki benliğe psikolojik bağlılık" kavramı kullanılarak incelenmiştir. Gelecekteki benliğe psikolojik bağlılık, bireyin kişisel kimliğine ve ona ilişkin özelliklerin algılanan kararlılığına odaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, kişisel özellikler açısından algılanan kararlılık ve benzerlik şimdiki ve gelecekteki benliklerin bağlantısını güçlendirmektedir (örn., Bartels ve Rips, 2010: 53; Bartels, Kvaran ve Nichols, 2011: 394; Urminsky, 2017: 185). Bu çalışmada ise gelecekteki benlikle şimdiki benlik bağlantısının daha bütüncül bir yaklaşımla ele alınması amaçlanmıştır. Dolayısıyla araştırma amaçları düşünülerek bundan sonraki kısımlarda Parfit'in orijinal tanımını daha çok yansıttığı ve alanyazında daha fazla kavramsal karşılığı olduğu düşünüldüğünden gelecekteki benlik sürekliliği (Parfit, 1971: 5) ifadesinin kullanılması uygun bulunmuştur.

Hershfield ve arkadaşlarının katılımcılardan şu anki benliklerini, on yıl sonraki benliklerini ve kendileri dışındaki yabancı kişileri düşünmelerini isteyerek katılımcıların beyin aktivitelerine dair fiziksel ölçümler aldıktan sonra, gelecekteki benlik sürekliliği kavramı ile ilgili çalışmalar ivme kazanmıştır (Hershfield ve Bartels, 2018: 92). Yapılan bir araştırmada katılımcıların gelecekteki benlikleri ile tamamen farklı insanları düşünürken gelecekteki benliklerini düşünürken sergiledikleri beyinsel faaliyetlere benzer örüntüler sergilediği elde edilmiştir (Hershfield, 2011: 3). Bu durum Hershfield (2019) tarafından beynin gelecekteki benlikleri yabancı bir kişi olarak görmesi şeklinde açıklanmaktadır (Hershfield, 2019: 74). Yakın zamanlı bir araştırmada katılımcılardan bir para ödülü hakkında gelecekteki kendileri ve yabancı insanlar için karar vermeleri istenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların yabancı insanlar için karar verirken önem atfettikleri özelliklere (ihtiyaç, beğenme, hak etme ve benzerlik), kendileri hakkında karar verirken de benzer şekilde önem verdiği bulunmuştur (Molouki ve Bartels, 2020: 2). Gelecekteki benliğin yabancı birine benzer olarak algılanıyor ve değerlendiriliyor olması uzun süreli karar verme mekanizmalarının anlaşılması açısından oldukça önemli görülmektedir (Hershfield, 2019: 74). Kişilerin gelecekteki benliklerini başka biri gibi algılamalarına karşın bu 'yabancıyla' bağlantılı hissetmeleri, benlik sürekliliğinin bir parçası olarak görmeleri ve gündelik hayatlarında gelecekteki benliklerini dikkate alarak kararlar vermeleri gerçekten de psikoloji bilimi açısından ilgi çekici bir konudur.

1.1.2. Gelecekteki Benlik Sürekliliği, Zamansal Değersizleştirme ve Bireysel Farklılıklar

İnsanlar gelecekteki benliklerinden ayrışma konusunda farklılıklar göstermektedir. Gelecekteki benlik sürekliliği düşük olanlar, gelecekteki benliklerini, yani bir ay veya yıllar sonraki benliklerini kendilerinden çok farklı görme eğilimindedir. Bu durum aslında kişinin bir yabancı olarak algıladığı gelecekteki haline daha düşük empati beslemesinin bir sonucu olarak, gelecek değil şimdiye dönük daha kısa vadeli çıktılara odaklanan kararlar vermesine yol açabilmektedir (Hershfield, 2019: 75). Gelecekteki benlik sürekliliğinin düşük olduğu durumda gelecek benliğin çıkarına uygun olarak, onun iyiliğini düşünerek karar vermek, gelecekteki birey yabancı biri gibi algılandığı için daha az tercih edilebilmektedir. Dolayısıyla bu durum gelecekteki benlik sürekliliği azaldıkça kişisel ekonomisi ve sağlığı veya uzun vadeli çıkarlarını gözeten kararlar vermesi açısından kişiyi dezavantajlı kılmaktadır (Hershfield ve diğerleri, 2012: 299). Gelecekteki benlik sürekliliği ortalama seviyede olanlar için şimdiki benliklerinin iyiliği adına tercihler yapıp, kararlar vermek yani gelecekteki benliğin çıkarlarını arka plana atmak daha olasıdır. Bu kişiler uzun vadede getirisi olmayan davranışları daha çok tercih edip kısa vadeli kazanımlara odaklanmaktadır. Spor yapmayı ertelemek, kredi kartını aşırı kullanmak, birikim yapmamak gelecekteki benliğin çıkarına olmayan davranışlara örnek gösterilebilir. Bunun aksine yüksek gelecek benlik sürekliliği olanların birçok açıdan daha avantajlı bir konumda olduğu söylenebilir. Yüksek gelecek benlik sürekliliğine sahip olmak daha az erteleme, daha fazla ekonomik tasarruf, sağlıklı olma konusunda daha fazla yatırım ihtimallerini beraberinde getirmektedir (Rutchick ve diğerleri, 2018: 73). Ayrıca gelecekteki benlik sürekliliğinin yüksek seviyede olması düşük benlik sürekliliğine sahip olanlara göre uzun vadede bireye daha yüksek yaşam doyumu sağlama olasılığı da sunmaktadır (Reiff, Hershfield ve Quoidbach, 2020: 161). Dolayısıyla bu bulgulardan hareketle, gelecekteki benlik sürekliliğinin güçlendirilmesi ile daha mantıklı ve sağlıklı kararlar verme olasılığının artırılabileceği sonucuna varmak mümkündür. Bireyin kendi faydası ile ilgili sağlıklı ve refah düzeyi yüksek bir hayat kurmaya katkısı olan gelecekteki benlik sürekliliğini hem birey hem

de toplum açısından kritik ahlaki kararları, yargıları ve değerlendirmeleri ile ele almanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Gelecekteki benlik sürekliliği üzerine gerçekleştirilen psikoloji alanındaki araştırmaların çoğu, gelecekteki benlikle benzerlik ve zamansal değersizleştirme (temporal discounting) arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu çalışmalarda benlik sürekliliğinin daha yüksek olduğu durumlarda gelecekteki ödüllerin daha az değersizleştirildiğini de bulgulamıştır (Bulley ve diğerleri, 2019: 2000; Ersner-Hershfield ve diğerleri, 2009: 281). İlgili alanyazında yapılan çalışmalarda benzer şekilde bireylerin günümüz ve gelecekteki benlikleri arasındaki psikolojik bağlantı ne kadar güçlüyse, gelecekteki finansal ya da finansal olmayan (örn., işyerinde daha çok sevdiği şeyleri yaptığı iyi günler geçirme, ekstra tatil günleri gibi) faydalı çıktıların değerini daha az değersizleştirdiğini göstermiştir (Bartels ve Rips, 2010: 54; Bartels ve Urminsky, 2011: 185; Molouki ve Bartels, 2017: 1). Beyin görüntüleme tekniklerinin kullanıldığı bir araştırmada ise yine benzer bulgular elde edildiği dikkat çekmektedir. Söz konusu araştırmada şimdiki zamandaki benlikle ilgili kararlar verilirken aktive olan beyin bölgelerinin, gelecekteki benlik hakkında karar verilirken aynı şekilde aktive olmadığı gösterilmiştir. Bireyin şimdiki ve gelecekteki benliğiyle ilgili kararlarına ilişkin ortaya çıkan bu beyin aktiviteleri çerçevesinde elde edilen farkın, zamansal değersizleştirme üzerinde etkili olduğu bulunmuştur (Ersner-Hershfield, Wimmer ve Knutson, 2009: 88). Buna ek olarak, gelecekteki benliğin daha canlı hayal edilmesinin emekliliğe hazırlık amaçlı birikimlerin daha fazla yapılmasıyla ilişkili olduğu (Ellen, Wiener ve Fitzgerald, 2012: 60) ve gelecekteki benlikle benzerlik algısındaki yüksekliğin finansal birikimlerin daha yüksek olmasını yordadığı (Ersner-Hershfield ve diğerleri, 2009: 285) bulunmuştur.

Araştırmalar bazı insanların diğerlerinden daha yüksek düzeyde gelecekteki benlik sürekliliğine sahip olduğunu, yani gelecek benlikleriyle daha güçlü bir bağlantılılık hissettiklerini göstermiştir (Ersnser-Hershfield ve diğerleri, 2009). Daha yüksek benlik sürekliliği düzeyine sahip insanların gelecekteki menfaatlerini dikkate alma olasılıklarının daha yüksek olduğu, örneğin emeklilikleri için daha fazla tasarruf ettikleri (Hershfield ve diğerleri, 2008), daha fazla etik sorumluluk gösterme eğiliminde bulundukları (Hershfield ve diğerleri, 2012) ve sağlıklarını koruma

konusundaki davranışları açısından daha doğru eğilimlere sahip oldukları çeşitli araştırma bulgularıyla desteklenmiştir (Rutchick ve diğerleri, 2018: 75). Bunun aksine, gelecekteki benlik sürekliliğinin daha az olduğu durumlar kendini sabote etme olarak değerlendirilebilecek erteleme gibi davranışlar için önemli bir yordayıcıdır. Bu araştırma sonuçları düşünüldüğünde geleceğe yönelik bir düşünce yapısının nasıl oluşturulabileceği, gelecekteki benlik sürekliliğinin nasıl artırılabileceği sorusu akla gelmektedir. İlgili alanyazın incelendiğinde gelecekteki benlik sürekliliğini artırmak ve geleceğe yönelik bir zihin yapısı oluşturmak adına iki yaklaşımdan yararlanıldığı dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki zamansal olarak ileride düşünmek için bilişsel yeteneklerin geliştirilmesini hedefleyen ve bilinçli bilişsel süreçleri odağına alan yaklaşımdır. İkinci yaklaşım ise daha örtük bir süreç olan gelecekteki benliğin somutlaştırılmasını hedeflemektedir.

Bilişsel yeteneklerin geliştirilmesini hedefleyen ilk yaklaşıma örnek olarak zihinsel zaman yolculuğu (mental time travel) (Wheeler, Stuss ve Tulving, 1997: 332) gösterilebilir. Güncel araştırmalarda, geleceğe zihinsel zaman yolculuğunun niyet, planlama, karar verme ve hedefe ulaşma işlevlerinin temelini nasıl oluşturabileceğine veya etkileyebileceğine giderek daha fazla odaklanılmaktadır. Geleceğe zihinsel zaman yolculuğu gerçekten de bireyler için olumlu sonuçlar doğurma potansiyeli olan bir kavramdır (Cole ve Berntsen, 2016: 275; Suddendorf ve Corballis, 2007: 302; Szpunar ve Jing, 2013: 241). Epizodik geleceği düşünme (episodic future thinking) ise bilişsel yaklaşıma verilebilecek daha spesifik bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Atance ve O'Neill, 2005: 127). Epizodik geleceği düşünme kendini şimdiki zamanın ilerisinde hayal edebilme ve gelecekte olabilecek olayları düşünme yeteneğidir (örn. Hollis-Hansen, O'Donnell, Seidman, Brande ve Epstein, 2019:3; Peters, Wiehler ve Bromberg, 2017: 4).

Araştırmalar, epizodik geleceği düşünmenin hazzın ertelenmesi gibi geleceğe yönelik davranışları etkilediğini göstermektedir (Atance ve O'Neill, 2005: 130). Hazzı erteleme eğiliminin düşük olması, sağlıksız seçimler ve hile yapmak gibi çeşitli kısa süreli düşünme zaaflarını içeren uyumsuz davranışlarla ilişkilidir (Snider, DeHart, Epstein ve Bickel, 2019: 24; Story, Vlaev, Seymour, Darzi, ve Dolan, 2014: 80; Wu, Cheng ve Chiou, 2017: 290). Dolayısıyla epizodik geleceği düşünme geleceğe yönelik

bir zihin yapısının inşa edilmesi ve bu zihin yapısı temelinde olumlu davranışsal çıktıların elde edilmesi konusunda etkili bir yaklaşım olarak düşünülebilir. Bu bilişsel yaklaşımın bir uzantısı olarak, son yıllarda ortaya çıkan farklı bir araştırma hattı ise sanal gerçeklik gibi sistemler kullanarak gelecekteki benliği görsel olarak daha canlı hale getirerek şimdiki ve gelecekteki ben arasındaki örtük bağlantıyı güçlendirmeye odaklanmaktadır (Hershfield, 2019: 74). Örneğin Hershfield ve arkadaşları (2011) insanların inanç veya hayal gücü eksikliğinden dolayı gelecekteki benlikleriyle özdeşleşmede başarısız olabileceğini göstermek amacıyla bir araştırma tasarlamıştır. Araştırmada insanların kendilerinin yaşlandırılmış yani gelecekteki benliklerini temsil eden avatarlarıyla etkileşim kurmalarının, onların geleceğe yatırım yapma, tasarruf gibi konularda daha istekli olmalarını sağlayacağı varsayımı test edilmiştir. Bu amaçla katılımcıların sanal gerçeklik sistemiyle yaşlandırılmış avatarlarını gördükleri bir aynanın önüne oturtularak gelecekteki benliklerinin temsili görselleriyle etkileşime girmeleri sağlanmıştır. Diğer bir koşulda ise katılımcılar güncel bir avatarlarının yansıtıldığı ayna görüntüsüyle etkileşime girmiştir. Gelecekteki benlikleriyle etkileşim kurma koşulunda yer alan katılımcıların, geleceğe yönelik parasal ödülleri kabul etme eğilimi gösterdikleri ve güncel avatarlarını gören katılımcılara göre emeklilikleri için önemli ölçüde daha fazla para biriktirdikleri bulunmuştur (Hershfield ve diğerleri, 2011: 25). Bu bulgulardan hareketle gelecekteki benlik sürekliliğini artırmak ve geleceğe yönelik bir zihin yapısı oluşturmaya yönelik yaklaşımların, gelecekle bağlılık kurma açısından yetenekleri geliştirip benliğin gelecekteki tezahürünü somutlaştırarak yaşam kalitesi ve refahını artırma adına yapılacak seçimleri iyileştirme konusunda katkıları olacağı sonucuna varılabilir. Bu açıdan mevcut tez çalışmasında gelecekteki benlik sürekliliği incelenirken aynı zamanda episodik geleceği düşünmeyle ilişkisi de ele alınmış ve benlik sürekliliği ile ilişkili zaman ve ahlaki karar verme değişkenlerinin geleceği düşünme görevinden ne kadar etkileneceği incelenmiştir.

1.1.3. Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Ahlaki Kararlar

Gelecekteki benlikle benzerlik iş yaşamı kapsamında etik karar verme süreci ile pozitif yönde, hile yapma ve sözlerin tutulması ile negatif yönde ilişki göstermektedir (Hershfield ve diğerleri, 2012: 300). Gelecekteki benlik sürekliliği

konusunda yapılan geçmiş çalışmalar, gelecekteki benlik sürekliliğinin akademik bağlamlarda da çok önemli bir rolü olduğu göstermektedir. Akademik alandaki biliş ve davranışlar kapsamında, üniversite öğrencilerinin gelecekteki benlik sürekliliğinin akademik performansı yordadığı ve şimdiki zamana odaklanmayla negatif, gelecek zamana odaklanma ile pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Ek olarak benlik sürekliliğinin öz kontrolle de pozitif yönde ilişkili olduğu ve bu ilişkinin ailesinde daha önce üniversite eğitimi gören öğrencilerde (eğitime devam eden jenerasyon), ailede üniversite eğitimini ilk alanlara (birinci jenerasyon) göre daha güçlü olduğu ortaya konmuştur (Adelman ve diğerleri, 2017: 398). Aynı zamanda yine akademik bağlamda gelecekteki benlik sürekliliğini inceleyen çalışmalar özellikle erteleme davranışıyla benlik sürekliliği arasındaki negatif ilişkiyi ortaya koymuş, gelecekteki benlik sürekliliğinin akademik ertelemeyi negatif yönde yordadığını göstermiştir (Blouin-Hudon ve Pychyl, 2015: 52, 2017: 330; Rebetez ve diğerleri, 2016: 288). Bu araştırma sonuçları, dikkati şimdiki zamandan geleceğe yönlendirerek gelecekteki benlik sürekliliğinin öz kontrolü artırma yoluyla akademik başarıyı olumlu yönde etkileyebileceğini düşündürmektedir. Yapılan bir çalışmada benlik sürekliliği ile bireyin hangi zamana odaklandığının ilişkili olduğu, dolayısıyla da öz kontrol geliştirerek akademik başarıyı yordadığı görülmüştür (Adelman ve diğerleri, 2017: 402). Şimdiki ve gelecekteki benlik arasındaki bu kopukluk kısmen hayal gücünün başarısızlığına bağlı olabilir. Buradan hareketle canlı zihinsel imgeler yaratma konusundaki yaratıcı yeteneğin, duygulanım deneyimini geliştirmek için özellikle önemli olduğu düşünülebilir. Gerçekleştirilen bir araştırmada gelecekteki benliğe karşı olumlu duygular hissetme gelecekteki benliğe bağlı hissetme ve gelecekteki benliğe benzer hissetme ölçütleri arasında pozitif yönde ilişkiler bulunmuştur (Ersner-Hershfield ve diğerleri, 2019: 70). Bu araştırmada bireylerin ödül ve haz gibi istendik durumları erteleme konusunda yaşadıkları zorluk üç farklı deneysel prosedür kapsamında incelenmiştir. Üç çalışmada da şimdiki benliğin gelecekteki benlikle süreklilik içerdiği yönündeki algının günlük yaşamda tasarruf etme ile ilişkisi test edilmiştir. Gelecekteki benlik sürekliliğinin daha yüksek olduğu koşullarda, gelecekteki ödüllerin değerinin daha düşük algılandığı, şimdiki ve gelecekteki benliklerin niteliksel olarak birbirleriyle daha fazla eşleştirilerek bağlantılı bulunduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra benlik sürekliliğinin yaş ve eğitim kontrol

edildiğinde bile finansal varlıklar açısından daha uzun süreli birikimde bulunmayı pozitif yönde yordadığı görülmüştür.

Van Gelder, Hershfield ve Nordgren (2013: 974) tarafından gerçekleştirilen gelecekteki benliği somutlaştırmanın suçluluğa etkisinin incelendiği araştırmada, gelecekteki benliği canlandırmak için sanal gerçeklik sisteminin kullanıldığı bir deneysel desen tasarlanmıştır. Gelecekteki benliği daha canlı hale getirerek benlikle bağlantılılığın artırılmasının hedeflendiği çalışmada, katılımcıların tasarlanan bir bilgi yarışmasında hile yapma eğilimleri incelenmiştir. Araştırma bulguları gelecekteki benliğin canlandırıldığı koşulda yer alan katılımcıların yarışmada, şimdiki zamandaki benlik koşulunda olan katılımcılardan daha az hile yaptıklarını göstermiştir. Yukarıda sözü edilen araştırma bulguları ışığında düşünüldüğünde hem bilişsel hem de sanal gerçeklik gibi somutlaştırmanın tercih edildiği yaklaşımlar bireylerin gelecekteki benlikleriyle ilgili daha fazla farkındalık kazanarak bağlantılı hissetmelerini sağlayabilir. Bu çalışmalar sayesinde gelecekteki benlik sürekliliğini artırmanın mümkün olduğu ve sürekliliği artırmanın geleceğe yönelik davranışları etkileyebildiği görülmektedir.

Sonuç olarak, önceki çalışmaların çoğunlukla finansal çerçevede bilişsel ve davranışsal çıktılara odaklandığı görülmektedir. Öte yandan, az sayıdaki araştırmalardan biri olan Van Gelder ve arkadaşlarının (2013: 976) etik davranışlar üzerine olan çalışması, hile yapma davranışı üzerinde gelecekteki benlik sürekliliğinin etkilerini incelemiştir. Ancak, daha geniş bir çerçevede ele alınabilecek ahlaki karar verme mekanizmalarının benlik sürekliliği ve zaman yönelimi açısından henüz incelenmediği dikkat çekmektedir. Karar verme süreçleri ve davranışlar üzerinde etkili bir mekanizma olan gelecekteki benlik sürekliliği kişinin gelecekteki kendiyle empati kurması açısından ele alındığında, yalnızca sağlık ve finansa ilişkin kararlar ile ilişkili olmayabilir. Aynı zamanda gelecekteki benlik sürekliliğinin toplumdaki diğer bireylerle etkileşimi gerektiren ahlaki kararlarla da ilişkilendirilebileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla gelecekteki ben ile kurulan sağlam bağlantıların ahlaki kararlar açısından da önem arz eden bir olgu olarak ele alınması yerinde olacaktır. Buradan hareketle mevcut çalışmada benlik mekanizmaları ve zamanla ilgili bilişsel özelliklerin suça yönelme, suçu değerlendirme ve adalet gibi ahlaki kararlarla ve

ahlaki duygularla ilişkilerinin anlaşılmasını sağlamak ve gerekli bağlantıları ortaya koymak amaçlanmıştır.

1.2. AHLAKİ KARARLAR

Önceki kısımda aktarılan araştırma bulguları ışığında gelecekteki benlik sürekliliği ve ahlaki karar verme arasındaki ilişkiyi araştırmanın önemi dikkat çekmektedir. Hershfield ve Bartels (2018: 89) bireylerin gelecekteki uzak benliklerini sıklıkla başkalarını gördüklerine benzer bir şekilde algıladıklarını ve gelecekteki benlikleri için üçüncü şahıs bakış açısını kullandıklarını ifade etmektedir. Bu algı, bireylerin gelecekteki faydalar yerine anlık hazlara öncelik verdiği zamansal değersizleştirmeye neden olabilir. Bu doğrultuda gelecekteki benliğin başka bir kişi olarak kavramsallaştırılması durumunda yani benlik sürekliliği düşük olduğunda, gelecekteki benlik için fedakarlık yapmanın, duygusal bir bağ olmadan başkaları için fedakarlık yapmak kadar zor algılanabileceğini öne sürülmektedir (Hershfield, John, ve Reiff, 2018: 210). Yapılan çalışmalarda kişinin kendisi hakkındaki bu benlik algısının, kendine fayda sağlayacak kararların yanı sıra fedakarlık, yardımseverlik, adalet gibi konularda diğerlerinin iyiliğine ilişkin kararları da etkilediği tartışılmaktadır. Dolayısıyla ahlaki durumlarda verilen kararlar açısından da gelecekteki benlik sürekliliğinin etkisi olduğu öngörülmektedir.

Strohminger ve Nichols (2015: 1469-1479), geçmiş, şimdiki ve gelecekteki benlikleri birbirine neyin bağladığını araştırırken benlik sürekliliği ile ahlaki özelliklerin ilişkisini farklı bir yaklaşımla incelemiştir. Bu araştırmada, alzheimer, amiyotrofik lateral skleroz (ALS) ve frontotemporal demans nörodejeneratif bozukluğu olan üç hasta grubunun bakıcılarıyla görüşülmüştür. Alzheimer hastaları anılarını kaybederken, ALS hastaları bedensel işlevlerini kaybeder, ancak zihinleri sağlıklıdır. Frontotemporal demans hastaları ise motor becerilerini ve anılarını büyük ölçüde korurken, ahlaki anlamda kötüleşirler. Bu hastaların bakıcılarına, hastaları ilk tanıdıklarından bu yana aynı kişiler mi yoksa yabancı biri gibi mi algıladıkları sorulmuş ve en büyük kimlik bozulmasının frontotemporal demans hastalarında olduğu tespit edilmiştir. Ahlaki anlamda bozulmalar yaşayan grubun benliklerinin eski

benliklerine göre giderek farklı algılanıyor olması ahlaki özellikler ve benlik bağlantısını vurgular niteliktedir. Hershfield (2023: 44), kişiyi geçmiş, şimdi ve gelecekte sahip olacağı benliğine bağlayan ya da tamamen farklı biriymiş gibi algılamasına neden olan ahlaki benliği, yani ahlaki açıdan sahip olunan karar verme yeteneğini ahlaki duygulara ilişkin eğilimlerle açıklar. Örneğin kaba ya da nazik, empatisi yüksek ya da duyarsız olması ve olduğu gibi kalmaya devam edip etmemesi genç birini eski benliğine en çok bağlayan özelliklerdir. Bu ilginç araştırma bulguları dikkate alındığında ahlaki duyguların da dahil edileceği ahlaki karar mekanizmaları ve gelecekteki benlik sürekliliği arasındaki bağlantıların deneysel manipülasyonlarla incelenmesi önemli görülmektedir.

1.2.1. Ahlaki Kararların Doğası ve Ahlaki Süreçler

Ahlaki kararların nasıl verildiği, bu karar verme mekanizmalarının zaman içerisinde nasıl geliştiği ve davranışa dönüştüğü temelde karmaşık bir ilişkiler bütünü içermektedir. Çeşitli teoriler ve yaklaşımlarla açıklanması hedeflenen ve ahlaki karar alma ve ahlaki gelişimi açıklayan farklı yaklaşımlar, ahlaki terimlerin tanımlarında ve kullanımında karışıklık ve dolayısıyla tutarsız bir çerçeve oluşturmaktadır. Ahlaki yargı, ahlaki akıl yürütme ve ahlaki biliş ifadelerinin genellikle birbirinin yerine ve farklı tanımlarla kullanıldığı dikkat çekmektedir (Agerström ve Björklund, 2009: 261; Chorus, 2015: 69; Prabhakar ve diğerleri, 2018: 183; Salgado ve Berntsen, 2019: 298). Bu araştırmada ahlaki yapılara ilişkin her bir yargı, değerlendirme ya da tepkiyi içeren her bir karar "ahlaki karar verme" terimi ile ahlaki alandaki herhangi bir karara atıfta bulunmak için kullanılmıştır.

Ahlaki alanın içeriğinde adalet, iyilik, zarar, bakım gibi ahlaki konular yer almaktadır (Smetana, 2006: 119; Nucci, Turiel ve Encarnacion-Gawrych, 1983:469). Ahlaki bir karar, gerçek veya varsayımsal bir ahlaki ikilemde ahlaki kurallar veya ilkelere sahip olunan ve seçim yapılması gereken bir durumda nasıl davranılacağına dair oluşturulan tepkiye ilişkin bir karar olabilir. Aynı zamanda bireylerin, grupların veya kurumların kararları ya da eylemlerinin ahlaki kabul edilme düzeyini içeren kararları da kapsayabilir (Garrigan, Adlam ve Langdon, 2018: 80). Ahlak konularını içerenler de dahil olmak üzere her türlü yargı ve karar sihirli bir şekilde kendiliğinden

meydana gelmemektedir. Bu yargı ve kararlar, bilgi işleme süreçlerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bazı bilgilere genellikle bulunulan bağlamdan doğrudan erişilirken, bazı bilgiler mevcut bellekten erişilerek kullanılabilir (Fiedler ve Glöckner, 2015: 139). Örneğin, bir eylemin ahlaken kabul edilebilir olup olmadığına dair öznel bir yargıya ilişkin karar verebilmek için, bireyin önceki bilgilerini, inançlarını, değerlerini dikkate alarak durumun bazı ayrıntılarını algılaması ve işlemesi gerekmektedir. Benzer şekilde, hile veya aldatma gibi ahlaki olarak sorgulanabilir davranışlar söz konusu olduğunda, karar verme sürecinde ahlaki değerlendirmeler, bağlamsal etkiler, duruma ilişkin olasılıklar ve sonuçlar birlikte ele alınmalıdır. Sonuç olarak ahlaki karar vermenin, diğer karar verme süreçlerine benzer şekilde karmaşık bir süreç olduğu ve aynı anda birçok bireysel ya da çevresel faktörün işlevsel olarak bu süreçte rol aldığı söylenebilir.

Ahlaki kararlar verilirken birçok mekanizmanın işlediği ve bu süreçlerdeki ilişkilerin betimlenip anlaşılmasının kritik olduğu düşünülmektedir. Örneğin, ahlaki bir durumun özelliklerinin anlaşılması ve kodlanması için dikkat kapasitesi önemlidir. Dikkat yeteneklerindeki artışlar, ahlaki bir durumun daha fazla özelliğinin zihinsel olarak işlenmesine yol açarak daha olgunlaşmış ahlaki kararlar verme kapasitesini artıracaktır (Fiedler ve Glöckner, 2015: 140). Bununla birlikte, diğer birçok süreç de ahlaki karar vermede yer alır ve her biri gereklidir ancak olgun ahlaki karar verme için yeterli değildir. Ahlaki gelişim, ahlaki akıl yürütmenin gelişip, olgun ahlaki kararlar verme kapasitesini artıran ilgili süreçler de dahil olmak üzere ahlaki karar alma sürecinin olgunlaşmasıdır (Garrigan ve diğerleri, 2018: 81). Ahlaki kararlara rehberlik edebilecek ahlak normlar gibi süreçlerin yanı sıra bu normların bellekte saklanması gibi zihinsel süreçler de söz konusudur ve bunların kararları, dolayısıyla davranışları etkilediği söylenebilir.

1.2.2. Ahlaki Kararlara İlişkin Kuramsal Açıklamalar

Ahlaki karar alma ile ilişkili zihinsel yapıların ele alınması, ahlak gelişimini açıklamaya odaklanan bilişsel-gelişimsel teorik bakış açısıyla uzun yıllardır

çalışılmaktadır. Bir önceki bölümde bahsedildiği gibi, ahlaki karar verme, ahlaki gelişim ve ahlaki davranış arasındaki ilişkiler karmaşıktır. Ahlak teorileri, ahlaki kararların nasıl alındığını, zaman içinde nasıl olgunlaştıklarını ve davranışla nasıl ilişkili olduklarını açıklarken farklı bakış açıları sunmuştur. Gelişim psikolojisi içerisindeki ahlak kuramları, ahlaki karar vermeyi yönlendiren bir süreç olarak ahlaki akıl yürütmenin olgunlaşıp gelişimine odaklanmıştır (Graham ve diğerleri, 2013: 103). Piaget'in (1932) teorisi, ahlaki gelişimin ilk bilişsel-gelişim kuramı olarak kabul edilir. Bu teori, mantıksal akıl yürütmenin dört aşamasını ve ahlaki gelişimin iki aşamasını özetler. Piaget, çocukların sosyal etkileşimlerini yöneterek sosyal ve ahlaki gelişim gösterdiklerini vurgular (Carpendale, 2009: 271). Kohlberg (1985) Piaget'in teorisini çocukluk döneminin ötesinde ergenlik ve yetişkinliği kapsayacak şekilde genişletmiştir. Böylece ahlaki akıl yürütmenin mantıksal akıl yürütmeye bağlı olduğunu ve bireyin mantıksal gelişim aşamaları ile ahlaki gelişim aşamaları arasında bir paralellik olduğunu ifade etmiştir. Ahlak, bilişsel bir yetenek olarak, bireyin hem kendine özgü hem de evrensel ilkelere dayanarak yargılarda bulunması, kararlar alması ve bu prensipler doğrultusunda davranabilmesi olarak açıklanmaktadır (Kohlberg, 1985: 119). Kohlberg Piaget'e benzer şekilde, ahlaki gelişimde başka birinin bakış açısını almanın (rol alma) önemini vurgulamıştır. Böylece sosyal çevrenin çocuğa rol alma fırsatları sunarak ahlaki gelişimini teşvik ettiğini öne sürmüştür. Buna göre, çocuklar birbirlerinin bakış açılarını alma konusunda daha fazla pratik yapabildikçe bir eylemin, uygulamanın veya geleneklerin ne zaman ve neden adil veya haksız olduğunu değerlendirme şansı bulmaktadır. Bununla birlikte, ahlakla ilgili gelişimsel teorilerde çoğu zaman ilgili durumsal faktörler gibi ahlaki karar vermeyi etkileyen unsurlara yeterince yer verilmediği vurgulanmaktadır (Graham ve diğerleri, 2013: 105).

Mevcut alanyazın ele alındığında ahlaki karar verme süreçleriyle ilgili temel süreçlerin nasıl işlediğine yönelik ayrıntıların yeterince açıklanmadığı ve ahlaki teorilerin çoğunun tartışmalı bir düzlemde yer aldığı görülmektedir (Garrigan, Adlam ve Langdon, 2018: 84). Önde gelen bir kuramsal model, ahlaki yargılara ilişkin İkili İşlem Teorisidir (The Dual-Process Theory) (Greene ve Haidt, 2002: 517). Teori, ahlaki yargıların temelinde bilinçli süreçler ve otomatik-sezgisel süreçler arasındaki etkileşimin olduğunu vurgular. Ayrıca, her iki tür işlem farklı türlerde ahlaki iddialar

oluşturabildiği için, ahlaki yargıların sonucunu sistematik olarak etkilediklerini belirtir. Özellikle bilinçli süreçlerin durumsal çıktıların faydasını en üst düzeye çıkarmaya yönelik akıl yürütmeye dayanan yargıları tercihli olarak desteklediği varsayılmaktadır. Buna karşılık, otomatik sezgisel süreçlerin genel değerler, haklar, normlar ve görevlerle ilgili ahlaki yargıları desteklediği öne sürülmektedir.

Ahlaki yargılara ilişkin bir diğer model ise Sosyal Sezgisel Ahlaki Yargı Modeli'dir. Sosyal Sezgisel Ahlaki Yargı Modeli, duyguları ve sezgileri ahlaki yargı ve eylemin temel belirleyicileri olarak ele almaktadır (Greene Sommerville, Nystrom, Darley ve Cohen, 2001: 2105). Orijinal teoride duyuşsal tepkilerin işlenmesinin bilişsel tepkilerden önce olduğu öne sürülse de (Greene ve diğerleri, 2001: 2106), bu anlayışı destekleyen son araştırma bulguları ahlaki yargılara verilen bilişsel ve duygusal eğilimlere yönelik tepki süresi verilerinin benzerliğini göstermiştir (Baron ve Gürçay, 2016: 566). Bu model ile, ahlaki eylemlerin ahlaki akıl yürütmeden kaynaklandığını vurgulayan teorik açıklamalara tartışmalı bir bakış açısı sunulmaktadır. Ahlaki yargılara ilişkin bu modellerin yanı sıra ilerleyen bölümde ahlaki temeller teorisi ve diğer ahlakla ilgili kuramsal açıklamalara ayrıntılı şekilde yer verilmiştir.

1.2.3. Ahlaki Temeller Teorisi ve Ahlaka İlişkin Diğer Kuramsal Açıklamalar

Ahlak üzerine yapılan araştırmalara ve temel adalet temelli yaklaşımlara ek olarak, Kohlberg'in adalet temelli akıl yürütmesini eleştiren Ahlaki Temeller Teorisi (Moral Foundations Theory), ahlak alanındaki araştırmalar için yeni ve çok temelli bir paradigma seçeneği sunmuştur (Bucciarelli, Khemlani ve Johnson-Laird, 2008: 121; Graham, Haidt ve Nosek, 2009: 1030; Graham ve diğerleri, 2013: 107; Haidt, 2001: 814). Ahlaki Temeller Teorisinin kökleri temelde Hindistan'daki ahlaki alanın ABD'deki eğitimli katılımcılar arasında olduğundan daha geniş olduğunu gösteren Shweder'in çalışmalarına dayanmaktadır (Shweder, Mahapatra ve Miller, 1987 akt., Graham ve diğerleri, 2013: 109). Henrich, Heine ve Norenzayan (2010: 29) insan psikolojisini anlamada batı merkezli yaklaşımın temel alınmasını eleştiren

çalışmalarında batı toplumlarından elde edilen bilgilerin kısaca batılı, eğitimli, sanayileşmiş, zengin ve demokratik bir örneklemi yansıttığını öne sürmektedir. Ahlak psikolojisinin kavramsallaştırılmasında da bu açıklamadan yola çıkarak ahlakla ilgili gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların çoğunun dünyanın genelini yansıtmayan, ahlak anlayışının nispeten dar bir hedef kitleyi ele aldığı eleştirisi mevcuttur. Bu ahlak anlayışı genel olarak bireyleri zarar ve sömürüden korumaya odaklanmaktadır. Öte yandan geleneksel toplumların çoğunda, grupları, kurumları, gelenekleri ve daha genel olarak ahlaki düzeni koruma kaygıları söz konusu olduğu için ahlaki alan daha geniştir (Graham ve diğerleri, 2013: 111).

Ahlaki Temeller Teorisine göre ahlak, her biri farklı adaptif problemleri çözmek için tasarlanmış bakım/zarar, adalet/hile, sadakat/ihanet, otorite/yıkılma ve kutsallık/yozlaşma temeli olmak üzere beş temel motivasyon çerçevesinde açıklanmaktadır. Ayrıca Graham ve arkadaşları (2009: 1302) bakım ve adalet boyutlarını bireyin haklarını korumak için tasarlanmış bireyselleştirme temelleri, diğer üç boyutu da bencillik yerine grup uyumu ve dinamiklerini destekleyen bağlayıcı temeller olarak nitelendirmektedir. Ahlaki temeller teorisi, insan zihninin çeşitli sosyal problemleri çözmeye yönelik değerleri, normları ve davranışları öğrenmeye hazır olacak biçimde önceden organize edildiğini öne sürer. Teoriye göre, doğuştan getirilen ahlaki kararlara yönelik organize zihinsel yapı, her bir ahlaki soruna verilecek yanıtları oluşturur (Graham ve diğerleri, 2013: 112). Bu yönüyle teori, ahlakın bilişsel mekanizmalarının evrimsel süreçle şekillendiğini savunarak daha önce sözü edilen gelişimsel kuramlardan farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Daha önce sözü edilen ahlaki kuramların yanı sıra Ahlaki Temeller Teorisi'nin ahlaki kararları farklı birçok motivasyonel alana ayırması açısından, ahlaki karar alma süreçleriyle ilişkili faktörlerin anlaşılması konusunda kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir.

Ahlaki karar verme üzerine gerçekleştirilen araştırmalar ele alındığında ahlaki kararların deneysel olarak manipüle edilebildiği dikkat çekmektedir (örn. Amit ve Greene, 2012: 861). Bu araştırmalarda insanların genellikle varsayılan olarak yer alan yanıtlardan birini tercih ettikleri görülmüştür (Helzer ve Critcher, 2018: 99). Ayrıca bireysel farklılıkların ahlaki kararları güvenilir bir şekilde yordadığı ifade edilmektedir (Bartels, 2008: 381). Dolayısıyla ahlaki karar alma konusunda çeşitli değişkenlerin

etkili olduğu alanyazındaki bulgularla desteklenirken, ahlaki karar verme süreçlerinde her durumun her bireyde güçlü bir karar verme baskısı yaratmadığı düşünülebilir. Bu durumda ahlaki karar alma süreçlerinde bireysel farklılıkların etkilerini gözlemlemenin karar alma süreçlerinin anlaşılması açısından etkili olacağı varsayılmaktadır. Bu çalışmada bireylerin benlik sürekliliği ve zaman perspektifi değişkenleri özelinde ahlaki karar alma süreçlerinin ilişkileri ele alınacak, bireysel farklılıkların ahlaki kararlar üzerindeki olası etkileri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Ahlaki kararlar, fırsatçı seçimleri tercih etmeyi engelleyerek olumsuz bir ödüle dönüşebilir. Bu durumda negatif bir çıktısı olacak ahlaki bir kararın negatif çıktısının (alınacak ceza vs. gibi) zamanla değeri azalabilir. Çünkü fırsatçı seçimlere yönelik ahlaki kararların sonuçları hemen elde edilir (Boyer, 2008: 219). Bu durumda zaman, ahlaki kararların çıktıları açısından bir değersizleştirme gücüne sahiptir ve zamana yönelik eğilimlerin de bu karar verme süreçleri açısından kritik öneme sahip olduğu düşünülebilir. Genel olarak, zamansal değersizleştirme, bireyin kısa vadeli düşünmenin etkisiyle olumlu sonuçlara hızlı ulaşmasını sağlar. Ancak, bu durum, olumsuz bireysel veya toplumsal sonuçları olabilecek ahlaki kararların da dahil olduğu birçok karar alma sürecinde olumsuz işlev gösterebilir. Wu ve arkadaşlarının (2017: 287) yaptıkları deneysel çalışmanın bulgularına göre, epizodik geleceği düşünmek, uzun vadeli davranışsal maliyetlerin dikkate alınmasını teşvik ederek zamansal değersizleştirmeyi azaltmakta ve suça katılım ve hile yapma eğilimini düşürmektedir.

Ahlaki temeller teorisine göre (Haidt ve Graham, 2007: 98), ahlaki yargı beş ahlaki sisteme dayanmaktadır. Bu sistemler bakım, adalet, otorite, sadakat ve saflıktır. Örneğin, bakım temeli başkalarının acı çektiğine dair işaretlere duyarlıdır ve neden sezgisel olarak başkalarına zarar vermenin ahlaki açıdan yanlış olduğuna karar vermeyle ilişkilendirilmektedir. Benzer şekilde, hile yapmayı adalet temeli, otoriteye saygısızlığı otorite temeli, kendi grup üyelerine sadakatsizliği sadakat temeli veya ensest saflık temeli ile açıklanabilir (Graham ve diğerleri, 2013: 55). Bu evrimsel ahlaki ilkelerin kullanılmasının temelinde sezgisel yapıların olduğu ifade edilmektedir (Graham ve diğerleri, 2009: 1030). Dolayısıyla ahlaki karar verme süreçlerinde bilişsel süreçlerin mekanik işleyişinden çok mevcut ahlaki temel doğrultusunda neyin doğru neyin yanlış olduğunu anlamaya yönelik hızlı ve duygusal süreçler rol oynar (Haidt,

2001: 815). Bu bakımdan ahlaki karar verme süreçlerinin duygusal yapılardan bağımsız etkilerle şekillenebileceği düşünülemez. Bu doğrultuda mevcut çalışmada ahlaki karar verme süreçlerinde etkili olabilecek ahlaki duyguların da aracı etkilerinin ele alınması gerektiği düşünülmüştür.

Gelecekteki benlik sürekliliği ile ahlaki kararlar arasındaki ilişkileri anlamada, zaman yönelimin yanı sıra ahlaki duyguların etkisinin de ele alınması önemlidir. Ahlaki duyguların, ahlaki yargıya derinlik ve gerçek bir anlayış kazandırmak için gerekli olduğu savunulmaktadır. Çünkü ahlaki duyguların ahlaki yargıları motive ettiği düşünülmektedir (Batson, 2011: 231). Bu bağlamda, kişilerin ahlaki karar ve davranışlarında utanç, suçluluk ve empati gibi duygular gereklidir. Psikopati gibi durumlarda, ahlaki yargıda bulunma konusunda başarısız olan kişilerin özellikle empati gibi ahlaki duygulardan yoksun oldukları bilinmektedir (Maibom, 2014: 74; Mei-Tal, 2004: 103–121). Ahlaki duyguların, ahlaki yargı ve bilişsel süreçler arasındaki ilişkinin karmaşıklığını anlama konusunda açıklayıcı etkileri olacağı ve ahlaki karar verme süreçlerini etkileyen daha geniş bir değişkenler yelpazesinin parçası olduğu öne sürülmektedir (Maibom, 2014: 74). Bu bilgilerin ışığında bu araştırmada gelecekteki benlik sürekliliği ve ahlak karar alma arasındaki ilişkide ahlaki duyguların etkisinin de incelenmesi amaçlanmıştır.

1.3. GELECEKTEKİ BENLİK SÜREKLİLİĞİ VE AHLAKİ KARAR VERME İLİŞKİSİNDE DUYGULARIN ROLÜ

1.3.1. Utanç ve Suçluluk

İnsanlar bilişsel olarak gelecek hakkında düşünebilme yeteneğine sahip olsalar da; (Sznycer ve diğerleri, 2016: 2625) bu düşüncelerin onları ahlaki kararlar almaya neden motive etmesi gerektiği sorusu hala geçerliliğini korumaktadır. Ahlaki duygular üzerine yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu, iki önemli ahlaki duyguya odaklanmaktadır. Bu duygular olumsuz değerli öz bilinçli duygular olarak ifade edilen utanç ve suçluluk duygularıdır (Tangney ve diğerleri, 2007: 345). Keltner ve Haidt

(1999), utanç ve suçluluğun benlik odaklı duygular olarak da sınflandırılabileceğini ifade etmektedir. Utanç ve suçluluk gibi öz-bilinçli duyguların ortaya çıkışı ve işleyişi, bireyin kendi başarı ve başarısızlıklarını nasıl yorumladığına ve değerlendirdiğine bağlıdır (Baumeister, Stillwell ve Heatherton, 1994: 243. Tangney ve Dearing'in (2002: 2) bireylerin nadiren sadece utanç veya sadece suçluluk hissettikleri, genellikle bu iki duygunun birlikte hissedildiği varsayımından yola çıkarak bu bölümde utanç ve suçluluk duyguları birlikte ele alınmıştır. Suçluluk ve utanç gibi ahlaki duygular genellikle bireylerin ahlaki olarak uygun olmayan davranışlarda bulunduklarında ve bu davranışın sorumluluğunu üstlenmeleri halinde ortaya çıkmaktadır (Tangney ve diğerleri, 2007: 346). Utanç ve suçluluk, yaşanan olayın türüne, ahlaki olmayan ihlal durumunun özel mi yoksa kamusal alanda mı gerçekleştiğine, kişinin bu duyguyu uyandıran olayı davranışının başarısız bir sonucu olarak algılayıp algılamamasına göre ayrışan duygusal yapılar olarak ele alınmaktadır. Öte yandan olay türünden bağımsız olarak yalan söylemek, hile yapmak, hırsızlık yapmak, başkalarına yardım etmemek, ebeveynlere itaatsizlik etmek gibi olayların kişiden kişiye farklılık gösteren şekilde bazı bireylerde utanç bazılarında ise suçluluk duygularını uyandırdığı ifade edilmektedir (Tangney ve diğerleri, 2007: 347).

Utanç ve suçluluk öz değerlendirmeler sonucu ortaya çıkan öz-bilinçli duygulardır ve bu öz değerlendirmelerin örtülü veya açık şekillerde yapılabileceği, farkındalık temelinde ya da daha az bilinçli şekillerde gerçekleşebileceği ifade edilmektedir (Tangney ve diğerleri, 2007: 347). Utanç ve suçluluk öz değerlendirmelere dayalı ortaya çıkan ve doğası gereği benlikle ilgili süreçlerden bağımsız ele alınması mümkün olmayan duygular olarak dikkat çekmektedir (Tangney ve Fischer, 1995: 175). Bu açıdan utanç ve suçluluk gibi öz bilinçli duygular bireysel farklılıklar temelinde ahlaki olmayan karar ve davranışların sonucu olabilecek duygusal çıktılar olduğu kadar, bu kararları alma konusunda etken eğilimler olarak da ele alınabilir. Bu duygusal eğilimlerin, özellikle öz değerlendirmeler çerçevesinde benlikle ilişkilendirip benliği bir merkez olarak kullanarak şekillendiği bilinmektedir. Benlikle ilişkili değerlendirmeler temelinde şekillenebilen utanç ve suçluk duygularının gelecekteki benlik sürekliliği ya da zaman perspektifi gibi bireysel farklılık değişkenleriyle ilişkili kavramlarla yakından bağlantılı olabileceği ve bu bakımdan ahlaki karar vermeye ilişkin değerlendirmeleri etkileyebileceği

varsayılmaktadır. Ahlaki duyguların, daha özelde utanç ve suçluluk gibi öz bilinçli duyguların, benlik ve zaman perspektifi değişkenleriyle ahlaki karar verme süreçleri arasında bir köprü işlevi görerek bu değişkenler arası ilişkilerin doğasını anlama açısından önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

1.3.2. Empati

Empati kavramı, başkalarının hissettiklerine ya da içinde bulundukları duruma karşı duyulan sempati, empatik öfke ya da şefkat gibi bir dizi duygusal tepkinin yanı sıra onların psikolojik durumlarını takdir etme biçimini de ifade eder (Maibom, 2014: 12). Bazen de bir başkasını anlamaya yönelik tamamen bilişsel bir durum için de empati kavramı kullanılabilir. Empatiyi tanımlamak onun hangi duygusal süreçlerde ya da başka hangi bağlamda kullanıldığına göre değişkenlik gösterebilir. Alanyazında özellikle felsefi temelleri açısından incelendiğinde genel olarak empatinin tanımı konusunda daha az ortak görüşe sahip olma eğilimi olduğu dikkat çekmektedir. Tipik olarak "duygusal" empatinin duygu eşleştirici, öteki odaklı ve ötekinin neden olduğu bir duygusal durum olduğu görüşü daha genel geçer kabul edilmektedir (Coplan, 2011: 4; Maibom 2014: 12). Kısaca empati diğer insanların duygularına yönelik geniş bir duygusal yanıt yelpazesi ve başkalarının duygusal durumlarını bilişsel olarak anlama yetisi olarak tanımlanabilir (Maibom, 2014: 13).

Empatiyi şekillendiren kavramlardan biri de perspektif almadır. Perspektif alma hayal gücünü gerektirir. Birinin bakış açısını ele aldığımızda, onun için nasıl bir şey olduğunu veya onun durumunda olsaydık ne hissedeceğimizi hayal ederiz. Bu aynı zamanda bir tür zihinsel simülasyon veya üst düzey zihin okuma olarak da bilinir (Goldman 1989). Bu açıdan empatinin motivasyonel olarak benlikle ve kendini gelecekle bağlantılandırmakla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Empatinin motivasyonel açıdan nelerle ilişkilendirildiği sıklıkla önemli bir konu olarak ele alınmaktadır. Mevcut tez çalışması özelinde de ahlaki karar süreçleri açısından ne gibi etkileri olacağının anlaşılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Empati ile ilişkili kavramlar, ahlaki duygular ve davranışlar üzerindeki katkıları nedeniyle ahlaki alanda

önemli kabul edilmektedir (Batson, 2011; de Waal, 2012; Spinrad ve Eisenberg, 2014). Bazı araştırmacılar, empatinin tam ahlaki gelişim için gerekli olduğunu ve diğer ahlaki duyguların da öncüsü olduğunu vurgulamaktadır (Blair, 1995; Hoffman, 2001).

Empati sıkıntı verici duruma ya da sıkıntı deneyimleyen diğer bireye yönelik bir tepki olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, kişinin diğerinin durumuna veya duygusal durumuna erişme şeklinin, daha sonraki empatik tepkiyle ilişkili olmadığı belirtilmektedir. Örneğin sinirbilim çalışmalarında elde edilen sonuçlar, birinin bir duyguyu yaşadığını zihinde canlandırmanın o duyguyu bizzat deneyimleme ya da diğerinin deneyini gözlemlemeye kıyasla daha farklı beyin ağlarını etkinleştirdiğini göstermektedir (Lamm, Decety ve Singer 2011: 2500). Bu açıdan empati eğilimi aslında bir tür diğerinin farkında olma ve onun duygusuyla bağlantı kurma becerisi olarak değerlendirilebilir. Empati eğilimi yüksek bireyler, diğerlerinin stresini daha kolay hissedebildikleri için onların refahı konusunda daha fazla kaygılanma eğilimindedir. Bu nedenle, endişe duyarak yardım etme eğilimleri de daha yüksektir (Maibom 2014: 18). Dolayısıyla empati düzeyi yüksek kişiler nihayetinde kendi sıkıntılarını azaltmak için daha fazla yardım etme ve özgeci, prososyal davranışlar gösterme ihtiyacı duyabilir. Empatinin özgeci ya da prososyal motivasyonu içermesi bu bağlantılarla açıklanabileceği için ahlaki davranışlar ve dolayısıyla ahlaki karar verme süreçlerinde etkili olması beklenmektedir. Empatinin ahlaki ve prososyal davranışlarla ilişkisi, ahlak felsefesi tarihinde önemli bir yer tutmakta ve empatinin ahlaki davranışlar açısında gerekli bir koşul olduğu belirtilmektedir. Empati, ahlaki ve prososyal davranışlar için gerekli bir koşul olarak görülmektedir (Hoffman, 2001: 2-14). Alanyazında genellikle duygusal empatinin, diğer bireylerin acı, sıkıntı, üzüntü gibi duygularına odaklandığı görülmektedir. Bu duygular genellikle başkalarında ahlaki düşünme ve davranışları teşvik eden duygular olarak kabul edilir. Ancak, diğer empati türleri üzerine yapılan araştırmalar sınırlıdır ve çoğu araştırmacı empatinin tek başına bir duygu olmadığını, bunun yerine duyguları hissetme biçimi olduğunu varsayar (Decety ve Svetlova, 2012: 2; Haidt, 2012: 1). Son dönemde diğer empatik duyguların incelenmesine yönelik çalışmaların arttığı da dikkat çekmektedir. (De Buck ve Pauwels, 2021: 1648). Alanyazındaki çeşitli araştırmalar, empati eksikliği ile saldırgan, şiddet içeren veya zorbalık, hırsızlık gibi davranışlar arasında yaygın bir

ilişki olduğunu öne sürse de bu ilişkilerin kanıtları tutarlılık göstermemektedir (De Buck ve Pauwels, 2021: 1648; Jolliffe ve Farrington, 2007: 265; 2011: 59).

Mevcut çalışmada ise empatinin kişinin diğerlerinin duygusuyla bağlantı kurabilme becerisi olabileceği görüşünden hareket edilmiştir. Daha açık bir ifadeyle kişinin kendi benliğinin gelecekteki versiyonuyla bağlantı kurma durumuyla ilişkili olmasının, aslında bilişsel olarak benzer süreçlere vurgu yaptığı düşünülmektedir. Gelecekteki benlik sürekliliğinin kişinin gelecekteki benliğinin diğer bir birey gibi algılayıp kendisiyle bağlantı kurarak duygu bakış açısı ve değerler gibi özelliklerine erişebilme eğilimi olduğu düşünüldüğünde empatinin bu beceriden etkilenmesi olasıdır. Bu bakımdan empatinin ahlaki karar süreçleri ile ilişkisinin mevcut araştırmada ele alınıp benlik süreçleri ile ilişkilendirilmesinin alanyazına önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

1.3.3. Merhamet

Merhamet duygusunun dahil edilmediği bir ahlaki karar süreci açıklaması yapmak, ahlaki duygular açısından eksik bir çerçeve sunabilir. Merhametin ahlaki değeri pek çok dini öğretide de sıklıkla vurgulanmakta ve merhametin ahlaki süreçler açısından temel bir rol oynadığı kabul edilmektedir (Caouette, 2018: 11). Merhamet diğerlerinin acı ve talihsizlik durumlarında ortaya çıkan, bir başkasının acısının farkındalığı ve bu acının sona ermesi arzusu olarak ele alınan bir özellik olarak tanımlanmaktadır (Bein, 2013: 16). Merhamet, aslında kişilerin diğerlerine yönelik dikkatiyle beslenen ve onların sahip oldukları duygusal olumsuz durumu hissetme veya önemseme yeteneğini içerir. Bu anlamda diğerlerine yönelik bu dikkatle işlev gören merhamet eğilimi, bir duygusal özelliğin ötesinde aslında bilişsel açıdan da ahlaki karar vermeyi mümkün kılan bir özellik olarak ifade edilmektedir (Bein, 2017: 92). Öte yandan merhamet kavramsal açıdan genel bir uzlaşı olmayan, tam bir açıklaması bulunmayan ve çeşitli faktörlerden etkilenen karmaşık bir ahlaki duygudur (Bein, 2013: 14). Merhamet üzerine mevcut felsefi tartışmaların çoğu, duygusal bir

tepki olarak algılanan merhameti tanımlamaya odaklanmaktadır (Nussbaum, 2003: 10).

Merhametin doğasını ve ahlaki karar verme sürecindeki rolüne odaklanıldığında Batson ve diğerlerinin (1994) araştırmasında merhamet duygularının yardım davranışlarının artmasına yol açabileceği bulunmuştur. Merhametin prososyal davranışları ve özgeci eylemleri motive eden bir duygu olduğu vurgulanmıştır (Batson ve diğerleri, 1994: 25). Ayrıca bu durum, Goetz, Keltner ve Simon-Thomas (2010: 352) tarafından yapılan ve merhametin başkalarının acılarına karşı duyarlılığı artırarak ahlaki karar verme süreçlerini etkilediğini ortaya koyan araştırmalarıyla da desteklenmektedir. Ahlaki kararlar ve merhamet ilişkisi Haidt ve Graham (2007: 101) tarafından tanımlanan ahlaki temellerden bakım/zarar verme ahlaki temeliyle ilişkisi göz önünde bulundurularak da açıklanması mümkün bir bağlantıdır. Bu temel, merhamet duygusunun özünü de yansıtacak şekilde, başkalarının zarardan korunmasını ve refahlarının desteklenmesini vurguladığından ahlaki temeller ve karar verme süreçlerinde merhametin etken bir rolü olmasının kaçınılmaz olduğu sonucuna varılabilir. Bu doğrultuda mevcut çalışmada merhamet duygusuna yüksek eğilimi olan kişilerin ahlaki karar süreçlerinin, bu eğilimden etkilenmesi beklenmektedir.

Alanyazında yaygın olan pek çok görüş ahlaki duyguların ahlaki karar verme süreçleriyle ilişkili olduğunu savunur, çünkü duyguların ahlaki yargıları motive ettiği bilinmektedir (Batson, 2011: 231; Maibom, 2014: 74). Ahlaki duygular ve ahlaki duygu atıfları, kişinin ahlaki ve ahlak dışı durumlara verdiği veya başkalarına atfettiği gerçek veya beklenen duygusal tepkilerdir (Keller ve diğerleri, 2003: 2). Ahlaki davranışın altında yattığı düşünülen duygusal becerileri ve gereksinimleri yakalarlar (Hardy, 2006: 206; Tangney ve diğerleri, 2007: 345). Örneğin empati gibi ahlaki duyguların özgeci motivasyonla ilişkilendirilebileceği ve özgeci davranışları başkasının iyiliği için duyulan istek temelinde bu duygular tarafından ahlaki motive olduğu bilinmektedir (Batson, 2011: 235). Dolayısıyla ahlaki duyguların ahlaki karar verme süreçlerinde etken belirleyicilerinden biri olduğu görüşü temelinde benlik sürekliliği, zaman yönelimi ve geleceği düşünme gibi bilişsel süreçlerin ilişkisinde de rol oynadığı ifade edilmektedir (Maibom, 2014: 74). Ahlaki duyguların ahlaki kararları yönlendirme üzerindeki etkisi ele alınırken ahlaki duyguları öz biliş ve diğeri

odaklı duygular çerçevesinde bir sınıflandırmayla ele almanın daha açıklayıcı bir bakış açısı oluşturacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda bu çalışmada utanç ve suçluluk öz biliş duyguları, empati ve merhamet ise diğeri odaklı ahlaki duygular olarak ahlaki karar süreçleri ve diğer bilişsel değişkenlerle bağlantılandırılarak ele alınamıştır.

1.4. GELECEKTEKİ BENLİK SÜREKLİLİĞİ VE AHLAKİ KARAR VERME İLİŞKİSİNDE ZAMAN PERSPEKTİFLERİNİN ROLÜ

1.4.1. Zaman Perspektifinin Tanımı ve Önemi

Zaman kavramı Platon ve Aristoteles gibi antik dönem filozoflarından Einstein'a kadar pek çok filozof, fizikçi ve bilim insanı tarafından farklı bakış açıları ile önemli bir tartışma alanı oluşturmuştur. İnsanın anlamaya ve açıklamaya çalıştığı bir kavram olarak zaman algısı, günümüzde de güncel olarak tartışılmaktadır. Ancak psikoloji alanında, zaman konusunda iyi organize edilmiş ve kapsamlı bir perspektifin hala mevcut olmadığı düşünülmektedir. Psikolojide zaman kavramına merkezi bir şekilde yer verilmesi ise William James'in "The Principles of Psychology" (1950) adlı kitabında zaman algısı üzerine yazdığı metinle vurgulanmaya başlamıştır (akt. Zimbardo ve Boyd, 1999: 1272). Daha sonrasında zaman kavramının rolü, davranışçı akımın etkisi altındaki psikologların çalışmalarında geçmiş zaman deneyimlerinin mevcut davranışlar üzerindeki etkisi ile sınırlandırılmış olsa da Kurt Lewin, geçmiş ve gelecek zamanı mevcut davranışa entegre eden bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu bakış açısı dahilinde Zimbardo ve Boyd (1999: 1273), Lewin'in yaklaşımından hareketle zaman perspektifini bireyin belirli bir ana ilişkin psikolojik geçmiş ve psikolojik geleceği hakkındaki görüşlerinin tümü olarak tanımlamıştır. Böylelikle zaman perspektifinin bireyde temel bir zihinsel süreç olarak geniş bir kavramsallaştırılması ve toplumsal işlevselliğine yönelik bakış açısı tekrar oluşturulmuştur.

Farklı yönleri hakkında çeşitli çalışmalar olmasına rağmen, psikolojide zaman kavramına ilişkin sistematik bir araştırma hattı olmadığı dikkat çekmektedir. Örneğin, bazı araştırmacılar zamanın geçişi ve zaman aralıkları konusunda (örn. Sucala, Scheckner ve David, 2011; Zakay, 2016: 54) bazı araştırmacılar ise zaman kullanımı

ve yönetimi konusunda (Adams ve Jex, 1999: 73; Eerde, 2003: 422) araştırmalarını yürütmektedir. Bir diğer taraftan zamanın bu kavramsal çerçevede ele alınmasının bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını açıklamada ne gibi etkileri olduğu sorusuna tam anlamıyla yanıt oluşturamadığı dikkat çekmektedir. Öte yandan başka bir çalışma dizisi (örn. Gjesme, 1983: 445; Zimbardo, Keough ve Boyd, 1997: 1010; Zimbardo ve Boyd, 1999: 1273) zamanın bireysel olarak nasıl algılandığına odaklanarak psikolojide zaman çalışmalarına yönelik farklı bir bakış açısı sunmuş ve psikolojik çalışma hattının önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Bu çalışmalara göre, sadece zamanın geçişine yönelik değerlendirmeler değil aynı zamanda geçmişi hatırlamak, bugünün farkında olmak ve geleceği düşünmek de zamanla ilgili deneyimlerin bir parçasıdır. Zamanla ilgili belirli bir şekilde düşünme şeklimiz hem iç hem de dış etkenlerle ilişkili olarak ele alınmaktadır.

Zimbardo ve Boyd'a göre (1999: 1275), zaman perspektifi, kişisel ve sosyal deneyimlerin süreklilikleri içerisinde bu olaylara anlam, düzen ve tutarlılık verme olanağı sunan zamansal kategoriler oluşturan, genellikle bilinçdışı bir süreç olarak tanımlamaktadır. Dengeli bir zaman perspektifine sahip olmanın, durumsal düşüncelere ve kişisel kaynaklara bağlı olarak zamansal bölgeler arasında zihinsel olarak geçiş yapabilmenin, bireyler için en uygun seçenek olduğu ifade edilmektedir (Boniwell ve Zimbardo, 2015: 190). Zimbardo ve Boyd (1999: 1276) zaman perspektifinin mevcut deneyimlerin kodlanıp saklanmasında ve geri çağrılmasında, yani geçmişe yönelik işlevlerin dışında kullanıldığı gibi, beklentilerin ve amaçların belirlenmesinde yani geleceğe yönelik işlevler için de önemli rol oynadığını ifade etmektedir.

Bireyin geçmişe, şimdiye veya geleceğe yönelik algılamaları olarak nitelendirilen zaman perspektifinin, bireyin duygu düşünce ve davranışları üzerinde etkili olduğu ileri sürülmektedir (Holman ve Zimbardo, 2009: 137; Zimbardo ve Boyd, 1999: 1272). Zaman perspektifi önemli kararlar alma, yargıda bulunma ve eyleme geçme konusundan etkili bir kavramdır. Örneğin, şimdiki zamanda gerçekleşen davranış, geçmişteki deneyimlerin olumlu ya da olumsuz hatırlanması sonucunda yapılan değerlendirmelerden etkilenebileceği gibi, davranışın gelecekteki olası

sonuçlarının dikkate alınmasıyla oluşan kararlardan ya da yargılardan da etkilenebilir (Boniwell ve Zimbardo, 2015: 191).

Bireyin karar verme sürecinde, belirli bir zaman perspektifinin daha baskın hale gelmesi durumunda, bu zamansal yönelim nedeniyle geçmişe, şimdiye veya geleceğe yönelik bilişsel bir eğilim oluşabilir. (Zimbardo ve Boyd, 1999: 1278). Bazı bireylerin geçmişe odaklanma eğilimi daha fazla olabilir ve önceki mevcut deneyimlerine benzer durumları hatırlayarak, bu durumların yarar ve zararlarından daha fazla etkilenebilirler. Geçmişe ilişkin anılar olumlu şekilde nostaljik olarak algılanabilir ya da geçmiş zaman anıları olmasına rağmen zihinde tekrarlayan, travmatik, rahatsız edici içeriklere dönüşebilir. Bu durumda geçmiş deneyimler çarpıtılarak yanlış hatırlanabilir ve geçmişe bu şekilde odaklanmak, mevcut durumda alınacak kararları etkileyebilir. Bunun yanında karar verme bazıları için geçmiş anılar yerine gelecek kurgularından daha çok etkilenebilir. Geleceği daha çok göz önünde bulunduranlar, şimdiki zamanın gelecekteki kararlara yönelik etkisini daha çok öne çıkarmaktadır. Bu durumda karar alınırken geleceğin bu kararla ilgili ödül ya da bedel oluşturma potansiyeli göz önünde bulundurulur (Zimbardo ve Boyd, 1999: 1279). Geçmiş ve geleceğe ilişkin zaman yönelimleri ele alınırken şimdiki zaman da göz önünde bulundurulmaktadır. Çünkü şimdiki zaman, kişinin doğrudan kontrol edebileceği en uygun zaman boyutu olarak ifade edilmektedir.

1.4.2. Zaman Perspektifi Boyutları

Zimbardo ve Boyd (1999: 1280), zaman perspektiflerini beş farklı boyutta ele almaktadır: geçmiş-olumsuz (past-negative), geçmiş-olumlu (past-positive), şimdi-hazcı (present-hedonistic), şimdi-kaderci (present-fatalistic) ve gelecek (future) zaman perspektifi. Bu boyutlara ilişkin bilgilere sırasıyla yer verilmiştir.

Geçmiş olumsuz zaman perspektifi, geçmişteki olumsuz deneyimler ve travmatik yaşantılardan kaynaklanmaktadır. Geçmiş-olumsuz zaman perspektifinin baskın olduğu kişiler genellikle tedbirli, değişimden kaçınan ve mevcut durumları geçmiş deneyimlerinin ışığında değerlendirme eğiliminde olan bireyler olarak düşünülür. Örneğin, yaşanan olaylara bakış açısı, değer yargılarını ve olayları

değerlendirme süreçlerini etkileyebilir. Aynı olayı yaşamış olan bireyler, bu olayı farklı şekillerde değerlendirebilir. Bu farklılık, geçmişe yönelik tutumları da etkilemektedir. Düşük duygusal tutarlılık, düşük özgüven, yüksek anksiyete, saldırganlık ve depresyon geçmiş-olumsuz zaman perspektifi ile ilişkilendirilen özellikler arasındadır (Zimbardo ve Boyd, 1999: 1281). Bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda, geçmiş-olumsuz zaman perspektifinin baskın olduğu bireylerin genel yaşam kalitesinin daha düşük olduğu söylenebilir. Bu özellikler düşünüldüğünde geçmiş olumsuz zaman perspektifinin hâkim olduğu kişilerin yaşam kalitelerinin genel anlamda daha düşük olduğu söylenebilir.

Geçmiş olumlu zaman perspektifi, geçmişteki olumlu olaylardan etkilenme ve geçmişe özlem duyan daha nostaljik bir yapıyla karakterizedir. Aslında, geçmişi olumlu olarak değerlendirmek için mutlaka olumlu deneyimlerin yaşanmış olması gerekmez. Örneğin, geçmişte yaşanan zorluklara bakıldığında, bu günlerin kişinin gelişimi için bir fırsat olarak algılanması, olumlu geçmiş zaman perspektifine bir örnektir. Geçmişe olumlu yaklaşım, kişiler arası iletişim, yüksek özgüven ve mutlulukla, aynı zamanda düşük anksiyete ve depresyon düzeyleri ile ilişkilidir (Zimbardo ve Boyd, 1999: 1282). Bu özellikler göz önüne alındığında, geçmişi olumlu değerlendiren bu zaman perspektifinin genel yaşam kalitesini artırıcı bir etkisi olduğu söylenebilir.

Şimdi hazcı zaman perspektifi, bireylerin mevcut eylemlerinin gelecekteki sonuçlarını daha az düşündüğü ve bu nedenle daha az kaygı duyduğu, dürtüsel ve haz odaklı davranışların daha belirgin olduğu, risk alma eğiliminin ise daha yüksek olduğu bir zaman yönelimidir (Zimbardo ve Boyd, 1999: 1282). Bu zaman perspektifine sahip bireyler, davranışlarının uzun vadeli çıktılarının kendilerine zarar verebileceğini bilseler dahi, haz arayışını sürdürme eğilimindedir.

Şimdi kaderci zaman perspektifi, geleceğin önceden belirlenmiş olduğu ve insanın çabalarıyla değiştirilemeyeceği inancına dayanarak, kaderin karşısında insanın etkisiz olduğunu ifade eden, kabulleniş odaklı bir yönelimdir. Bu zaman perspektifini yoğun olarak deneyimleyen kişiler, yaşamı daha umutsuz bir yer olarak görebilirler. Çünkü kaderlerinin önceden belirlendiğine inanmak, çaresizlik ve umutsuzluk hissi

yaratabilir. Bu perspektife sahip olanlar, davranışlarının olası sonuçlarını düşünmeden hareket etmeye ve kontrolün ellerinde olmadığını düşünmeye daha fazla eğilim gösterirler (Zimbardo ve Boyd, 1999: 1283).

Gelecek zaman perspektifi, bireylerin gelecekteki hedeflere ve ödüllere odaklanan çabalarıyla ilgili davranışları kapsar (Stolarski, Fieulaine ve van Beek., 2015: 2; Zimbardo ve Boyd, 1999: 1285). Gelecek zaman perspektifinin baskın olduğu kişiler, hedeflerine ulaşmak için yoğun çaba sarf eden ve amaç odaklı bireylerdir. Davranışlarını, gelecekte ortaya çıkabilecek olası olumlu veya olumsuz sonuçlar dikkate alarak kontrol altına alma eğilimi sergilerler. Gelecek zaman perspektifi düşük heyecan arayışı, yüksek sosyoekonomik statü, akademik başarı ve riskli davranışlara daha az eğilim ile ilişkilendirilir (Stolarski ve diğerleri, 2015: 3). Bu özellikler göz önüne alındığında, gelecek zaman perspektifinin yaşam kalitesine olumlu katkılarda bulunduğunu söylenebilir.

Dengeli zaman perspektifi ise bireylerin fiziksel ve psikolojik durumlarına göre zihinsel olarak esnek bir şekilde farklı zaman yönelimleri arasında geçiş yapabilme yeteneği olarak tanımlanır. Geçmiş olumlu, şimdi hazcı ve gelecek zaman perspektifleri olumlu olarak kabul edilirken, şimdi kaderci ve geçmiş olumsuz zaman perspektifleri olumsuz olarak sınıflandırılmaktadır (Boniwell ve diğerleri., 2010: 5). Dengeli bir zaman perspektifine sahip olmak, olumlu zaman perspektiflerinin olumsuz olanlara göre daha baskın olduğu durumlarda mümkündür. Dengeli zaman perspektifi, bireyin mevcut duruma ve ihtiyaçlarına en uygun zaman perspektifini seçmesini sağlamaktadır (Zimbardo ve Boyd, 2008: 17). Bolotova ve Hachaturova'ya (2013: 123) göre dengeli bir zaman perspektifine sahip olmak, yaşam amaçlarının korunması ve sürdürülmesi açısından önemlidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde zaman perspektifinin zorlayıcı durumlarda iradeli davranmaya ve başa çıkma stratejileri geliştirmeye yönelik önemli bir araç niteliği taşıdığı belirtilmektedir.

İnsan, kültür ve bağlamdan bağımsız olarak zamanla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Zimbardo ve Boyd'a (1999: 17) göre, zamanın çeşitli düzeylerde pek çok psikolojik süreçle ilişkili olduğu bilinmektedir. Karar alma süreçlerinde, geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere üç ana çerçeveden biri alışkanlıklar doğrultusunda geçici

olarak daha fazla işlev görebilir. Ancak, bu geçici eğilimlerden birinin aşırı kullanımı, bireysel ve sosyal durumların değerlendirilmesinde yanlılıklara yol açabilir. Burada sözü edilen yanlılıkların bireyin kültürel ve dini değerleri, eğitimi, sosyoekonomik durumu ve içinde bulunduğu aile modeli gibi sosyalleşme sürecinde öğrenilen birçok faktörden etkilenebileceği belirtilmektedir (Boniwell ve Zimbardo, 2015: 192). Bu araştırmada yukarıda sözü edilen zaman yönelimlerinde şimdi ve gelecek zaman perspektifi üzerine odaklanılmıştır.

1.4.3. Zaman Perspektifinin Bileşenleri ve Davranışsal Çıktıları

Bilişsel, duygusal ve sosyal bileşenlerden oluşan zaman perspektifi sosyalleşme sürecinde gelişen birçok faktörün yanı sıra kariyer, ekonomik veya politik istikrarsızlık, madde kullanımı, bireysel başarılar ya da travmatik olaylardan da etkilenebilmektedir (Boniwell ve Zimbardo, 2015: 193). Ayrıca zaman perspektifi yaşamı tutarlı bir çerçevede anlamlı bir şekilde kavrama ile bütünleşen bir yapı olarak görülmektedir. Sonuç olarak insan doğasında böyle merkezi bir yer aldığı belirtilen zaman perspektifinin algı, dikkat, karar verme gibi çeşitli eylemleri etkilediğini söylemek mümkündür.

Boniwell ve Zimbardo (2015: 194) zaman perspektifinin insan davranışının neredeyse tüm yönleri üzerinde oldukça güçlü etkilere sahip faktörlerden biri olduğunu ifade etmektedir. Bireylerin yaşam kalitesinin yanı sıra çoğu kişinin geçmişe, geleceğe veya bugüne aşırı odaklanmayı teşvik eden önyargılı bir zamansal yönelimi benimsemesi, daha büyük grupları da etkileyebilir. Örneğin Zimbardo ve Boyd (1999: 1288), anlık hazzın ertelenmesinin daha az görüldüğü kültürlerdeki çocukların okul bırakma oranlarının yüksek düzeyde olmasının, bu çocukların şimdiki zamana yönelimlerinin daha yüksek olmasıyla açıklanabileceğini ifade etmektedir. Buna göre, bu çocukların neden-sonuç ilişkisi kurarken gelecekte eğitim alma sonucu elde edilecek ödüllerin, şimdiki zamanda dersleri almanın yarattığı istenmeyen, sıkıcı ve istenmedik durumu tolere edemediği belirtilmektedir.

Gorman ve Wessman (1977: 217) zamansal yönelimin, tutumların ve deneyimlerin kalıcı kişilik özellikleri olarak görülmesinin mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Zaman perspektifi bağlamsal ve durumsal faktörlerden etkilenmesine

rağmen, belirli bir zamansal önyargı baskın hale geldiğinde nispeten istikrarlı bir kişisel eğilim olarak ortaya çıkabilir (Boniwell ve Zimbardo, 2015: 195). Zaman perspektifi ile ilgili gerçekleştirilen çalışmaların genellikle gelecek ya da şimdiki olmak üzere bir zamansal bölgeye odaklandığı dikkat çekmektedir (örn., Andre ve diğerleri, 2018: 2; Morselli, 2013: 306; Zimbardo ve diğerleri, 1997: 1011). Sınırlı araştırma örneklerinin, üç baskın zaman diliminin birleşimine odaklandığı ve çok boyutlu bir zaman perspektifi tablosu oluşturulamadığı ifade edilmektedir (Boniwell ve Zimbardo, 2015: 196).

Yukarıda aktarılan bilgiler ışığında, Zimbardo'nun zaman perspektifine yönelik oluşturulan teorik modellerin, tüm zaman perspektiflerinin aynı anda kullandığında daha açıklayıcı ve bütünleştirici bir yaklaşım sunabileceği düşünülmektedir. Ancak özellikle ahlaki karar verme süreçleri ile ilişkileri ele alındığında gelecek zaman, şimdi hazcı ve şimdi kaderci zaman perspektiflerinin ahlaki karar verme süreçleri üzerinde etkilerinin daha yoğun olarak gözlemlenebileceği varsayılmaktadır. Kişilerin hem hazzı erteleyememesi hem de davranışların sonuçlarını kendilerinden bağımsız bir yaklaşımla ele alamaması, ahlaki kararlar verirken olası ceza ve suçla ilişkili davranışlardan daha az kaçınmayla kendini gösterebilir. Öte yandan gelecek zaman perspektifi yoğun olduğu takdirde, gelecekteki olumlu ya da olumsuz çıktıların zamansal değersizleştirilmesi daha düşük olacağından ahlaki kararlar verme açısından daha yüksek etkisi olabilir.

İlgili alanyazın incelendiğinde daha önce gerçekleştirilen çalışmalarda sıklıkla gelecek zaman perspektifinin ele alındığı ve çeşitli değişkenlerle ilişkili olduğu görülmüştür. Gelecek zaman çalışmalarının sağlık davranışları ve eğitim alanında gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir. Sağlık davranışlarının zaman perspektifinden nasıl etkilendiğini araştıran çalışmalarda, gelecek zaman perspektifine sahip olmanın yani genellikle geleceği ve sonuçlarını daha fazla göz önünde bulundurmanın, sigara içme ve alkol alma gibi riskli ve sağlıksız davranışların daha az görülmesiyle, güvenli sürüş, çevreci davranış, daha fazla sağlık kontrolü yaptırma ve daha fazla egzersiz ve sağlıklı beslenmeyle ilişki olduğu bulunmuştur (Keough, Zimbardo ve Boyd, 1999: 151; Mahon ve Yarcheski, 1994: 396; Zimbardo, Keough ve Boyd, 1997: 1013). Eğitim alanında gerçekleştirilen çalışmalar ise geleceğe yönelik olumlu tutumların

öğrencilerin motivasyonu, kariyer planlaması ve tutumlarında olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir (örn., Bembenutty ve Karabenick, 2004: 36; Husman ve Lens, 1999: 114; Kauffman ve Husman, 2004: 2). Gelecek zaman perspektifi ile pozitif ilişkisi olan diğer değişkenler psikolojik iyi olma ve psikolojik uyum (örn. Zimbardo ve Boyd, 2008: 19), benlik saygısı ve özgüven (örn. Anagnostopoulos ve Griva, 2012: 43) vicdanlılık (örn. Keough ve ve diğerleri, 1999: 153), romantik ilişkilerden memnuniyet (örn. Sakallı-Uğurlu, 2003: 295) ve ölümden sonraki geleceğe olan ilgi (örn. Öner-Özkan, 2007: 53) şeklinde sıralanabilir. Yapılan güncel bir araştırma ise kişilerin geleceklerini geçmişlerine göre daha yanlı biçimde olumlu değerlendirme eğilimi olduğu sonucu elde etmiştir (Salgado ve Berntsen, 2019: 2). Bu açıdan, kişinin geçmişe ve geleceğe yönelik olumluluk yanlılığının karar verme süreçlerinde etkili olacağı fikrinden yola çıkarak, bu olumluluk yanlılığını anlamak ve kontrol etmek amacıyla kişilerin zaman algısının da incelenmesi faydalı olabilir. Bu yaklaşım, sosyal bilişsel mekanizmaların ahlaki karar verme süreçlerinde nasıl işlediğini irdelemek açısından önemli bilgiler sağlayabilir.

Zamanın doğası üzerine yapılan çalışmalarda, zamanın anlaşılması durumsal değişikliklere ve olasılıklara açık görülmesine rağmen, zamanla ilgili öğrenilen ve tercih edilen perspektifin daha kalıcı bir kişilik özelliği olarak işlev gördüğü iddia edilmektedir (Zimbardo ve Boyd, 1999: 1289). Yukarıda yer verilen çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, daha çok klinik psikoloji ve gelişim psikolojisi alanlarını besleyen araştırmaların zaman değişkeninin ilişkilerini açıklamaya yönelik olduğu görülmektedir. Ancak ahlaki karar verme gibi sosyal psikoloji perspektifinde ele alınabilecek bir konuyla ilişkisine çok fazla yer verilmediği göze çarpmaktadır. Mevcut tez çalışmasında, benlik mekanizmalarından nispeten yeni bir kavram olarak düşünülebilecek gelecekteki benlik sürekliliği ile ahlaki karar verme arasındaki ilişkide üstlendiği rolü ele alınmıştır. Bu bireysel farklılık değişkeninin, karar verme mekanizmalarını anlama konusunda açıklayıcı bir işlevi olup olmadığı tartışılmıştır.

1.5. MEVCUT ARAŞTIRMA

Bu çalışmada genel olarak ahlaki karar verme süreçlerinin öncülleri olarak ele alınan benlik, zaman ve duygularla ilgili değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Bireyin ahlakı, belirli bir kültürde belirli yaşam deneyimleriyle büyüdükçe inşa edilmektedir. (Graham ve diğerleri, 2013: 113). Ancak, benzer bağlamlar ve deneyimlere sahip farklı eğilimler geliştiren iki kardeşin dahi farklı ahlaki karar alma eğilimleri edinmesi mümkündür. Genç yetişkinler olduklarında bu kişiler farklı ideolojileri benimseyebilir ve farklı ahlaki karakteristikler geliştirebilir. Bu durumda bireysel farklılıkların etkilerinin ele alınmasının ve çeşitli değişkenlerle ilişkilendirilerek ahlaki karar almaya ilişkin mekanizmaların anlaşılmasının önemi ortaya çıkmaktadır. İlgili alanyazında temel olarak karşımıza çıkan eksiklik klinik ve örgütsel psikoloji gibi farklı alanlarda çalışılmış olan benlik sürekliliği ve zaman perspektifi gibi değişkenlerin bir arada ele alınarak birçok kuramsal yaklaşımın temelini oluşturan ahlaki karar alma ile birlikte tartışılmamış olmasıdır. Gelecekteki benlik sürekliliği son yıllarda çalışılmaya başlanan bir konu olarak finansal etik gibi karar vermeyle ilgili süreçleri açıklamada başarılı olmakla birlikte (Hershfield, 2011; Hershfield ve diğerleri, 2012: 298; Van Gelder ve diğerleri, 2015:158) ahlak araştırmalarında henüz aynı dikkati görmediği söylenebilir.

Gelecekteki benlik sürekliliğinin zamansal değersizleştirmenin daha kısa vadeli sonuçları tercih etmeye yöneltici etkisini azaltması çok muhtemeldir. Bu tür bir ilişki örüntüsü söz konusuysa, gelecekteki benlik sürekliliği güçlü kişiler ahlaki ikilemler gibi olası durumların sonuçlarını, zamanın değersizleştirme etkisinden bağımsız olarak ele alıyor olabilirler. Zamanın değersizleştirme etkisi olmadığında, bu kişilerin olayların çıktılarını yorumlarken ve karar verirken daha rasyonel davranma eğilimi göstermeleri beklenmektedir. Bu noktadan hareketle bir durumun ahlaki olarak ele alınıp üzerine karar verilmesinin, rasyonel olarak değerlendirmekle aynı şey olmadığı söylenebilir. Ancak ahlaki durumlarda verilen kararların tanımlayıcı bir şekilde anlaşılması için etkili olan benlik mekanizmalarının ve zaman yönelim gibi değişkenlerin nasıl işlendiğini görmek, ahlak gibi hem bireysel hem de bağlamsal olarak değişkenlik gösteren bir konunun aydınlatılmasına katkı sunulması hedeflenmiştir.

Mevcut çalışmada geleceği düşünme görevi açısından farklılaşan gruplarda benlik sürekliliği, zaman perspektifi ve ahlaki duyguların ahlaki karar verme ve ahlaki uzaklaşma mekanizmaları bağlantısını açıklayıp açıklamadığını test etmek amaçlanmıştır. Ayrıca gelecekteki benlik sürekliliği ve ahlaki karar verme ve ahlaki uzaklaşma mekanizmaları arasındaki ilişkide, ahlaki duyguların ve zaman yönelimlerinin etkisinin incelenmesi de araştırma amaçları arasındadır. Hershfield ve arkadaşlarının çalışmasında (2012: 298-310) gelecekteki benlik sürekliliği yüksek olanların düşük olanlara göre iş alanında etik olmayan kararla verme, yalan ve rüşvet gibi uygunsuz müzakere stratejilerini onaylama, asılsız sözler verme, parasal kazanç için yalan söyleme olasılıkları ve para kazanmak için hile yapma olasılıklarının daha düşük olduğu bulunmuştur. Mevcut tez çalışmasında ise gelecekteki benlik sürekliliğinin yanı sıra ahlaki duygular ve zaman perspektifleri arasındaki ilişkilerin daha bütüncül bir yaklaşımla ele alınması planlanmıştır.

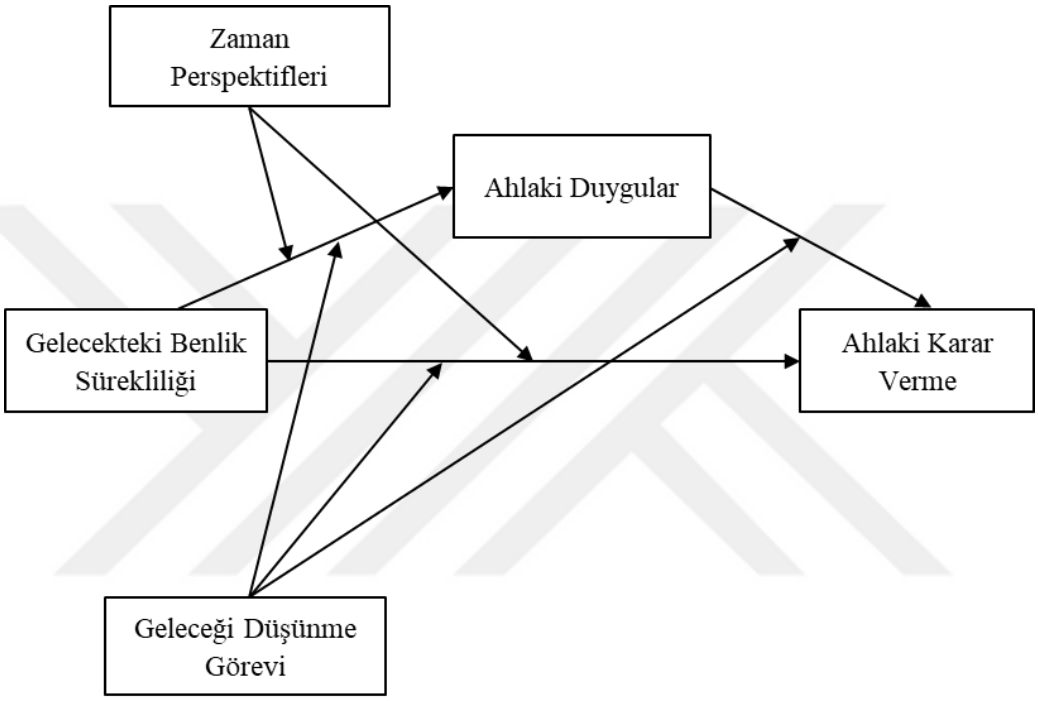
Karar vericilerin geleceğe ilişkin kararlarında şimdiki zamana ait kayıp ve kazançları tarttıkları bilinmektedir. Dolayısıyla karar verme süreçlerine geleceği daha az dahil eden dar görüşlü kararlarda, kişinin aslında gelecekteki öznel deneyimini tam olarak hayal edemediği vurgulanmaktadır. Başka bir deyişle, bireyler gelecekteki durumları hayal ederken kendi bireysel deneyimlerini ne kadar çok taklit edebilirlerse, yani şimdiki benliklerini gelecekteki benlikleriyle ne kadar ilişkilendirebilirlerse, gelecekteki kazanımları konusunda o kadar az zamansal değersizleştirmeye başvurmaktadır (Hershfield, John ve Reiff, 2018: 209). Mevcut araştırmada, ahlaki karar verme ve gelecekteki benlik sürekliliği ilişkisinde benlik ve karar verme süreçlerinde rolü olan zaman perspektifleri ve ahlaki kararlarda etken olan ahlaki duyguların rolü araştırılmıştır. Benlikle ilişkili zamansal devamlılık gelecekteki benlik sürekliliği kavramın çerçevesinde ele alınmıştır. Ahlaki ahlaki karar verme süreçleri ise araştırmanın birinci aşamasında ahlaki temeller özelinde incelenmiş, ikinci çalışmada ise ahlaki yargı yeteneği ve ahlaki uzaklaşma ile incelenmiştir. Ahlaki duyguların rolü ise ben ve diğer odaklı duygular çerçevesinde utanç, suçluluk, empati ve merhamet duygularına ilişkin eğilimsel özellikler çerçevesinde araştırmaya dahil edilmiştir. Zamanla ilişkili önemli bir bireysel özellik olan zaman perspektiflerinin söz konusu değişkenlerle ilişkisi ele alınırken araştırmanın odağı çerçevesinde şimdi ve gelecek zaman perspektiflerine odaklanılmıştır.

Daha somut olarak, suç işleme gibi daha çok gelecekteki olası olumsuz çıktıları dikkate almayı ve kişinin bireysel ve diğerleri bazında fayda ve zararları göz önünde bulundurmasını gerektiren ahlaki karar verme süreçlerinde, benliği gelecekte canlandırmanın etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Gelecekteki benliği düşünerek zihinde canlandırmanın, gelecekteki benlik sürekliliği üzerinde artırıcı bir etkisi olacağı ve bu artışın da ahlaki karar verme süreçlerini olumlu yönde etkileyeceği varsayılmıştır. Bu varsayımı da test etmek için ek olarak ahlaki süreçlerle ilişkili kararlarda, karar vericilerin gelecekteki durumları düşünmelerinin gelecekteki benlik sürekliliğine ve dolaylı olarak da verilen kararlara etkisi de geleceği düşünme görevi müdahalesi ile incelenmiştir. Araştırmadaki değişkenler dahil edilerek kurulan teorik model Şekil 1'de ana hatlarıyla sunulmuştur. Sunulan teorik modelde de görüldüğü üzere bu araştırmada gelecekteki benlik sürekliliği ile ahlaki karar verme arasında ahlaki duyguların ve zaman perspektiflerinin rolü incelenerek sosyal psikoloji perspektifinden ele alınmıştır. Böylece daha geniş ve farklı bir bakış açısı sunmak hedeflenmiştir. Dolayısıyla bireyin ahlaki karar verme süreçlerinde birden fazla zihinsel işlevin yer aldığı fikrinden hareketle, ahlaki kararların benlik ve zamanla ilişkili yapılarla ilişkisinin açıklanabileceği düşünülmektedir. Bilgimiz dahilinde söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırma bulunmamaktadır. Bu açıdan değişkenlerin daha önce kurulmayan ilişkilerle incelenmesi bu çalışmayı sosyal psikoloji alanında zamanla ilişkili bireysel mekanizmalar ve karar verme süreçlerini ele alan tamamlayıcı bir yere koyduğu düşünülmektedir. Araştırma değişkenleri arasında beklenen ilişkiler detaylı şekilde aşağıda yer almaktadır.

Kişilerin şimdiki benlikleri ile gelecekteki benliklerini benzer olarak algıladıklarında daha sabırlı oldukları bilinmektedir (Bartels ve Rips, 2010: 49). Burada sabırlı olmak, eylemsel çıktıların zamansal değersizleştirmesinin daha az olması, gelecekteki kazancın değerli olması ve temel olarak hazzın ertelenmesi şeklinde açıklanabilir. Dolayısıyla ahlaki kararlar vermede gelecekteki benlik sürekliliğinin etkili bir rol oynaması beklenmektedir. Böylece gelecekteki benlikle bağlantı kurup onun çıkarlarını da şimdiki ben kadar göz önünde bulundurabilen kişi, gelecekteki benlik sürekliliği arttıkça daha az dürtüsel ve daha sabırlı ve prososyal davranacaktır. Dolayısıyla bu bireylerde ahlaki karar verme eğiliminin de daha yüksek olacağı düşünülmektedir. Geleceğe yönelik düşünme müdahaleleriyle şimdiki benlik

ile gelecekteki benlik arasındaki benzerliğin artırılabildiğine ilişkin araştırma bulgularından hareketle de (Hershfield, 2011: 1-7; Hershfield ve diğerleri, 2018: 210) ahlaki karar verme ve gelecekteki benlik sürekliliği ilişkisinin güçlendirilebileceği öngörülmektedir.

Şekil 1: Önerilen Teorik Model

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gelecekteki benlik sürekliliğinin yani benliğin geleceğe konumlandırılıp şimdiki benlik versiyonuyla ne kadar bağlantılı olarak değerlendirildiğinin, geleceği tek başına ele almaktan farklı durumlar olduğu görgül çalışma bulgularıyla desteklenmiştir (Hershfield ve diğerleri, 2012: 298-310). Daha önce gerçekleştirilen çalışmalar şimdi ve geleceğe ilişkin yönelimlerin karar verme süreçleri, madde kullanımı, risk alma davranışı, gibi psikolojik değişkenler üzerinde çeşitli etkilere sahip olduğunu göstermiştir (Keough ve diğerleri. 1999: 149-164, Zimbardo, Keough ve Boyd 1997: 1007-1023). Bu doğrultuda zaman perspektifinin bireylerin yaşamına yön veren tercihlerinde ve sosyal dünyayı algılayış biçimlerinde etkili bir unsur olduğu sonucuna varılabilir.

Bu çalışmada şimdi ve gelecek zaman yönelimlerine odaklanan olan şimdi hazcı, şimdi kaderci ve gelecek zaman perspektiflerinin (Zimbardo ve Boyd, 1999: 1271-1288) birlikte ele alınmasının araştırmanın amaçlarıyla tutarlı bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir. Zaman ve ahlaki kararların ilişkisi birlikte ele alındığında, zamansal olarak uzak bir perspektifle aktive edilen soyut zihinsel yapılar, mevcut eylemlerin daha büyük etkilerini görmeyi mümkün kılar (Trope ve Liberman, 2010: 440). Ahlaki çıkarımların genellikle üst düzey eylem sonuçları oluşturduğu varsayımına dayanarak, uzakta algılanan durumların yani bağlamsal olarak ortaya çıkan zamansal mesafenin ahlaki endişeyi artırdığı ifade edilmektedir (Zhang ve diğerleri, 2022 :1). Bu açıdan gelecekteki benlik sürekliğinin ahlaki karar verme ile ilişkisinde kişinin şimdiki zaman ve geleceğe ilişkin yönelimlerinin düzenleyici etkileri olabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak mevcut teorik bağlantılarla birlikte, şimdiden ziyade geleceğe yönelik perspektife sahip bireylerin daha yüksek ahlaki kaygılar göstererek karar verme süreçlerinin ahlaki değerlere daha fazla uygunluk göstereceği ve bu ahlaki kaygıların aslında utanç, suçluluk, empati ve merhamet duygularına yönelik eğilimlerden olumlu yönde etkileneceği düşünülmektedir. Ahlaki duyguların, daha özelde utanç, suçluluk, empati ve merhamet duygularını hissetme eğiliminin benlik ve zaman perspektifi değişkenleriyle ahlaki karar verme süreçleri arasında bir köprü işlevi göreceği düşünülmekte ve gelecekteki benlik sürekliliği ve gelecek zaman perspektifinden olumlu yönde etkilenerek ahlaki karar vermeyi başkalarının iyiliğini gözetme ve normlara uyma gibi konularda artıracağı varsayılmaktadır.

Tez çalışmasının değişkenleri arası ilişkiler bireysel farklılık değişkenleri olarak ele alınıp araştırmanın birinci aşamasında kesitsel olarak incelenmiştir. İkinci aşamada ise farklı geleceği düşünme görevleri verilen (yakın gelecek, uzak gelecek ve kontrol) gruplarda gelecekteki benlik sürekliliği ve ahlakla ilişkili değişkenlerin gruplara göre nasıl farklılaştığı ve değişkenler arası ilişki örüntülerinin değişkenlik gösterip göstermediği araştırılmıştır. Buna göre gelecekteki benlikle bağlantının artırılmasının bu ilişkileri güçlendirerek ahlaki karar verme süreçlerini olumlu yönde etkileyeceği varsayılmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, üniversite öğrencilerinin gelecek benlik süreklilikleri ve ahlaki karar verme eğilimleri ve ahlaki uzaklaşma mekanizmaları arasındaki ilişkide zaman yönelimlerinin (şimdiki hazcı, şimdiki kaderci ve gelecek zaman) düzenleyici; utanç, suçluluk, empati ve merhamet duyguları olarak ele alınan ahlaki duyguların aracı etkisini incelemektir. Ayrıca katılımcıların yer alacağı deneysel uygulamada geleceği düşünme yakın gelecek, uzak gelecek ve kontrol olmak üzere üç düzeyde değişimlenmiştir. Araştırmanın bağımsız değişkenleri, geleceği düşünme ve gelecekteki benlik sürekliliğidir. Araştırmanın bağımlı değişkeni ahlaki karar verme süreçleri çerçevesinde üç ölçümle ele alınmıştır. Bağımlı değişkenlerin ölçümleri ahlaki temeller, ahlaki yargı yeteneği ve ahlaki uzaklaşma değişkenleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın düzenleyici değişkeni zaman yönelimleri, aracı değişkeni ise ahlaki duygulara yönelik özellikler (utanç, suçluluk, empati ve merhamet) olarak belirlenmiştir. Ahlaki duygular çalışmada kişilik özellikleri olarak ele alınan kavramsallaştırmalardan (Lefebvre ve Krettenauer, 2019: 447) hareketle geniş bir duygu uyandıran olaylar yelpazesinde bireylerin belirli duyguları deneyimlemeye yönelik genel eğilimlerini yansıtacak biçimde ölçümlenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda araştırma kesitsel ve deneysel manipülasyon aşaması olmak üzere iki ayrı aşamada gerçekleştirilmiş ve belirlenen hipotezler iki ayrı aşamada test edilmiştir. Bulgular aşamalı olarak raporlanmış ve sonuçlar ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM
BİRİNCİ AŞAMA: GELECEKTEKİ BENLİK SÜREKLİLİĞİ, ZAMAN PERSPEKTİFİ, AHLAKİ DUYGULAR VE AHLAKİ TEMELLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER KESİTSEL ÇALIŞMASI

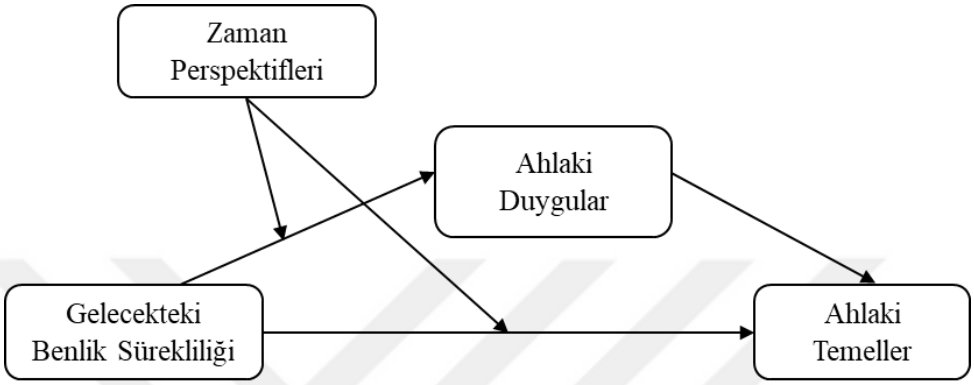
Bu çalışmanın amacı, gelecekteki benlik sürekliliği (Bağımsız Değişken - IV) ile ahlaki temeller (Bağımlı Değişken - DV) arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu ilişkide ahlaki duyguların (aracı değişken) ve zaman perspektifinin (moderatör) rolünü araştırmaktır. Benlik sürekliliği kavramının, bireylerin gelecekteki benlikleri ile şimdiki benliklerini ne derece benzer ve bağlı gördüklerini ifade ettiği ve bu algının ahlaki kararlar üzerinde önemli etkileri olabileceği öne sürülmektedir. Özellikle, bireylerin gelecekteki benlikleri ile kurdukları bağlantının, daha az dürtüsel ve daha sabırlı davranmalarına katkı sağlayacağı ve bu durumun ahlaki kararlar üzerindeki etkisinin araştırılması hedeflemiştir.

Ayrıca, zaman perspektifinin bireylerin ahlaki karar verme süreçlerindeki rolünü daha iyi anlamak için zamana ilişkin farklı yönelimlerin (şimdi kaderci, şimdi hazcı ve gelecek perspektifi) bu süreçlerdeki etkileri değerlendirilmiştir. Araştırma, aynı zamanda utanç, suçluluk, empati ve merhamet gibi ahlaki duyguların aracı rolünü de incelemeyi amaçlamaktadır. Bu duyguların, bireylerin ahlaki kararlarını nasıl şekillendirdiği ve gelecekteki benlik sürekliliği ile zaman perspektifi arasındaki ilişkide nasıl bir etki yarattığı araştırılmıştır.

Benlik sürekliliği kavramının kökenlerine bakıldığında William James'in (1890) bilen benliğinin bir çıktısı olarak gelecekteki benlik sürekliliğinin ortaya çıktığı görülebilir (Swann Jr ve Buhrmester, 2012: 415-430). Gelecekteki benlik sürekliliği kavramı olası benlikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada James'in ele aldığı kavramsal boyuttakine benzer şekilde şimdiki benlikle ilişkili kavramlardan etkilenerek bireyin geleceğe yönelik biliş ve davranışını şekillendirmenin yanında olası benliklerin de mevcut zamandaki sosyal bilişsel yapılara ve davranışlara etki edeceği varsayımından yola çıkılarak ahlaki karar verme eğilimlerinin ele alındığı teorik bir model oluşturulmaktadır. Gelecekteki benlik sürekliliği, ahlaki karar verme süreçlerinin açıklanmasında etkili olabilecek bir kavram olarak düşünülmekte ve

zaman perspektifinin bu ilişkide düzenleyici ahlaki duyguların ise aracı bir rolü olacağı varsayılmaktadır. Oluşturulan benlik ve zaman bileşenli ahlaki karar vermeye ilişkin teorik model Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2: Önerilen Koşullu Aracılık Etkisi Modeli

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Araştırmanın bu aşamasında aşağıda belirtilen hipotezler test edilecektir;

Hipotez 1: Gelecekteki benlik sürekliliği ahlaki duygular (utanç, suçluluk, empati ve merhamet) aracılığıyla ahlaki temeller üzerinde etkilidir.

Hipotez 2: Gelecekteki benlik sürekliliğinin ahlaki duygular (utanç, suçluluk, empati ve merhamet) üzerindeki etkisi zaman perspektifi (şimdi hazcı, şimdi kaderci ve gelecek zaman) tarafından düzenlenmektedir.

Hipotez 3: Gelecekteki benlik sürekliliğinin ahlaki temeller üzerindeki etkisi zaman perspektifi (şimdi hazcı, şimdi kaderci ve gelecek zaman) tarafından düzenlenmektedir.

Hipotez 4: Gelecekteki benlik sürekliliğinin ahlaki duygular (utanç, suçluluk, empati ve merhamet) aracılığıyla ahlaki temeller üzerindeki etkisi zaman perspektifi (şimdi hazcı, şimdi kaderci ve gelecek zaman) tarafından düzenlenmektedir.

2.1. YÖNTEM

2.1.1. Örneklem

Araştırmanın uygulanacağı örneklem belirlenirken iki aşamalı gerçekleşen çalışmanın uygulanabilirliği açısından üniversite öğrencisi örneklemi ile araştırmaya devam edilmesi uygun görülmüştür. Araştırmada örneklemin ulaşılabilirliği açısından önemli olduğundan laboratuvar uygulaması Manisa Celal Bayar Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesinin farklı bölümlerinden öğrenciler katılmıştır. Çalışmada İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi ve Manisa Celal Bayar Üniversitesi öğrencileri katılımcı olarak yer almıştır. Veriler internet aracılığıyla web anket yöntemiyle elde edilmiştir ve anketin tamamlanması yaklaşık 30 dakika sürmektedir. Bu araştırmada web anket aşamasının yanı sıra ikinci aşamada deneysel bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılım için gönüllük ilkesi esas alınmıştır. Anket uygulamasında veri toplama işlemi web anketi aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan anket bataryasının linki katılımcılara çeşitli kanallardan duyurularak ulaştırılmıştır ve sonrasında katılımcılar deneysel uygulamaya davet edilmiştir. Çalışmaya 18 yaş üstü 383 kişi katılmış, 6 katılımcı ise eksik cevaplar nedeniyle analizlere dahil edilmemiştir. Analizlere yaş ortalaması 20,7 (SS = 3,5) olan 377 kişi ile devam edilmiştir. Katılımcıların %66'sı kadın %34'ü erkektir.

2.1.2. Veri Toplama Araçları

Katılımcılara ilk olarak gönüllü onam formu (EK 1) verildikten sonra araştırma örnekleminin özelliklerini belirlemek amacıyla hazırlanmış olan Kişisel Bilgi Formu (EK 2) uygulanmıştır. Sonrasında sırasıyla Öz-Biliş Duyguları Ölçeği-3, (Utanç ve Suçluluk Ölçekleri), Kişiler Arası Tepkisellik Ölçeği (Empati Alt Ölçeği), Şefkat-Merhamet Ölçeği, Ahlaki Temeller Ölçeği ve Gelecekteki Benlik Sürekliliği Ölçeği, birinci aşama veri toplama seti içerisinde sunulmuştur (EK 3). Araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, çalışma durumu ve gelir düzeyi gibi katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik sorular yer almaktadır.

2.1.2.2. Zimbardo Zaman Perspektifi Envanteri

Zimbardo ve Boyd (1999: 1271-1288) tarafından geliştirilen Zimbardo Zaman Perspektifi Envanteri, katılımcıların zaman yönelimlerindeki farklılıkları ve bu farklılıkların diğer araştırma değişkenleri üzerindeki etkisini incelemek için kullanılmıştır. Ölçek maddeleri 1 = benim için hiç doğru değil ve 5 = benim için çok doğru şeklinde 5 dereceli likert tipi ölçek üzerinde değerlendirilir. Ölçek 56 maddeden oluşmaktadır. Orijinal envanter geçmiş olumlu, geçmiş olumsuz, şimdi hazcı, şimdi kaderci ve gelecek boyutları olmak üzere toplam beş alt boyut içermektedir. Bu çalışmada, şimdi hazcı, şimdi kaderci ve gelecek boyutları kullanılmıştır. Şimdiki hazcı perspektif puanları, gelecekteki sonuçlara minimal önem vererek anlık zevklere yönelik bir perspektifi yansıtır (örneğin, "Fevri kararlar veririm"). Buna karşılık, şimdiki kaderci perspektif, geleceğe ve bireyin yaşamına karşı çaresiz ve umutsuz bir tutumu tanımlar (örn. "Her şey olacağına varır, bu nedenle ne yaptığımın bir önemi yoktur."). Diğer yandan, gelecek perspektifi, gelecekteki hedefler ve ödüller için çaba gösteren davranışları ifade eder (örn. "Yarının işlerini yetiştirmek ve diğer gerekli işleri yapmak, bu akşamın eğlencesinden önce gelir.") (Zimbardo ve diğerleri, 1997). Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Kışlalı-Erginbilgiç (2014) tarafından yapılmıştır. Türkçe versiyonun geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında, ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları, geçmiş/olumlu için .80, geçmiş/olumsuz için .82, şimdi/hazcı zaman için .79, şimdi/kaderci zaman için .74 ve gelecek zaman perpektifi için .77 olarak bulunmuştur. Bu katsayılar mevcut araştırma örneklemi için şimdiki hazcı zaman perspektifi (Cronbach α = .80), şimdiki kaderci zaman perspektifi (Cronbach α = .63) ve gelecek zaman perspektifi (Cronbach α = .74) ölçekleri yeterli iç tutarlılığa sahiptir.

2.1.2.3. Öz-Biliş Duyguları Ölçeği-3 (Utanç ve Suçluluk Ölçekleri)

Tangney ve arkadaşları (2000) tarafından geliştirilen Öz-Biliş Duyguları Ölçeği-3, utanç ve suçluluk eğilimini ölçmek için kullanılmaktadır. Bu ölçekte, katılımcılardan 11 negatif ve 5 pozitif olmak üzere toplamda 16 senaryoda kendilerini hayal etmeleri ve soruları yanıtlamaları istenmektedir. Ölçek, katılımcıların utanç ve suçluluğa yönelik duygusal, bilişsel ve motivasyonel özelliklerini çeşitli senaryolar aracılığıyla değerlendirmektedir. Her bir soru, 1 ile 5 arasında (1= 'mümkün değil', 5=

'çok mümkün') yanıtlanmaktadır. Ölçek, Utanç Eğilimi ve Suçluluk Eğilimi'nin yanı sıra Dışsal Atıf, Kopma, Alfa Gurur ve Beta Gurur eğilimlerini ölçen toplam beş alt ölçeğe sahiptir. Bu ölçek, Motan (2007) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Dışsal atıf alt ölçeği, yapılan hatayı başka kişilere veya kaynaklara atfetmeyi; kopma alt ölçeği, durumdan kaçma, izole olma ve sakin kalmayı; alfa gurur alt ölçeği, durumu özlükle ilişkilendirmeyi; beta gurur alt ölçeği, durumu davranışla ilişkilendirmeyi ele almaktadır (Motan, 2007). Özellikle utanç eğilimi, özle ilgili negatif evrensel değerlendirmeler üzerinden (örneğin, "Yolda araba sürüyorsunuz ve küçük bir hayvana çarpıyorsunuz.: Rezil biriyim. diye düşünürdünüz"), suçluluk eğilimi ise belirli bir durumdaki spesifik davranış için yapılan negatif değerlendirmeler üzerinden ölçülmektedir (örneğin, "Bir sınavdan son derece iyi yaptığınızı düşünerek çıkıyorsunuz. Sonra, daha kötü yaptığınızı anlıyorsunuz: Daha fazla çalışmalıydım.diye düşünürdünüz") (Motan, 2007: 60). Bu tez çalışmasında, utanç ve suçluluk eğilimini ölçmek için bu ölçeğin ilgili iki alt ölçeği kullanılmaktadır. Her eğilimin puanı, ilgili maddelere verilen yanıtlarla hesaplanmaktadır. Tangney ve arkadaşları (2000: 10) tarafından, maddelerin sıralaması rastgele belirlenmiştir. Tangney ve Dearing'in (2002: 33) yaptığı güvenirlik analizine göre, ölçeğin utanç eğilimi için .77, suçluluk eğilimi için .78, dışsal atıf için .75, kopma için .72, alfa gurur için .48 ve beta gurur için .51 değerlerine sahip olduğu bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışmasında utanç eğilimi, suçluluk eğilimi, alt ölçekleri için sırasıyla iç güvenirlik değerleri .78, .68 ve test-tekrar test değerleri .86, .72, olarak bulunmuştur (Söylemez, 2017: 30). Bu katsayılar mevcut araştırma örneklemi için utanç yönelimi (Cronbach α = .81) ve suçluluk yönelimi (Cronbach α = .69) ölçekleri yeterli iç tutarlılığa sahiptir.

2.1.2.4. Kişiler Arası Tepkisellik Ölçeği (IRI): (Empati Alt Ölçeği)

Davis (1980) tarafından geliştirilen Kişiler Arası Tepkisellik İndeksi (Interpersonal Reactivity Index - IRI), hem bilişsel hem de duygusal empatiyi ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu ölçme aracı, öz-bildirim tarzında 5 dereceli Likert tipi (1 = beni hiç tanımlamaz, 5 = beni çok iyi tanımlar) bir ölçek olup, toplamda 28 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, her biri yedi maddelik dört alt boyuttan meydana gelir: Bakış Açısı Alma, Hayal Gücü, Empatik İlgi ve Kişisel Sıkıntı. Bu çalışmada empati

duygusu ölçümü için empatik ilgi alt ölçeği kullanılmıştır. Bu alt ölçek başkalarına karşı duyulan ilgi, şefkat ve sıcaklık duygularını değerlendirir. Örnek madde: " Benden daha az şanslı olan insanlar için sıklıkla hassas ve endişeli hislere sahibimdir.". Ölçekte 3, 4, 7, 12, 13, 14, 15, 18 ve 19. maddeler ters puanlanmakta ve bu ters çevrilen maddeler sonrası her alt ölçeğin ortalama skoru hesaplanmaktadır. Ölçeğin birçok Türkçe uyarlama çalışması (Gündüz, Yağmurlu ve Harma, 2015: 729). Genel olarak, alt ölçeklerin iç tutarlık katsayıları .60'ın üzerindedir. Türkçe uyarlama çalışmalarında indeksin Cronbach alfa değerleri genellikle .75'in üzerinde rapor edilmiştir. Mevcut araştırma örnekleminde empati yönelimi iç tutarlılık katsayısı (Cronbach α = .69) olarak bulunmuştur.

2.1.2.5. Şefkat-Merhamet Ölçeği

Bu ölçek, Cho ve arkadaşları (2018) tarafından bireylerin merhamet, ben-merkezcilik ve şefkat düzeylerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir (Cho ve diğerleri, 2018: 141-144). Şefkat-Merhamet Ölçeği, daha çok duygu odaklı bir araç olarak tanımlanmakta ve merhamet ile şefkat kavramlarının kişilik perspektifinden ele alındığı vurgulanmaktadır (Sarıçam ve Erdemir, 2019: 152). Bu ölçeğin diğerlerinden önemli bir farkı, sadece duygu ve maneviyat odaklı olması değil, aynı zamanda bu iki kavramı kişilik perspektifiyle değerlendirmesidir. Ölçeğin Türkçe uyarlama, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Sarıçam ve Erdemir (2019: 152) tarafından yapılmıştır. Ölçek, 5'li Likert tipi bir derecelendirme ile yanıtlanmaktadır: (1) Benim için hiç doğru değil, (2) Benim için doğru değil, (3) Ne doğru ne yanlış, (4) Benim için doğru ve (5) Benim için çok doğru. Ölçek toplamda 15 madde içermekte ve üç alt boyuttan oluşmaktadır: Merhamet, Ben-merkezcilik ve Şefkat. Doğrulayıcı faktör analizi ile ölçeğin yapı geçerliği ve alt boyutlu yapısı doğrulanmıştır. Örnek madde: "Sıkıntıya düşmüş veya mazlum insanlar gördüğümde hiçbir karşılık beklemeden onlara yardım etmek isterim". Güvenirlik analizi kapsamında, ölçeğin tamamı için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .85, merhamet alt boyutu için .78, ben-merkezcilik alt boyutu için .72 ve şefkat alt boyutu için .75 olarak bulunmuştur. Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları, Şefkat-Merhamet Ölçeğinin yetişkinlerde yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir olduğunu göstermiştir (Sarıçam ve Erdemir, 2019: 152). Mevcut araştırma

örnekleminde merhamet ölçeği iç tutarlılık katsayısı (Cronbach α = .76) olarak bulunmuştur.

2.1.2.6. Ahlaki Temeller Ölçeği

Bu çalışmada birinci aşamada katılımcıların ahlaki karar eğilimlerinin anlaşılması amacıyla Graham (2011: 366) ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş olan ahlaki temeller ölçeği kullanılmıştır. Altı dereceli Likert tipinde 30 maddenin yer aldığı iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, kişiler ahlaki kararlarını verirken birisinin duygusal olarak acı çekip çekmediği gibi çeşitli ahlaki yargıların kendileri açısından önemini değerlendirirken; ikinci bölümde, kendilerine sunulan ahlaki yargılara (örn. "Birisinin yapabileceği en kötü şeylerden biri savunmasız bir hayvana zarar vermektir.") ne derece katıldıklarını belirtirler. Her bir temel için altı madde yer almaktadır ve temel ahlaki temel puanları altı maddenin ortalaması alınarak oluşturulmaktadır. Ahlaki temeller ölçeğinin, Türkçeye uyarlama çalışması Yılmaz ve arkadaşları (2016) tarafından gerçekleştirilmiştir. Buna göre, doğrulayıcı faktör analizi sonucunda, orijinal çalışma ile uyumlu olarak beş (5) faktörlü yapının veri ile uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($\chi^2_{(390)}$ = 3372.87, CFI = .78, RMSEA = .06, SRMR = .08). Alt boyutların iç tutarlılık kat sayıları bakım = .55; adalet =.60; sadakat= .48; otorite = .67; kutsallık = .67; olarak belirlenmiştir.

Ahlaki Temeller Teorisi, ahlaki temelleri bireyselleştirici temeller ve bağlayıcı temeller olmak üzere iki ana kategoride incelemektedir. Bu kategoriler altında beş temel boyut yer alır. Bakım/Zarar ve Adalet/Karşılıklılık alt boyutları bireyselleştirici temelleri oluştururken Otorite/Saygı, Sadakat/Grup Bağlılığı ve Saflık/Kutsallık alt boyutları ise bağlayıcı temel kategorisini oluşturmaktadır. Bireyselleştirici temeller, bireylerin başkalarına yönelik adil ve empatik davranışlarını içerir (Graham ve diğerleri, 2011: 368). Bireyselleştirici temeller bireylerin kişisel ahlaki eğilimlerini, bağlayıcı temeller ise toplumsal düzen ve grup bağlılığına yönelik tutumlarını anlamaya yardımcı olur (Haidt, 2013: 281 -297). Bu çalışmada ahlaki temeller bu iki kategori kapsamında ele alınarak incelenmektedir. Mevcut araştırma örnekleminde bireyselleştirici temellerin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach α = .80), bağlayıcı temellerin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach α = .87) olarak yeterli düzeyde bulunmuştur.

2.1.2.1. Gelecekteki Benlik Sürekliliği Ölçeği

Katılımcıların gelecek benliği canlandırma manipülasyonu sonrasında Ersner-Hershfield ve arkadaşlarının (2009) gelecekteki benlik devamlılığını ölçmek amacıyla geliştirdikleri, on yıl içinde hayal ettikleri gelecekteki benliklerine ne kadar bağlı ve benzer olduğunu değerlendirdikleri dair Euler Çemberi kullanılarak oluşturan bir madde ve iki soruyla değerlendirmeleri istenmektedir (Ersner-Hershfield vd., 2009). Geleceği imgelemenin etkisinin devamını sağlamak amacıyla gelecekteki benlik sürekliliğini ölçerken "Şimdi o gelecekte hayal ettiğiniz kişi olarak kendinizi tekrar düşünün" şeklinde bir yönerge vererek hatırlatılmıştır. Gelecekteki benlik sürekliliği, her noktada işaretlenmiş 7 nokta ölçeğindeki iki madde ile ölçülmekte ve hiç örtüşme olmayan ve tamamen örtüşen aralığında değişmektedir. İlk madde, katılımcılardan on yıl içinde 1 (hiç benzer değil) ile 7 (tamamen benzer) arasında değişen bir ölçekte 10 yıl sonraki geleceğe ne kadar benzer hissettiklerini en iyi tanımlayan daire çiftini seçmelerini istemektedir. Elde edilen yüksek puanlar, gelecekteki benlik devamlılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin test tekrar test güvenirlik katsayısının .66 olduğu ifade edilmektedir, bu çalışmada ölçek iç tutarlılık katsayısı .60 olarak hesaplanmıştır.

2.1.3. İşlem

Öncelikle, etik kurul onayı Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulu'ndan alınmıştır (EK 1). Daha sonra, araştırma ölçekleri bataryası belirtilen ölçüm araçları kullanılarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın katılımcıları, İzmir ve Manisa, Türkiye'deki dört üniversiteden 382 ulaşılabilir örneklem yöntemiyle seçilmiş üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Anket, Dokuz Eylül Üniversitesi (N = 150) ve Manisa Celal Bayar Üniversitesi (N = 232) öğrencilerinin doldurması için Microsoft Forms anket platformu aracılığıyla dağıtılmıştır. Araştırma verileri Ocak- Aralık 2023 tarihleri arasında toplanmıştır. Veri toplama işleminin tamamlanmasının ardından, SPSS 25 yazılım paketi ve PROCESS Makrosu betimsel analizlerin yanı sıra koşullu aracılık modeli (moderated mediation model) kullanılarak bootstrap yöntemi ile (Preacher ve Hayes, 2004: 718) analizler tamamlanmıştır.

2.2. BULGULAR

2.2.1. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de özetlenmiştir. Her bir değişkenin ortalaması, standart sapması, minimum ve maksimum değerleri, çarpıklık ve basıklık değerleri raporlanmıştır.

Tablo 1: Temel Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ortalama	SS	Minimum	Maksimum	Çarpıklık	SS Çarpıklık	Basıklık	SS Basıklık
Gelecekteki benlik sürekliliği	5.38	0.85	1.67	7.00	-0.97	0.13	1.85	0.25
Utanç	3.23	0.70	1.07	4.93	-0.17	0.13	-0.35	0.25
Suçluluk	3.15	0.75	1.00	4.75	-0.13	0.13	-0.44	0.25
Empati	3.85	0.66	1.71	5.00	-0.53	0.13	-0.05	0.25
Merhamet	4.19	0.73	1.40	5.00	-1.22	0.13	1.32	0.25
Şimdiki hazcı zaman	3.50	0.56	1.60	4.87	-0.26	0.13	0.19	0.25
Şimdiki kaderci zaman	2.61	0.58	1.00	4.33	0.34	0.13	-0.10	0.25
Gelecek zaman	3.60	0.54	2.15	4.85	-0.03	0.13	-0.35	0.25
Bireyselleştirici ahlaki temeller	3.86	0.68	0.75	5.00	-1.22	0.13	2.92	0.25
Bağlayıcı ahlaki temeller	3.05	0.82	0.28	5.00	-0.37	0.13	0.18	0.25

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.2.2. Korelasyonlar

Temel araştırma değişkenleri arasındaki Pearson korelasyon analizi, 377 katılımcıdan oluşan örneklem kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İncelenen değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları ve anlamlılık düzeyleri Tablo 1'de ayrıntılı olarak sunulmuştur. Sonuçlar, değişkenler arasında çeşitli anlamlı korelasyonlar olduğunu

göstermektedir. Ayrıca gelir düzeyi açısından katılımcılar değerlendirilmiş olup gelir ortalaması yedi dereceli ölçek üzerinden 3.60 (S.S. = 1.11) olarak bulunmuştur. Gelir düzeyi dağılımının hem genel örneklemde hem de örneklem grubu olan Manisa Celal Bayar Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi öğrencileri arasında normal dağılım gösterdiğini göstermiştir. Ayrıca her iki üniversite örneklemine ait varyansların homojen olduğu (Levene İstatistiği $_{(2, 373)} = 0.31$, $p > 0.05$) bulunmuştur.

Tablo 2'de rapor edilen korelasyon sonuçları gelecekteki benlik sürekliliğinin bireyselleştirici ahlaki temeller ve bağlayıcı ahlaki temeller ile empati eğilimi, gelecek zaman perspektifi arasında anlamlı pozitif korelasyonlar olduğu bulunmuştur ($x < r < y$). Bu, geleceğe yönelik benlik sürekliliği yüksek olan bireylerin daha güçlü bireysel ve bağlayıcı ahlaki tutumlar sergilediklerini, daha fazla empati duyduklarını, daha fazla geleceğe yönelik zaman perspektifine sahip olduklarını göstermektedir.

Tablo 2: Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**
1.Gelecekteki Benlik Sürekliliği	1	.150**	.16**	-.10*	-.03	.07	.12*	.01	-.23**	.21**
2.Bireyselleştirici temeller		1	.46**	.32**	.26**	.49**	.51**	.24**	.06	.15**
3.Bağlayıcı temeller			1	.08	.05	.24**	.29**	.09	.23**	.21**
4. Utanç				1	.30**	.29**	.22**	.01	.11*	.04
5.Suçluluk					1	.31**	.23**	-.06	.01	.10
6.Empati						1	.56**	.15**	.05	.13*
7.Merhamet							1	.27**	.15**	.17**
8.Şimdi hazcı zaman								1	.28**	-.28**
9.Şimdi kaderci zaman									1	-.18**
10.Gelecek zaman										1

Not. * $p <$ .05, ** $p <$ .01, *** $p <$ .001

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.2.3. Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Ahlaki Temeller ilişkisinde Ahlaki Duyguların ve Zaman Perspektiflerinin Rolü

Önerilen teorik araştırma modelini ilk aşamada elde edilen verilerle test etmek amacıyla SPSS (VERSİYON)'da PROCESS Macro eklentisi kullanılarak koşullu aracılık (moderated mediation; Model 8) (Preacher ve Hayes, 2008: 879) analizi gerçekleştirilmiştir. Bu modelde yordayıcı değişkenin hem aracı değişken hem de yordanan değişken üzerindeki etkisi düzenleyici değişken tarafından etkilenmektedir (Bkz. Şekil 2). İkinci aşamada deneysel gruplara arası değişkenler arası ilişkilerin örüntüsünü test etmeden önce bütüncül olarak bu aşamadaki veriler ele alınmış ve gelecekteki benlik sürekliliği ile bireyselleştirici ve bağlayıcı olmak üzere iki ayrı alt grupta incelenen ahlaki temellerin ilişkisinde ahlaki duyguların (utanç, suçluluk, empati, merhamet) aracılık etkisi ve bu aracılık ilişkisinde zaman perspektiflerinin (şimdi hazcı, şimdi kaderci ve gelecek zaman) düzenleyici rolü incelenmiştir. Birinci aşamada test edilen modellerde yer alan örneklem büyüklüğü 377'dir. Tüm değişkenler ortalama merkezlenmiş ve heteroscedasticity consistent (HC4) standart hata ve kovaryans matris tahmincisi kullanılmıştır. Güven aralıkları sıfırı içermediğinde anlamlı etkilerden söz edilmektedir (Hayes, 2015: 1).

Bu aşamada toplanan veriler üzerinden değişkenler arasındaki ilişki örüntülerini daha detaylı inceleyebilmek için koşullu aracılık modelleri şimdiki hazcı, şimdiki kaderci ve gelecek zaman perspektifi olmak üzere üç farklı zaman perspektifi için ve bireyselleştirici ahlaki temeller ve bağlayıcı ahlaki temeller için ayrı ayrı test edilmiştir. Alanyazında gelecekteki benlik sürekliliğinin çeşitli etik karar verme süreçlerinde etkili olduğunu ve benlik sürekliliğin bu kararları olumlu yönde etkileyen bir yapı olduğunu gösteren çalışmalar olmakla birlikte (Hershfield ve diğerleri, 2012: 298) bu ilişkide etkili olabilecek duygusal ve bilişsel yapıların anlaşılması konusundaki çalışmaların oldukça kısıtlı olduğu göze çarpmaktadır. Buradan yola çıkarak geleceği düşünme görevi ile bilişsel olarak gerçekleştirilen bir müdahale sonrası gelecekteki benlik sürekliliği ve ahlaki karar verme süreçlerinin arasındaki ilişkilerin ve bu ilişkide etkili yapıların ölçüldüğü gruplar arası karşılaştırma ve aracılık analizi analizi bulguları bir sonraki bölümde sunulmuştur.

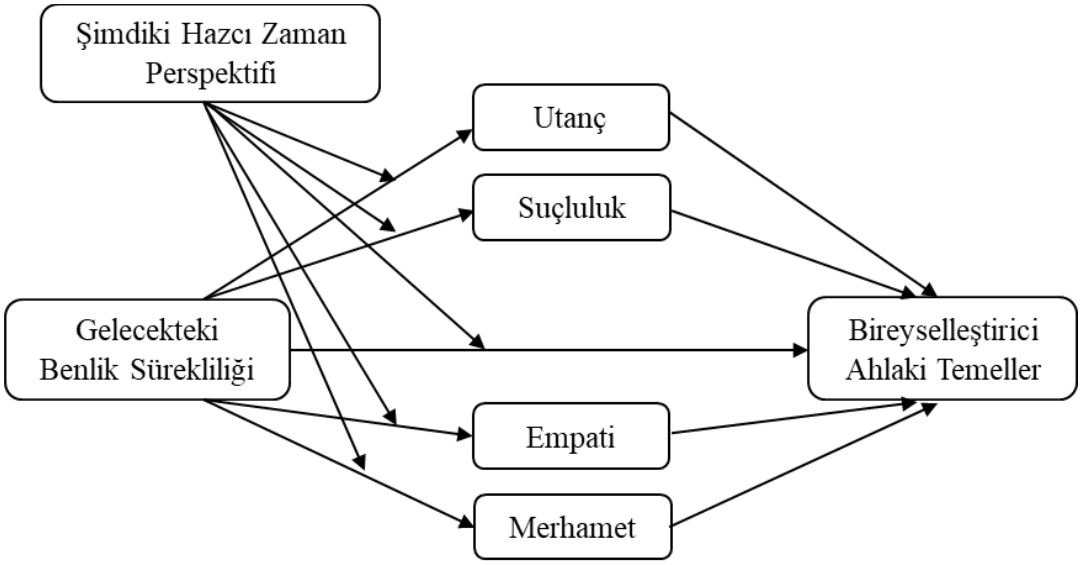
Bu bölümde ilk olarak bireyselleştirici ahlaki temellerin ikinci olarak ise bağlayıcı ahlaki temellerin yordanan değişken olduğu modeller sırasıyla şimdiki hazcı,

şimdiki kaderci ve gelecek zaman olmak üzere üç ayrı zaman perspektifinin düzenleyici olduğu ve utanç, suçluluk empati ve merhamet ahlaki duyguların paralel aracı değişkenler olarak dahil edildiği koşullu aracılık modelleri test edilmiştir. Analizler her bir düzenleyici değişken ve yordanan değişkenler için tekrarlanmış ve ayrı ayrı raporlanmıştır.

2.2.3.1. Ahlaki Duyguların Aracılığında Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Bireyselleştirici Ahlaki Temeller Arasındaki İlişkide Şimdiki Hazcı Zaman Perspektifinin Düzenleyici Rolü

Test edilen ilk modelde gelecekteki benlik sürekliliği ve şimdiki hazcı zaman perspektifinin utanç, suçluluk, empati ve merhamet gibi ahlaki duyguların bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkileri incelenmiştir. Şimdiki hazcı zaman perspektifinin düzenleyici değişken olduğu ahlaki duyguların paralel aracı değişkenler olarak yer aldığı modeli test etmek amacıyla SPSS Version 4.2 kullanılarak Hayes'in PROCESS makrosu Model 8 koşullu aracılık (moderated mediation) analizi gerçekleştirilmiştir (Hayes, 2013: 452). Bu modelde gelecekteki benlik sürekliliği yordayıcı değişken (X) bireyselleştirici ahlaki temeller ise yordanan değişken (Y) olarak konumlandırılmıştır. Düzenleyici değişken olarak şimdiki hazcı zaman perspektifi (W) kullanılmıştır. Utanç, suçluluk, empati ve merhamet ise aracı değişkenler (M1, M2, M3, M4) olarak modele dahil edilmiştir (Bkz. Şekil 3).

Şekil 3: Bireyselleştirici Ahlaki Temeller için Şimdiki Hazcı Zaman Perspektifinin Koşullu Aracılık Etkisi Modeli

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Analiz sonuçları gelecekteki benlik sürekliliğinin modele dahil edilen bazı değişkenler üzerinde anlamlı doğrudan etkiler gösterdiğini, koşullu aracılık etkilerinin ise utanç, suçluluk, empati ve merhamet aracı değişkenleri için anlamlı olmadığını göstermiştir. Bulgular, gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç (b = -.086, SH = .0360, t = -1.8492, p > .05, %95 G.A. [-.1774, .0054]) ve suçluluk (b = -.024, SH = .0456, t = -.5258, p > .05, %95 G.A. [-.1137, .0657]) üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığını göstermiştir. Benzer şekilde gelecekteki benlik sürekliliği empati (b = .0519, SH = .0433, t = 1.1699, p > .05, %95 G.A. [-.0049, .2042]) ve merhamet (b = .0997, SH = .0532, t = 1.8737, p > .05, %95 G.A. [-.0049, .2042]) üzerinde de anlamlı etki göstermemiştir. Gelecekteki benlik sürekliliği ve şimdiki hazcı zaman perspektifi etkileşiminin ise utanç (b = .0228, SH = .0853, t = .2676, p > .05, %95 G.A. [-.1450, .1906]), suçluluk (b = -.0312, SH = .0793, t = -.3931, p > .05, %95 G.A. [-.1872, .1248]) empati (b = -.0015, SH = .0883, t = -.0167, p > .05, %95 G.A. [-.1750, .1721]) ve merhamet (b = -.0036, SH = .1168, t = -.0310, p > .05, %95 G.A. [-.2334, .2261]) duyguları üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Gelecekteki benlik sürekliliğinin şimdiki hazcı zaman perspektifi ile etkileşimi utanç, suçluluk, empati ve merhamet duyguları üzerinde anlamlı bir etki göstermemektedir.

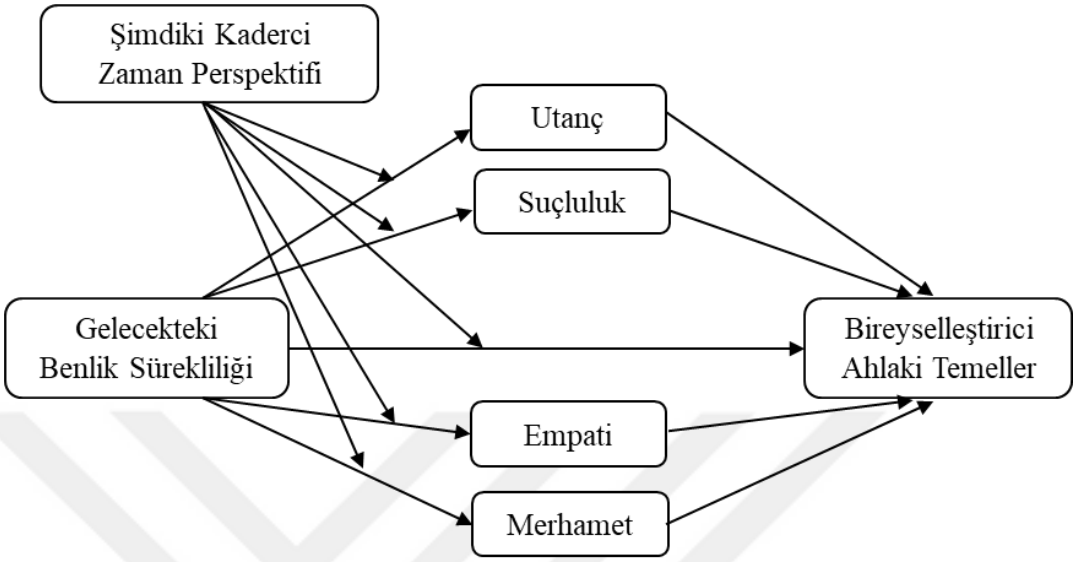
Gelecekteki benlik sürekliliğinin bireysel ahlaki temeller üzerindeki doğrudan etkisinin anlamlı ve pozitif yönde olduğu görülmüştür (b = .0998, SH = .0415, t = 2.4045, p < .05, %95 G.A. [.0182, .1814]). Dolayısıyla gelecekteki benlik sürekliliği arttıkça bireyselleştirici ahlaki temellerin de arttığı söylenebilir. Benzer şekilde utanç (b = .1795, SH = .0471, t = 3.8159, p < .001, %95 G.A. [.0870, .2721]) ve suçluluk (b = .0731, SH = .0366, t = 1.9936, p < .05, %95 G.A. [.0010, .1451]) duygularının bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitif yöndedir. Bu durumda utanç ve suçluluk duygularındaki artışın bireyselleştirici ahlaki temelleri de artırdığı görülmektedir. Empati (b = .2364, SH = .0536, t = 4.4138, p <.001, %95 G.A. [.1311, .3418]) ve merhamet (b = .2493, SH = .0551, t = 4.5290, p <.001, %95 G.A. [.1411, .3576]) duygularının da bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitif yönde bulunmuştur. Gelecekteki benlik sürekliliği ve şimdiki hazcı

zaman perspektifi etkileşiminin ise bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur (*b* = -.0338, *SH* = .0768, *t* = -.4393, *p* > .05, %95 G.A. [-.1848, .1173]). Bu bulgular, gelecekteki benlik sürekliliğinin ve ahlaki duygu aracı değişkenlerinden utanç, suçluluk, empati ve merhametin bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki doğrudan etkilerinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Ancak, gelecekteki benlik sürekliliğinin ve bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkisinde şimdiki hazcı zaman perspektifinin düzenleyici etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Düzenleyici degişken açısından koşullu aracılık endeksi (index of moderated mediation) incelendiğinde, gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç (*Endeks* = .0041, %95 G.A. [-.0267, .0341]) suçluluk (*Endeks* = -.0023, %95 G.A. [-.0164, 0.0101]), empati (*Endeks* = -.0003, %95 G.A. [-.0375, .0393]) ve merhamet (*Endeks* = -.0009, %95 G.A. [-.0570, .0479]) duyguları aracılığı ile bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkilerinin şimdiki hazcı zaman perspektifi tarafından düzenlenmediği bulunmuştur.

2.2.3.2. Ahlaki Duyguların Aracılığında Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Bireyselleştirici Ahlaki Temeller Arasındaki İlişkide Şimdiki Kaderci Zaman Perspektifinin Düzenleyici Rolü

Test edilen modelde gelecekteki benlik sürekliliği ve şimdiki kaderci zaman perspektifinin utanç, suçluluk, empati ve merhamet gibi ahlaki duyguların bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkileri incelenmiştir. Şimdiki kaderci zaman perspektifinin düzenleyici değişken olduğu ahlaki duyguların paralel aracı değişkenler olarak yer aldığı modeli test etmek amacıyla SPSS Version 4.2 kullanılarak Hayes'in PROCESS makrosu Model 8 koşullu aracılık analizi gerçekleştirilmiştir (Hayes, 2013: 452). Bu modelde gelecekteki benlik sürekliliği yordayıcı değişken (X) bireyselleştirici ahlaki temeller ise yordanan değişken (Y) olarak konumlandırılmıştır. Düzenleyici değişken olarak şimdiki kaderci zaman perspektifi (W) kullanılmıştır. Utanç, suçluluk, empati ve merhamet ise aracı değişkenler (M1, M2, M3, M4) olarak modele dahil edilmiştir (Bkz. Şekil 4).

Şekil 4: Bireyselleştirici Ahlaki Temeller için Şimdiki Kaderci Zaman Perspektifinin Koşullu Aracılık Etkisi Modeli

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Analiz sonuçları gelecekteki benlik sürekliliğinin modele dahil edilen bazı değişkenler üzerinde anlamlı doğrudan etkiler gösterdiğini, koşullu aracılık etkilerinin ise utanç, suçluluk, empati ve merhamet aracı değişkenleri için anlamlı olmadığını göstermiştir. Bulgular, gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç (b = -0.076, SH = .0485, t = -1.5637, p > .05, %95 G.A. [-.1713, .0195]), suçluluk (b = -0.020, SH = .0506, t = -.3931, p > .05, %95 G.A. [-.1194, .0796]) ve empati (b = .0592, SH = .048, t = 1.2326, p > .05, %95 G.A. [-.0352, .1536]) üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığını göstermiştir. Öte yandan gelecekteki benlik sürekliliği ve merhamet (b = .1254, SH = .0588, t = 2.1335, p < .05, %95 G.A. [-.0.0098, 0.2410]) üzerinde anlamlı ve pozitif yönde bir etki etkiye sahiptir. Gelecekteki benlik sürekliliği arttıkça merhamet duygusunun daha yüksek ortalamaya sahip olduğu bulunmuştur. Bu modelde düzenleyici değişken olarak yer alan şimdiki kaderci zaman perspektifinin gelecekteki benlik sürekliliği ile etkileşimleri ele alındığında ise gelecekteki benlik sürekliliği ve şimdiki kaderci zaman perspektifi etkileşiminin ise utanç (b = 0.0482, SH = 0.0687, t = 0.7019, p > .05, %95 G.A.[-0.0869, 0.1834], suçluluk (b = -0.0266, SH = 0.0775, t

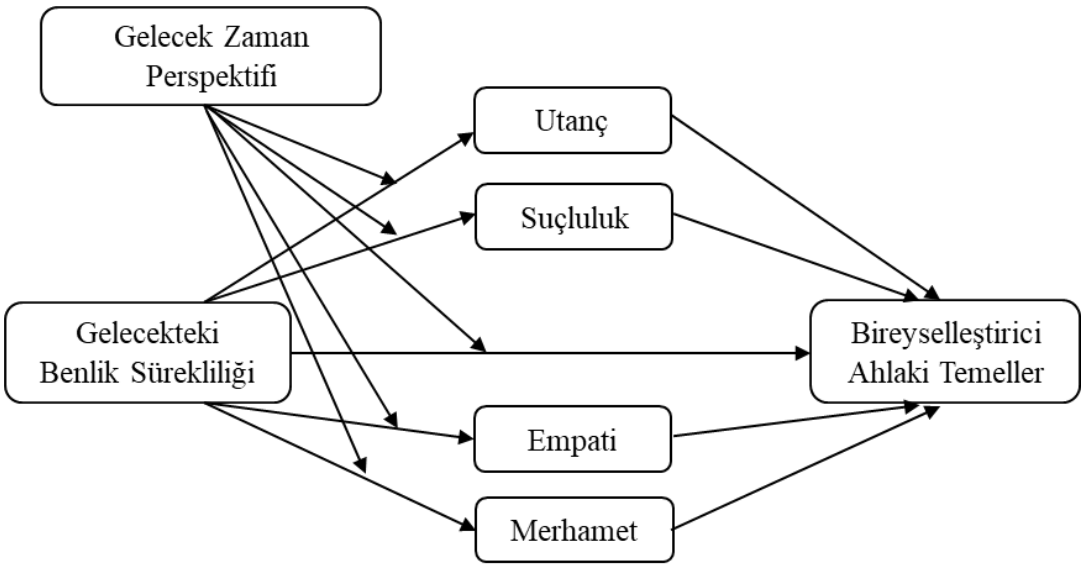
= -0.3427, $p > .05$, %95 G.A.[-0.1791, 0.1259]) empati ($b = 0.0350$, $SH = 0.0848$, $t = 0.4127$, $p > .05$, %95 G.A.[-0.1318, 0.2018]) ve merhamet ($b = 0.0671$, $SH = 0.1101$, $t = 0.6094$, $p > .05$, %95 G.A.[-0.1494, 0.2837]) duyguları üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Bu bulgular, gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet duygusu üzerinde anlamlı ve artırıcı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Fakat gelecekteki benlik sürekliliğinin şimdiki kaderci zaman perspektifi ile etkileşimi utanç, suçluluk, empati ve merhamet duyguları üzerinde anlamlı bir etki göstermemektedir.

Gelecekteki benlik sürekliliğinin bireysel ahlaki temeller üzerindeki doğrudan etkisinin anlamlı ve pozitif yönde olduğu görülmüştür ($b = .1081$, $SH = .0470$, $t = 2.3034$, $p < .05$, %95 G.A. [.0158, .2005]). Dolayısıyla gelecekteki benlik sürekliliği arttıkça bireyselleştirici ahlaki temellerin de arttığı söylenebilir. Benzer şekilde utanç ($b = .1764$, $SH = .0467$, $t = 3.7806$, $p < .001$, %95 G.A. [.0846, .2681]) duygusunun etkisi de anlamlı ve olumlu yönde bulunmuştur. Dolayısıyla utanç duygusundaki artışın bireyselleştirici ahlaki temelleri de artırdığı bulunmuştur. Öte yandan suçluluk ($b = .0552$, $SH = .0368$, $t = 1.4971$, $p > .05$, %95 G.A. [-.0173, .1276] duygusunun bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Diğer aracı değişkenler olan empati ($b = .2433$, $SH = .0527$, $t = 4.6176$, $p < .001$, %95 G.A. [.1397, .3468]) ve merhamet ($b = .2876$, $SH = .0561$, $t = 5.1277$, $p < .001$, %95 G.A. [.1733, .3979]) duygularının da bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitif yönde bulunmuştur. Gelecekteki benlik sürekliliği ve şimdiki kaderci zaman perspektifi etkileşiminin ise bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur ($b = -.0034$, $SH = .00517$, $t = .0654$, $p > .05$, %95 G.A. [-.2131, .0539]). Bu bulgular, gelecekteki benlik sürekliliğinin ve ahlaki duygu aracı değişkenlerinden utanç, empati ve merhametin bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki doğrudan etkilerinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Ancak, gelecekteki benlik sürekliliğinin ve bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkisinde şimdiki kaderci zaman perspektifinin düzenleyici etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Düzenleyici değişken açısından koşullu aracılık endeksi incelendiğinde, gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç (*Endeks* = .0085, %95 G.A. [-.0166, .0328]]) suçluluk (*Endeks* = -.0015, %95 G.A. [-.0127, .0080]), empati (*Endeks* = .0085, %95 G.A. [-.0291, .0474]) ve merhamet (*Endeks* = -.0193, %95 G.A. [-.0385, 0.0770]) duyguları için şimdiki kaderci zaman perspektifi tarafından düzenlenmediği bulunmuştur.

2.2.3.3. Ahlaki Duyguların Aracılığında Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Bireyselleştirici Ahlaki Temeller Arasındaki İlişkide Gelecek Zaman Perspektifinin Düzenleyici Rolü

Test edilen bu modelde gelecekteki benlik sürekliliği ve gelecek zaman perspektifinin utanç, suçluluk, empati ve merhamet gibi ahlaki duyguların bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkileri incelenmiştir. Gelecek zaman perspektifinin düzenleyici değişken olduğu ahlaki duyguların paralel aracı değişkenler olarak yer aldığı modeli test etmek amacıyla SPSS Version 4.2 kullanılarak Hayes'in PROCESS makrosu Model 8 koşullu aracılık analizi gerçekleştirilmiştir (Hayes, 2013: 452). Bu modelde gelecekteki benlik sürekliliği yordayıcı değişken (X) bireyselleştirici ahlaki temeller ise yordanan değişken (Y) olarak konumlandırılmıştır. Düzenleyici değişken olarak gelecek zaman perspektifi (W) kullanılmıştır. Utanç, suçluluk, empati ve merhamet ise aracı değişkenler (M1, M2, M3, M4) olarak modele dahil edilmiştir (Bkz. Şekil 5).

Şekil 5: Bireyselleştirici Ahlaki Temeller için Gelecek Zaman Perspektifinin Koşullu Aracılık Etkisi Modeli

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç üzerindeki doğrudan etkisi anlamlı bulunmuştur (b =−.1199, SH = .0472, t = 2.5675, p <.05, 95% G.A. [-.2128, -.0297]).

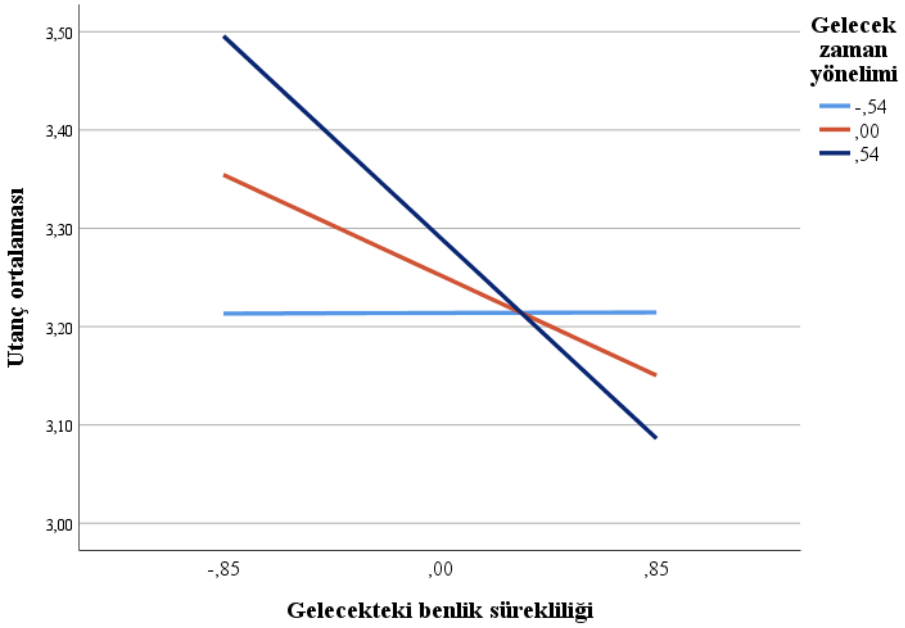
Bu bulgu, gelecekteki benlik sürekliliğindeki artışın utanç duygusunu azalttığını göstermektedir. Gelecekteki benlik sürekliliği ve gelecek zaman perspektifi etkileşimi utanç üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir ($b = -.2229$, $SE = .0702$, $t = 3.0414$, $p < .01$, $\Delta R^2 = .022$, $p < .01$, 95% G.A. [-0.3631, -0.0882]). Bu düzenleyicilik etkisinin koşulları incelendiğinde, standart sapmanın üstündeki gelecek zaman perspektifi düzeyinde utanç duygusu puanlarında en güçlü etki gözlenmiştir ($b = -.241$, $p < .001$). Gelecek zaman perspektifinin ortalama değerinde ise etki gücünün zayıfladığı ancak anlamlılığını koruduğu görülmüştür ($b = -.120$, $p < .05$). Gelecek zaman perspektifinin en düşük olduğu koşulda düzenleyici etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Dolayısıyla, bu etkileşim, gelecek zaman perspektifi yüksek olan bireylerde gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç üzerindeki etkisinin daha belirgin olduğunu göstermektedir (Şekil 6). Gelecek zaman perspektifi ortalama olduğunda etki gücü azalmakta ve gelecek zaman perspektifinin standart sapmanın altında olduğu durumda ise anlamlı bir düzenleyicilik etkisi bulunmamaktadır.

Gelecekteki benlik sürekliliğinin suçluluk üzerindeki etkisi anlamlı değildir ($b = .0578$, $SH = .0465$, $t = -1.2259$, $p > .05$, 95% G.A. [-.1493, .0323]). Gelecekteki benlik sürekliliğin gelecek zaman perspektifi ile etkileşiminin suçluluk üzerindeki etkisi de anlamlı bulunmamıştır ($b = -.1201$, $SH = .09$, $t = -1.2432$, $p > .05$, 95% G.A. [-.3144, .0405]). Gelecekteki benlik sürekliliğinin empati üzerinde de anlamlı bir etkisi bulunmamıştır ($b = .0197$, $SH = .0447$, $t = .4315$, $p > .05$, 95% G.A. [-.0680, .1072]). Gelecekteki benlik sürekliliğin gelecek zaman perspektifi ile etkileşiminin empati üzerindeki etkisi de anlamlı değildir ($b = -.1260$, $SH = .0808$, $t = -1.2432$, $p > .05$, 95% G.A. [-.2849, .0330]).

Gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet üzerindeki etkisi anlamlı bulunmamıştır ($b = -.0487$, $SH = .05$, $p > .05$, $t = .9621$, 95% G.A. [-.0502, .1452]).Gelecekteki benlik sürekliliği ve gelecek zaman perspektifi etkileşimi ise merhamet üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir ($b = -.2269$, $SH = .0868$, $t = -2.5242$, $p < .05$, $\Delta R^2 = .021$, $p < .05$, 95% G.A. [-.4015, -.0648]), bu da gelecekteki benlik sürekliğinin merhamet üzerindeki etkisinin geleceğe yönelik zaman perspektifi düzeyine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir (Şekil 7). Gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet üzerindeki negatif etkisi, gelecek zaman perspektifinin

ortalamanın bir standart sapma altında yani düşük olduğu koşulda anlamlıdır (b = .171, p < .001). Bu da gelecek zaman perspektifinin düşük olduğu koşulda gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet duygusunu artırdığını göstermektedir.

Şekil 6: Gelecek Zamanın Utanç Üzerindeki Düzenleyicilik Etkisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gelecekteki benlik sürekliliği ve gelecek zaman perspektifi etkileşimi de merhamet üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir ($b = -0.2269$, $SH = 0.0868$, $p < .05$, 95% G.A. [-0.4015, -0.0648]). Bu etkileşim, gelecek zaman perspektifi yüksek bireylerde gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet üzerindeki etkisinin daha belirgin olduğunu göstermektedir (Şekil 7). Gelecekteki benlik sürekliliğinin bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlı bulunmuştur ($b = 0.0826$, $SH = 0.0383$, $p < .05$, 95% G.A. [0.0080, 0.1600]). Ayrıca, utanç ($b = 0.1698$, $SH = 0.0451$, $p < .01$, 95% G.A. [0.0811, 0.2573]), ve merhamet ($b = 0.2774$, $SH = 0.0519$, $p < .01$, 95% G.A.[0.1758, 0.3788]) bireyselleştirici ahlaki temellerin üzerinde pozitif ve anlamlı etkilere sahiptir. Bu bulgu, bu duyguların bireyselleştirici ahlaki temellerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

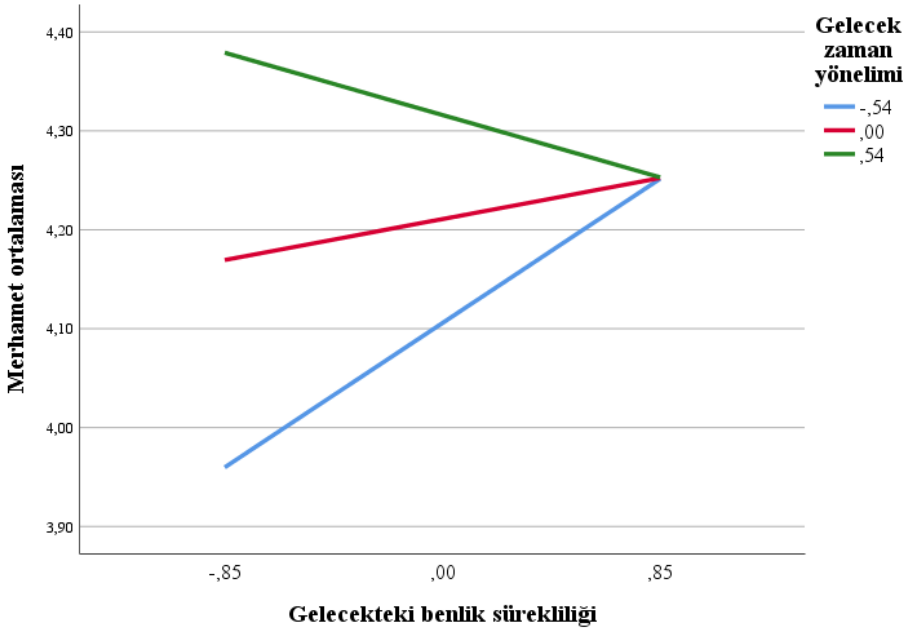
Gelecekteki benlik sürekliliğinin bireysel ahlaki temeller üzerindeki doğrudan etkisinin anlamlı ve pozitif yönde olduğu görülmüştür ($b = .0826$, $SH = .0395$, $t =$

2.0913, $p < .05$, %95 G.A. [.0049, .1603]). Benzer şekilde utanç ($b = .1698$, $SH = .0454$, $t = 3.7383$, $p < .001$, %95 G.A. [.0805, .2592]) duygusunun etkisi de anlamlı ve olumlu yönde bulunmuştur. Buradan hareketle utanç duygusundaki artışın bireyselleştirici ahlaki temelleri de artırdığı söylenebilir. Öte yandan suçluluk ($b = .0549$, $SH = .0371$, $t = 1.4798$, $p > .05$, %95 G.A. [-.0181, .1280] duygusunun bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Diğer aracı değişkenler olan empati ($b = .2427$, $SH = .0529$, $t = 4.5856$, $p < .001$, %95 G.A. [.1386, .3467]) ve merhamet ($b = .2774$, $SH = .0525$, $t = 5.2843$, $p < .001$, %95 G.A. [.1741, .3806]) duygularının da bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitif yönde bulunmuştur. Gelecekteki benlik sürekliliği ve gelecek zaman perspektifi etkileşiminin ise bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur ($b = -.0515$, $SH = .0683$, $t = -.7543$, $p > .05$, %95 G.A. [-.1857, .0827]). Bu bulgular, gelecekteki benlik sürekliliğinin ahlaki duygu aracı değişkenlerinden utanç, empati ve merhamet üzerindeki doğrudan etkilerinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Ancak, gelecekteki benlik sürekliliği ve bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkisinde gelecek zaman perspektifinin düzenleyici etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Düzenleyici değişken açısından koşullu aracılık endeksi incelendiğinde, gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç duygusu aracılığı ile bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkisinin gelecek zaman perspektifi tarafından düzenlendiği bulunmuştur (*Endeks* = -.0379, %95 G.A. [-.07426 -.0106]). Bu bulgu, gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç aracılığıyla bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki dolaylı etkisinin, gelecek zaman perspektifi seviyesine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Gelecek zaman perspektifinin düşük olduğu durumda dolaylı etki anlamlı değildir. Ancak, ortalama ve yüksek düzeyde gelecek zaman perspektifi olan bireylerde dolaylı etki anlamlıdır ve bu, gelecekteki benlik sürekliliğinin bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki utanç aracılığıyla oluşan olumsuz yönde etkisinin daha belirgin olduğunu göstermektedir. Öte yandan suçluluk (*Endeks* = -.0066, %95 G.A. [-.0237, .0041]) ve empati (*Endeks* = .0306, %95 G.A. [-.0738, .0056]) için koşullu aracılık etkilerinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Bu bulgu gelecekteki benlik sürekliliğinin suçluluk ve empati üzerinden bireyselleştirici ahlaki temellere olan etkisinin gelecek zaman perspektifi ile değişmediğini göstermektedir.

Ancak, merhamet duygusunun dolaylı etkisinin de gelecek zaman perspektifi tarafından düzenlendiği bulunmuştur (*Endeks* = -.0629, %95 G.A. [-.1269-.0149]). Gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet aracılığıyla bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki dolaylı etkisi, düşük gelecek zaman perspektifi düzeyinde anlamlıdır. Ancak, ortalama ve yüksek gelecek zaman perspektifi durumlarında bu koşullu aracılık etkisi anlamlı değildir. Bu sonuç gelecekteki benlik sürekliliğinin düşük gelecek zaman perspektifi olan bireylerde merhamet üzerinden bireyselleştirici ahlaki temellere olan olumlu etkisinin daha belirgin olduğunu göstermektedir.

Şekil 7: Gelecek Zamanın Merhamet Üzerindeki Düzenleyicilik Etkisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

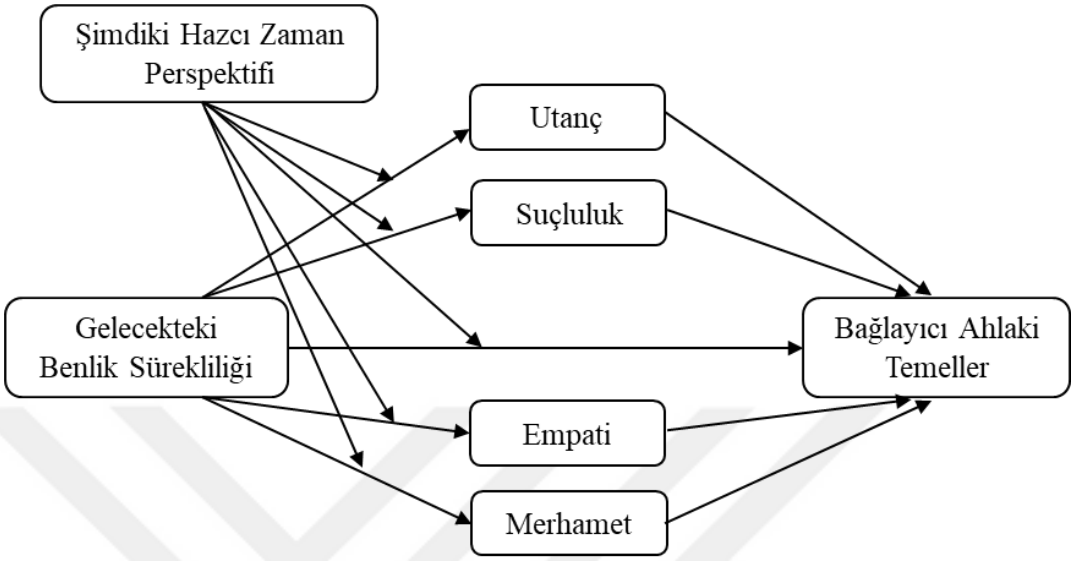
Bu modele ilişkin bulgular özetle gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç üzerindeki etkisinin gelecek zaman yönelimi düzeyine bağlı olarak değiştiğini, özellikle, gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç üzerindeki olumsuz etkisinin, gelecek zaman yöneliminin yüksek olduğu koşulda daha belirgin olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet üzerindeki etkisinin de

gelecek zaman yönelimi düzeyine bağlı olarak değiştiğini, özellikle, gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet üzerindeki olumlu etkisinin, gelecek zaman yöneliminin düşük olduğu koşulda daha belirgin ve anlamlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca utanç ve merhametin koşullu aracılık etkilerinin anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu bulgu gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç aracılığıyla bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki dolaylı etkisinin, gelecek zaman yöneliminin yüksek ve ortalama olduğu koşullarda anlamlı olduğunu işaret etmektedir. Bu da gelecekteki benlik sürekliliğinin yüksek ve orta düzey gelecek zaman yönelimi olan durumlarda utanç seviyesini olumsuz etkileyerek azalttığını ve azalan utanç duygusunun da bireyselleştirici ahlaki temelleri azalttığını göstermektedir. Son olarak gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet aracılığıyla bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki dolaylı etkisinin, gelecek zaman yöneliminin düşük olduğu koşulda anlamlı olduğu görülmüştür. Bu bulgu ise gelecekteki benlik sürekliliğinin düşük gelecek zaman yönelimi olan durumda merhamet seviyesini olumlu yönde etkileyerek artırdığını ve artan merhamet duygusunun da bireyselleştirici ahlaki temelleri artırdığını göstermektedir.

2.2.3.4. Ahlaki Duyguların Aracılığında Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Bağlayıcı Ahlaki Temeller Arasındaki İlişkide Şimdi Hazcı Zaman Perspektifinin Düzenleyici Rolü

Test edilen ilk modelde gelecekteki benlik sürekliliği ve şimdiki hazcı zaman perspektifinin utanç, suçluluk, empati ve merhamet gibi ahlaki duyguların bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki etkileri incelenmiştir. Şimdiki hazcı zaman perspektifinin düzenleyici değişken olduğu ahlaki duyguların paralel aracı değişkenler olarak yer aldığı modeli test etmek amacıyla SPSS Version 4.2 kullanılarak Hayes'in PROCESS makrosu Model 8 koşullu aracılık analizi gerçekleştirilmiştir (Hayes, 2013: 452). Bu modelde gelecekteki benlik sürekliliği yordayıcı değişken (X) bağlayıcı ahlaki temeller ise yordanan değişken (Y) olarak konumlandırılmıştır (Bkz. Şekil 8). Düzenleyici değişken olarak şimdiki hazcı zaman perspektifi (W) kullanılmıştır. Utanç, suçluluk, empati ve merhamet ise aracı değişkenler (M1, M2, M3, M4) olarak modele dahil edilmiştir.

Şekil 8: Bağlayıcı Ahlaki Temeller için Şimdiki Hazcı Zaman Perspektifinin Koşullu Aracılık Etkisi Modeli

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Analiz sonuçları gelecekteki benlik sürekliliğinin modele dahil edilen bazı değişkenler üzerinde anlamlı doğrudan etkiler gösterdiğini, koşullu aracılık etkilerinin ise utanç, suçluluk, empati ve merhamet aracı değişkenleri için anlamlı olmadığını göstermiştir. Bulgular, gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç (b = -.086, SH = .0465, t = -1.8492, p > .05, %95 G.A. [-.1774 .0054]), suçluluk (b = -.024, SH = .0456, t = -.5258, p > .05, %95 G.A. [-.1137, .0657]), empati (b = .0519, SH = .044, t = 1.1699, p > .05, %95 G.A. [-.0353, .1391]) merhamet (b = .0997, SH = .0532, t = 1.8737, p > .05, %95 G.A. [-.0049, .2042]) üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığını göstermiştir. Bu modelde düzenleyici değişken olarak yer alan şimdiki hazcı zaman perspektifinin gelecekteki benlik sürekliliği ile etkileşimleri ele alındığında ise utanç (b = 0.0228, SH = 0.0853, t= .2676, p > .05, %95 G.A. [-.1453, .1906]), suçluluk (b = .0312, SH = .0793, t = .5258, p > .05, %95 G.A. [-.1872, .1248]) empati (b = -.0015, SH = .0883, t = .0167, p >.05, %95 G.A. [-.1750, .1721]) ve merhamet (b = .0036, SH = 0.1168, t = -.031, p > .05, %95 G.A. [-.2334, .2261] duyguları üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Bu bulgular, gelecekteki benlik sürekliliğinin şimdiki hazcı zaman perspektifi

ile etkileşimi utanç, suçluluk, empati ve merhamet duyguları üzerinde anlamlı bir etki göstermediğini vurgulamaktadır.

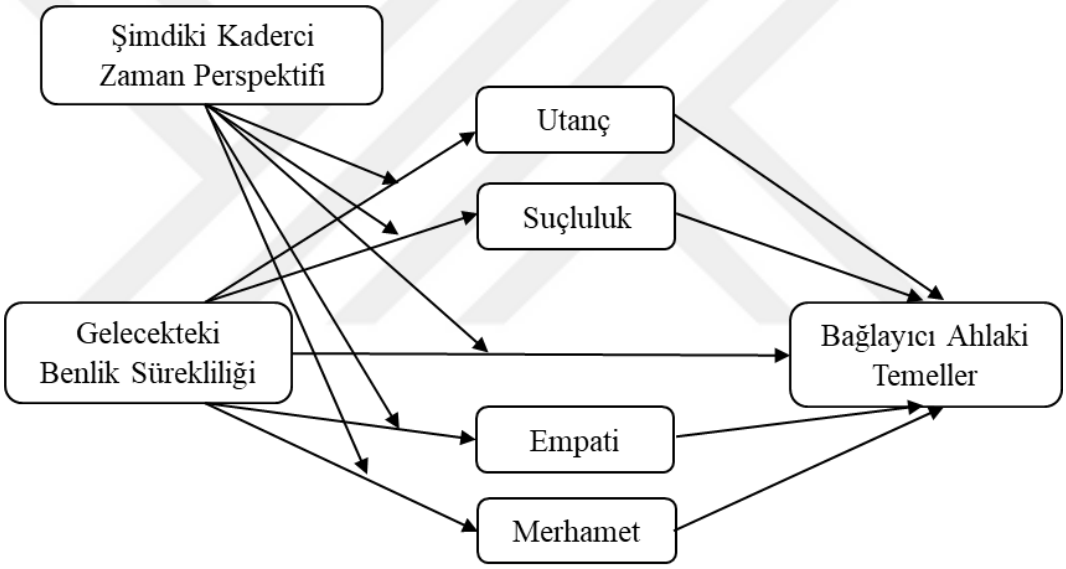
Gelecekteki benlik sürekliliğinin bağlayıcı ahlaki temeller üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir (b = .119, SH = .063, t = 1.872, p > .05, 95% G.A. [-.0060, .2432]). Benzer şekilde utanç (b = .023, SH = .062, t = .374, p > .05, 95% G.A. [-.0985, .1447]), suçluluk (b = -.040, SH = .066, t = -.621, p > .05, 95% G.A. [-.1685, .0877]) ve empati (b = .1142, SH = .086, t = 1.65, p > .05, 95% G.A. [-.0272, .3119]) aracı değişkenleri de bağlayıcı ahlaki temeller üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Merhamet duygusu aracı değişkeni ise bağlayıcı ahlaki temeller üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir (b = .237, SH = .076, t = 3.108, p < .01, 95% G.A. [.0872, .3875]). Gelecekteki benlik sürekliliği ve şimdiki hazcı zaman perspektifi etkileşiminin ise bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur (b = .066, SH = .107, t = .616, p >. 05, 95% G.A. [-.1451, .2774]). Bu bulgular, gelecekteki benlik sürekliliğinin ve ahlaki duygu aracı değişkenlerinden utanç, suçluluk ve empatinin bağlayıcı ahlaki temeller ve üzerindeki doğrudan etkilerinin anlamlı olmadığını göstermektedir. Ancak, merhamet duygusunun bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki etkisi anlamlıdır. Dolayısıyla merhamet duygusu arttıkça bağlayıcı ahlaki temel ortalamasının da yükseldiği söylenebilir. Düzenleyici değişken açısından koşullu aracılık endeksi incelendiğinde, gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç (*Endeks* = .0005, %95 G.A. [-.0125, .0121]) suçluluk (*Endeks* = -.0013, %95 G.A. [-.0097, .0169]), empati (*Endeks* = .0002, %95 G.A. [-.0267, .0294]), ve merhamet (*Endeks* = -.0009, %95 G.A. [-.0558, .0467]) duyguları aracılığı ile bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki etkisinin şimdiki hazcı zaman perspektifi tarafından düzenlenmediği bulunmuştur.

2.2.3.5. Ahlaki Duyguların Aracılığında Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Bağlayıcı Ahlaki Temeller Arasındaki İlişkide Şimdi Kaderci Zaman Perspektifinin Düzenleyici Rolü

Test edilen ilk modelde gelecekteki benlik sürekliliği ve şimdiki kaderci zaman perspektifinin utanç, suçluluk, empati ve merhamet gibi ahlaki duyguların bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki etkileri incelenmiştir. Şimdiki kaderci zaman perspektifinin düzenleyici değişken olduğu ahlaki duyguların paralel aracı değişkenler olarak yer

aldığı modeli test etmek amacıyla SPSS Version 4.2 kullanılarak Hayes'in PROCESS makrosu Model 8 koşullu aracılık (moderated mediation) analizi gerçekleştirilmiştir (Hayes, 2013: 452). Bu modelde gelecekteki benlik sürekliliği yordayıcı değişken (X) bağlayıcı ahlaki temeller ise yordanan değişken (Y) olarak konumlandırılmıştır (Bkz. Şekil 9). Düzenleyici değişken olarak şimdiki kaderci zaman perspektifi (W) kullanılmıştır. Utanç, suçluluk, empati ve merhamet ise aracı değişkenler (M1, M2, M3, M4) olarak modele dahil edilmiştir.

Şekil 9: Bağlayıcı Ahlaki Temeller için Şimdiki Kaderci Zaman Perspektifinin Koşullu Aracılık Etkisi Modeli

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Analiz sonuçları gelecekteki benlik sürekliliğinin modele dahil edilen bazı değişkenler üzerinde anlamlı doğrudan etkiler gösterdiğini, koşullu aracılık etkilerinin ise utanç, suçluluk, empati ve merhamet aracı değişkenleri için anlamlı olmadığını göstermiştir. Bulgular, gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç (b = -.076, SH = .0485, t = -1.5637, p > .05, %95 G.A. [-.1713 .0195]), suçluluk (b = -.020, SH = .0506, t = -.3931, p > .05, %95 G.A. [-.1194, .0796]), empati (b = .0592, SH = .048, t = 1.2326, p > .05, %95 G.A. [-.0352, .1536]) üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığını göstermiştir. Öte yandan gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet üzerindeki etkisi

anlamlı ve olumlu yönde bulunmuştur (*b* = .1254, *SH* = .0588, *t* = 2.1335, *p* < .05, %95 G.A. [-.0098, .2410]). Bu modelde düzenleyici değişken olarak yer alan şimdiki kaderci zaman perspektifinin gelecekteki benlik sürekliliği ile etkileşimleri ele alındığında ise utanç (*b* = 0.0482, *SH* = 0.0687, *t* = .7019, *p* > .05, %95 G.A. [-.0869, .1834]), suçluluk (*b* = .0059 *SH* = .0719, *t* = .0817, *p* > .05, %95 G.A. [-.1355, .1473]) empati (*b* = -.0350, *SH* = .0848, *t* = .4127, *p* >.05, %95 G.A. [-.1318, .2018]) ve merhamet (*b* = .0671, *SH* = 0.1101, *t* = -.6094, *p* > .05, %95 G.A. [-.1494, .2837] duyguları üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Bu bulgular, gelecekteki benlik sürekliliğinin şimdiki kaderci zaman perspektifi ile etkileşimi utanç, suçluluk, empati ve merhamet duyguları üzerinde anlamlı bir etki göstermediğini vurgulamaktadır.

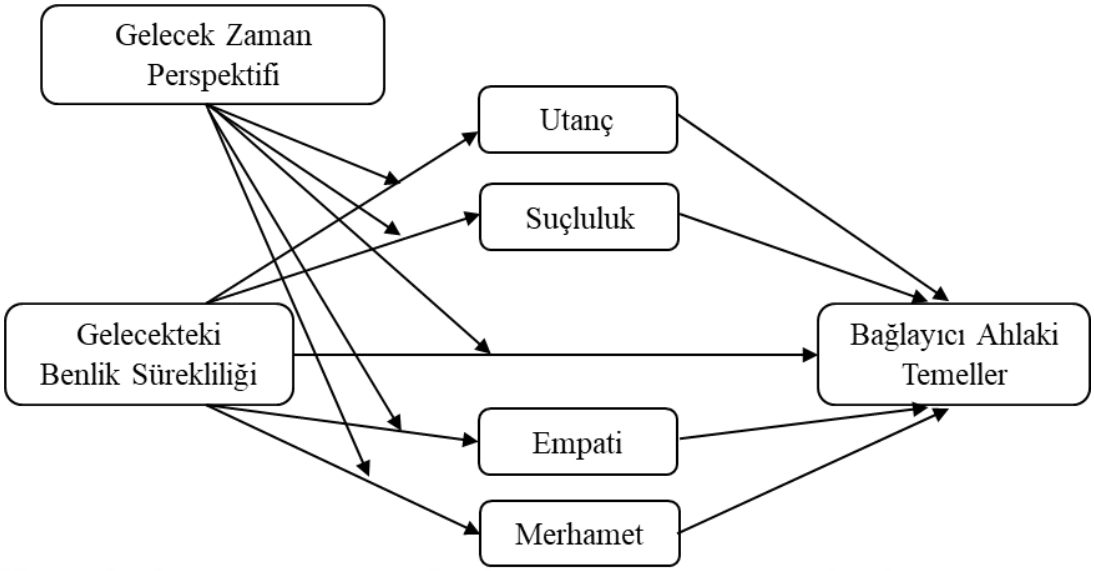
Gelecekteki benlik sürekliliğinin bağlayıcı ahlaki temeller üzerinde anlamlı ve olumlu yönde bir etkiye sahiptir (*b* = .1786, *SH* = .0623, *t* = 2.8677, *p* < .05, 95% G.A. [-.1713, .0195]). Öte yandan utanç (*b* = .0039, *SH* = .0596, *t* = 2.8677, *p* > .05, 95% G.A. [-.1133, .1210]), suçluluk (*b* = -.0314, *SH* = .0627, *t* = -.5008, *p* > .05, 95% G.A. [-.1546, .0918]) ve empati (*b* = .1578, *SH* = .0849, *t* = 1.8595 , *p* > .05, 95% G.A. [-.0091, .3247]) aracı değişkenleri bağlayıcı ahlaki temeller üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Merhamet duygusu aracı değişkeni ise bağlayıcı ahlaki temeller üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir (*b* = .1884, *SH* = .0720, *t* = 2.6152, *p* < .01, 95% G.A. [.0467, .3301]). Gelecekteki benlik sürekliliği ve şimdiki kaderci zaman perspektifi etkileşiminin ise bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur (*b* = -.0090, *SH* = .1041, *t* = .0860, *p* >. 05, 95% G.A. [-.2137, .1958]). Bu bulgular, gelecekteki benlik sürekliliğinin ve ahlaki duygu aracı değişkenlerinden utanç, suçluluk ve empatinin bağlayıcı ahlaki temeller ve üzerindeki doğrudan etkilerinin anlamlı olmadığını göstermektedir. Ancak, merhamet duygusunun bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki etkisi anlamlıdır Dolayısıyla merhamet duygusu arttıkça bağlayıcı ahlaki temel ortalamasının da yükseldiği söylenebilir. Düzenleyici değişken acısından koşullu aracılık endeksi incelendiğinde, gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç duygusu aracılığı ile bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki etkisinin şimdiki kaderci zaman perspektifi tarafından düzenlenmediği görülmüştür (*Endeks* = .0002, %95 G.A. [-.0104, .0109]). Benzer şekilde suçluluk (*Endeks* = -.0008, %95 G.A. [-.0092, .0139]), empati (*Endeks* = .0055, %95 G.A. [-

.0223, .0367]), ve merhamet (*Endeks* = -.0126, %95 G.A. [-.0272, .0563]) için de koşullu aracılık etkilerinin anlamlı olmadığı bulunmuştur.

2.2.3.6. Ahlaki Duyguların Aracılığında Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Bağlayıcı Ahlaki Temeller Arasındaki İlişkide Gelecek Zaman Perspektifinin Düzenleyici Rolü

Test edilen bu modelde gelecekteki benlik sürekliliği ve gelecek zaman perspektifinin utanç, suçluluk, empati ve merhamet gibi ahlaki duyguların bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki etkileri incelenmiştir. Gelecek zaman perspektifinin düzenleyici değişken olduğu ahlaki duyguların paralel aracı değişkenler olarak yer aldığı modeli test etmek amacıyla SPSS Version 4.2 kullanılarak Hayes'in PROCESS makrosu Model 8 koşullu aracılık (moderated mediation) analizi gerçekleştirilmiştir (Hayes, 2013: 452). Bu modelde gelecekteki benlik sürekliliği yordayıcı değişken (X) bağlayıcı ahlaki temeller ise yordanan değişken (Y) olarak konumlandırılmıştır (Bkz. Şekil 10). Düzenleyici değişken olarak gelecek zaman perspektifi (W) kullanılmıştır. Utanç, suçluluk, empati ve merhamet ise aracı değişkenler (M1, M2, M3, M4) olarak modele dahil edilmiştir (Bkz. Şekil 5).

Şekil 10: Bağlayıcı Ahlaki Temeller için Gelecek Zaman Perspektifinin Koşullu Aracılık Etkisi Modeli

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

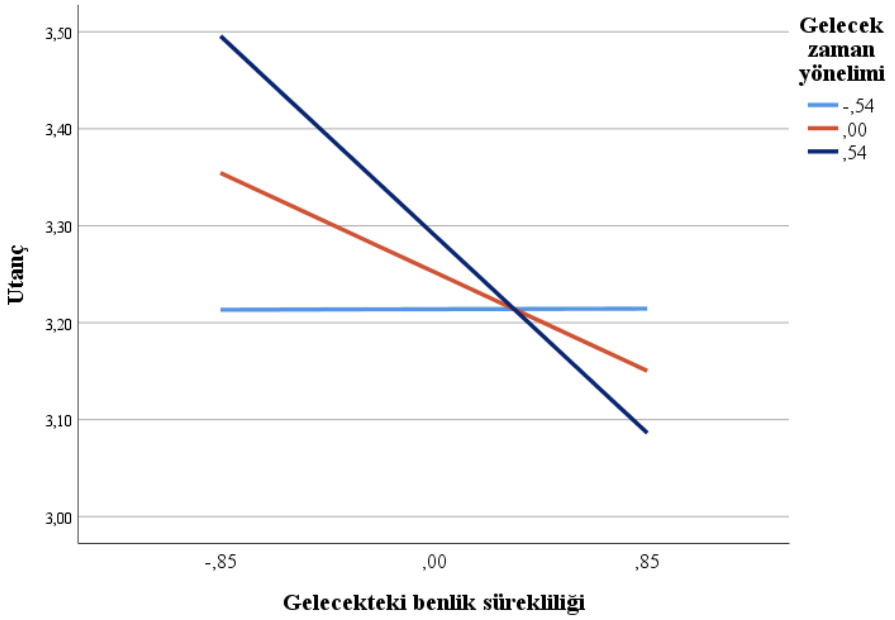
Gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç üzerindeki doğrudan etkisi anlamlı bulunmuştur (b =−.1199, SH = .0467, t = 2.5675, p <.05, 95% G.A. [-.2118, -.0281]). Bu bulgu, gelecekteki benlik sürekliliğindeki artışın utanç duygusunu azalttığını göstermektedir. Gelecekteki benlik sürekliliği ve gelecek zaman perspektifi etkileşimi utanç üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir (b = −.2229, SE = .0733, t = 3.0414, p < .01, ΔR^2 = .022, p < .01, 95% G.A. [-.3670, -0.0788]). Bu düzenleyicilik etkisinin koşulları incelendiğinde, standart sapmanın üstündeki gelecek zaman perspektifi düzeyinde utanç duygusu puanlarında en güçlü etki gözlenmiştir (b = -.241, p < .001). Gelecek zaman perspektifinin ortalama değerinde ise etki gücünün zayıfladığı ve anlamlılığını koruduğu görülmüştür (b = -.120, p < .05). Gelecek zaman perspektifinin en düşük olduğu koşulda düzenleyici etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Dolayısıyla, bu etkileşim, gelecek zaman perspektifi yüksek olan bireylerde gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç üzerindeki etkisinin daha belirgin olduğunu göstermektedir (Şekil 11). Gelecek zaman perspektifi ortalama olduğunda etki gücü azalmakta ve gelecek zaman perspektifinin standart sapmanın altında olduğu durumda ise anlamlı bir düzenleyicilik etkisi bulunmamaktadır.

Gelecekteki benlik sürekliliğinin suçluluk üzerindeki etkisi anlamlı değildir (*b* = .0578, *SH*=.0471, *p* > .05, *t* = -1.2259, 95% G.A. [-.1504, .0349]). Gelecekteki benlik sürekliliğin gelecek zaman perspektifi ile etkileşiminin suçluluk üzerindeki etkisi de anlamlı bulunmamıştır (*b* = -.1201, *SH*=.0900, *p* > .05, *t* = -1.2432, 95% G.A. [-.3144, .0405]). Gelecekteki benlik sürekliliğin gelecek zaman perspektifi ile etkileşiminin suçluluk üzerindeki etkisi anlamlı bulunmamıştır (*b* = -.1201, *SH*=.0966, *p* > .05, *t* = -1.2432, 95% G.A. [-.3102, .0699]). Gelecekteki benlik sürekliliğinin empati üzerinde de anlamlı bir etkisi bulunmamıştır (*b* = .0197, *SH*=.0457, *p* > .05, *t* = .4315, 95% G.A. [-.0701, .1095]). Gelecekteki benlik sürekliliğin gelecek zaman perspektifi ile etkileşiminin empati üzerindeki etkisi de anlamlı değildir (*b* = -.1260, *SH*=.0808, *p* > .05, *t* = -1.2432, 95% G.A. [-.2849, .0330]). Gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet üzerindeki etkisi anlamlı bulunmamıştır (*b* = .0487, *SH*=.051, *p* > .05, *t* = .9621, 95% G.A. [-.0502, .1452]).Gelecekteki benlik sürekliliği ve gelecek zaman perspektifi etkileşimi ise merhamet üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir (*b* =−.2269, *SH* = .0899, *t* = −2.5242, *p* < .05, ΔR^2 = .021, *p* < .05, 95% G.A. [-.4036, -.0501]), bu da gelecekteki benlik sürekliğinin merhamet üzerindeki etkisinin gelecek zaman perspektifi düzeyine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir (Şekil 12). Gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet üzerindeki olumlu etkisi, gelecek zaman perspektifinin ortalamanın bir standart sapma altında yani düşük olduğu durumda anlamlıdır (*b* = .171, *p* < .001). Bu da gelecek zaman perspektifinin düşük olduğu koşulda gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet duygusunu artırdığını göstermektedir.

Gelecekteki benlik sürekliliğinin bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki doğrudan etkisi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir (*b* = .098, *SH* = .059, *t* = 1.644, *p* > .05, 95% G.A. [-.019, .214]). Benzer şekilde utanç (*b* = .025, *SH* = .060, *t* = .418, *p* > .05, 95% G.A. [-.093, .143]), suçluluk (*b* = -.054, *SH* = .064, *t* = -.837, *p* > .05, 95% G.A. [-.180, .072]) ve empati (*b* = .138, *SH* = .087, *t* = 1.597, , *p* > .05, 95% G.A. [-.032, .309]) aracı değişkenleri de bağlayıcı ahlaki temeller üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Merhamet duygusu aracı değişkeni ise bağlayıcı ahlaki temeller üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir (*b* = .226, *SH* = .072, *t* = 3.165, *p* < .01, 95% G.A. [.086, .367]). Gelecekteki benlik sürekliliği ve gelecek zaman perspektifi etkileşiminin ise bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur (*b* = .028, *SH* = .117, *t* = .238, p >. 05, 95% G.A. [-

.203, .258]). Bu bulgular, gelecekteki benlik sürekliliğinin ve ahlaki duygu aracı değişkenlerinden utanç, suçluluk ve empatinin bağlayıcı ahlaki temeller ve üzerindeki doğrudan etkilerinin anlamlı olmadığını göstermektedir. Ancak, merhamet duygusunun bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki etkisi anlamlıdır Dolayısıyla merhamet duygusu arttıkça bağlayıcı ahlaki temel ortalamasının da yükseldiği söylenebilir.

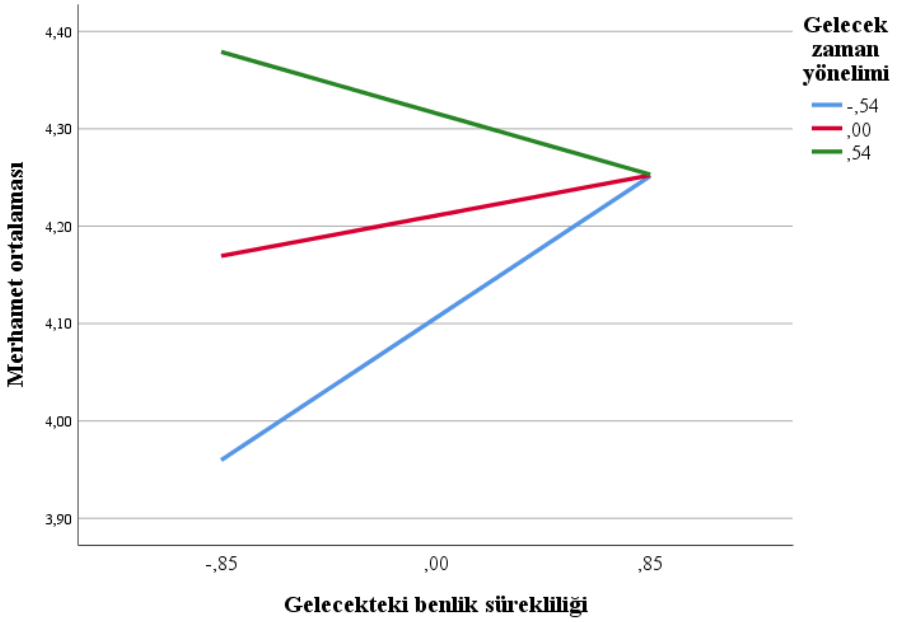
Şekil 11: Gelecek Zamanın Utanç Üzerindeki Düzenleyicilik Etkisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Düzenleyici değişken açısından koşullu aracılık endeksi incelendiğinde, utanç (*Endeks* = -.0056, %95 G.A. [-.0363, .0197]), suçluluk (*Endeks* = .0065, %95 G.A. [-.0103, .0350]) ve empati (*Endeks* = -.0174, %95 G.A. [-.0594, .0063]) duygularının koşullu aracılık etkilerinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Bu bulgu gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç, suçluluk ve empati üzerinden bağlayıcı ahlaki temellere olan etkisinin gelecek zaman perspektifi ile değişmediğini göstermektedir. Ancak, merhamet duygusunun dolaylı etkisinin gelecek zaman perspektifi tarafından düzenlendiği bulunmuştur (*Endeks* = -.0513, %95 G.A. [-.1131, -.0095]).

Şekil 12: Gelecek Zamanın Merhamet Üzerindeki Düzenleyicilik Etkisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet aracılığıyla bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki dolaylı etkisi, düşük gelecek zaman perspektifi düzeyinde anlamlıdır. Ancak, ortalama ve yüksek gelecek zaman perspektifi durumlarında bu koşullu aracılık etkisi anlamlı değildir. Bu sonuç gelecekteki benlik sürekliliğinin düşük gelecek zaman perspektifi olan bireylerde merhamet üzerinden bağlayıcı ahlaki temellere olan olumlu etkisinin anlamlı ve daha belirgin olduğunu göstermektedir.

Bu modele ilişkin bulgular kısaca gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet üzerindeki etkisinin gelecek zaman perspektifi düzeyine bağlı olarak değiştiğini, özellikle, gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet üzerindeki olumlu etkisinin, gelecek zaman perspektifinin düşük olduğu koşulda daha belirgin ve anlamlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca merhamet duygusunun bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki koşullu aracılık etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur. Buna göre gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet aracılığıyla bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki dolaylı etkisinin, gelecek zaman perspektifinin düşük olduğu koşulda anlamlı olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu modele ilişkin anlamlı koşullu aracılık etkisi gelecekteki

benlik sürekliliğinin düşük gelecek zaman perspektifi olan durumda merhamet seviyesini olumlu yönde etkileyerek artırdığını ve artan merhamet duygusunun da bağlayıcı ahlaki temelleri artırdığını göstermektedir.

2.3. TARTIŞMA

Bu tez çalışmasında, gelecekteki benlik sürekliliği, ahlaki duygular ve zaman perspektifinin ahlaki karar verme süreçleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Öncelikle gelecekteki benlik sürekliliği ile ahlaki kararlar arasındaki ilişki, bireylerin zaman perspektifi yönelimlerine bağlı olarak değişiklik göstereceği varsayımı test edilmiş ve geleceğe yönelik zaman perspektifine sahip bireylerin ahlaki karar verme süreçlerinde anlamlı koşullu aracılık modelleri elde edilmiştir. Öte yandan şimdiki zaman için hem hazcı hem kaderci zaman yönelimlerin test edilen modellerde hem bireyselleştirici hem de bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki etkileri anlamlı çıktılar sunmamıştır. Her iki ahlaki temel sınıflandırması için benzer sonuçlar elde edilmiş ve özellikle merhamet duygusunun koşullu aracılık gösterdiği bulunmuştur. Gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç ve merhamet duyguları aracılığıyla bireyselleştirici ahlaki temelleri artırdığı görülmüştür. Bir başka ifadeyle gelecekteki benlik sürekliliği yükseldikçe utanç ve merhamet eğilimlerinin dolaylı etkisiyle bireylerin başkalarına yönelik davranışlarının daha adil, daha az zarar verici ve diğerlerinin zor durumda olmalarına karşı daha duyarlı davranmayla karakterize bireyselleştirici ahlaki temellere daha uygun davranma eğilimine sahip oldukları bulunmuştur. Kısada gelecekteki benlik sürekliliğinin ve gelecek zaman perspektifinin kişisel ahlaki yönelimleri olumlu yönde etkilediği ve bunda ahlaki duyguların etkili aracılar olarak rol aldığını göstermiştir.

Gelecekteki benlik sürekliliğinin ahlaki eğilimler üzerindeki bu etkisi, bireylerin uzun vadeli sonuçları dikkate alarak davranışlarını düzenlemelerine yardımcı olduğu görüşüyle tutarlılık göstermektedir (Hersfield ve diğerleri, 2012: 300). Bu araştırma bulgusu benliğin gelecekle daha güçlü bağlantılandırılabilmesi olarak ele alınan benlik sürekliğinin ve düşüncelerin geleceğe yönelik perspektife sahip olmasının yani gelecek zaman perspektifinin yüksek olmasının uzun vadeli perspektifte düşünmenin etik davranmaya yönelik kolaylaştırıcı etkisinin bulunduğu

Hershfield ve arkadaşlarının (2012: 301) araştırma çıktılarıyla da benzer ve tutarlı yönde seyretmektedir. Bu çalışma bulguları, gelecekteki benlik sürekliliği ve ahlakla ilişkili değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen önceki çalışmalarla da paralellik göstermektedir. Örneğin, Hershfield ve arkadaşları (2011), gelecekteki benlikleriyle daha güçlü bir bağ kuran bireylerin, daha etik finansal kararlar aldığını ve daha fazla tasarruf ettiğini göstermiştir. Bu bulgu, gelecekteki benlik sürekliliğinin, uzun vadeli sonuçları göz önünde bulundurarak daha sorumlu davranışlara yol açabileceğini düşündürmektedir. Utanç duygusuna yönelik eğilimlerin benlik sürekliliği arttıkça azalması ve bireyselleştirici yani daha kişisel adalet ve zarar vermeme prensipleri konusunda duyarlı ahlaki temellerinin (Graham ve diğerleri, 2011: 368) daha yüksek olmasının olası açıklamalarından biri benlik sürekliliğindeki artışın utanç duygusunu azaltmasıyla ilişkili olacağı düşüncesine dayanmaktadır. Benlik sürekliliğindeki artışın utanç duygusunu azaltması ise utanç dayanıklılığı kavramı çerçevesinde desteklenebilir. Utanç dayanıklılığı, utanç duygularıyla yapıcı bir şekilde başa çıkan bireylerin prososyal davranışlar sergileme ve kişisel gelişime bağlılık gösterme olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Luyten, Fontaine ve Corveleyn, 2002: 1373). Bu dayanıklılık, kişinin kendi hatalarını daha iyi anlamasını ve başkalarının ortak insanlığını daha fazla takdir etmesini sağlayarak ahlaki temellere yönelik karar alma eğilimlerini güçlendirebilir. Bu ilişkiler utanç eğiliminin gelecekteki benlik sürekliliğinin artması ve utanç eğiliminin azalmasıyla ilişkili olabilir çünkü gelecekteki benlik sürekliliği yüksek olan bireyler, gelecekteki benliklerine zarar verebilecek davranışlardan daha fazla kaçınma eğilimindedirler (Rutchick ve diğerleri, 2018: 75). Bu kişi için zarar verici davranışların bu bulgular özelinde başkalarına zarar veren ve adil olmayan davranışları da içerdiği düşünüldüğünde başkalarının gözünde değersizleşmeye yani utanca yol açacak eylemlerden kaçınmayı içerir. Böylece, bireylerin benlik sürekliliği yükseldikçe ve gelecek zaman yönelimleri arttıkça ahlaki temellere uygun davranarak utanç duygularında da bir azalma görülebilir (Tangney ve Dearing, 2002: 9).

Bu sonuçlar alanyazında gelecekle bağlantılı olma konusunda benzer bulgular sunan Simić ve arkadaşlarının (2023: 2) araştırma sonuçlarıyla da tutarlılık göstermektedir. Söz konusu araştırmada bireylerin gelecekle ilişkilenme düzeyleri onların ahlaki davranışları üzerinde yordayıcı etkiler oluştururken bireyselleştirici

ahlaki temellerin de benliğin gelecekle bağlantılı olarak algılanması ile olumlu ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu bağlamda gelecekteki benlik sürekliliğinin ahlaki temeller üzerindeki etkisi alanyazınla tutarlı şekilde desteklenmiş ayrıca bu ilişkide ahlaki duygulardan utanç ve merhametin rolü de ortaya konulmuştur. Ayrıca farklı bir araştırma da ise mevcut araştırma bulgularıyla örtüşen biçimde gelecek odaklı zaman perspektifine sahip kişilerin, şimdiki zaman perspektifine sahip olanlara kıyasla ahlaki açıdan daha fazla kaygılanma eğiliminde oldukları ve etik kuralları ihlal edenleri daha fazla kınama eğilimi gösterdikleri vurgulanmaktadır. Gelecek odaklı zaman perspektifine sahip kişiler etik kurallara uyma konusunda daha kararlıdır (Nordhall ve Agerström, 2015: 96). Elde edilen bu bulgunun gelecekteki benlik sürekliliğinin ve gelecek zaman perspektifinin ahlaki yargıları ve davranışları tahmin etmek için kullanılabileceğini göstermektedir.

Ayrıca çalışmanın bu aşamasındaki gelecek zaman perspektifinin düzenleyici değişken olduğu modele ilişkin bulgular gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet aracılığıyla bireyselleştirici ahlaki temeller üzerinde dolaylı bir etkisi olduğunu göstermiştir. Gelecekteki benlik sürekliliğinin düşük gelecek zaman perspektifi olan durumda merhamet seviyesini olumlu yönde etkileyerek artırdığı ve artan merhamet duygusunun da bireyselleştirici ahlaki temelleri artırdığını görülmüştür. Buna göre benliğin gelecekle daha güçlü bağlantılandırılabilmesi olarak ele alınan benlik sürekliğinin yüksek öte yandan gelecek zaman perspektifinin ortalamanın altında yani düşük olduğu durumda bireylerde merhamet eğiliminde bir artış olduğu ve diğerlerine karşı daha adil, duyarlı ve daha zarar verici ahlaki eğilimlere sahip oldukları bulunmuştur. Benzer ilişki örüntüsü merhamet aracılığıyla bağlayıcı temeller üzerindeki etkilerin incelendiği model de gözlenmiştir. Dolayısıyla gelecekteki benlik sürekliğinin yüksek öte yandan gelecek zaman perspektifi düşük olduğunda bireylerde merhamet eğiliminin arttığı toplumsal düzen ve grup bağlılığına yönelik tutumların daha kollektif ölçütlere göre şekillenmesiyle alakalı bağlayıcı (Haidt, 2013: 281) ahlaki temellerin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Özetle bireylerin gelecekteki benlik sürekliliği onların merhamet gösterme eğilimi üzerinde hem bireysel hem de daha toplumsal düzeyde ahlaki davranışlarda bulunma eğilimini artırmaktadır. Bu bulgulara paralel şekilde, merhametin ahlaki

yargıları olumlu etkilediği yönünde de kanıtlar bulunmaktadır. Goetz ve arkadaşları (2010), merhameti yüksek olan ve çeşitli tekniklerle merhamet eğilimi artırılan bireylerin, daha fazla empati ve yardımseverlik gösterdiğini ve başkalarına karşı daha az saldırgan davrandığını bulmuştur. Bu çalışma, merhametin, başkalarının refahını önemseyen ve daha etik davranışlar sergileyen bireyler yetiştirmede önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Bu bulgu, gelecek zaman perspektifinin düşük olduğu durumlarda merhametin daha anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, geleceğe dair belirsizliğin bireyleri daha çok şimdiki zamana ve başkalarının ihtiyaçlarına odaklanmaya yönlendirmesiyle açıklanabilir (Zimbardo ve Boyd, 1999). Ayrıca söz konusu zaman perspektifinin gelecekten çok şimdiye odaklandığı koşullarda merhamet yöneliminin artarak adaletli davranma ve daha az zarar verici olmaya yönelik ahlaki kararları artırmasının zamanla ilişkili beklenmedik ve şaşırtıcı bir bulgu olduğu da göze çarpmaktadır. Çünkü gelecek zaman perspektifine sahip bireyler daha güçlü ahlaki kaygılar gösterme, etik ihlalleri daha fazla kınama ve etik kurallara uyma konusunda daha kararlı olma eğilimindedirler (Nordhall ve Agerström, 2013: 53). Bu etki, geleceğe zaman perspektifine sahip bireylerin ahlaki açıdan anlamlı eylemleri daha yüksek düzeyde bir soyutlamayla yorumlamasıyla kısmen açıklanmaktadır, bu da onların daha geniş ahlaki kararlara yönelik etkilerini açıklığa kavuşturmaktadır (Agerström ve Björklund, 2013: 373). Bu duruma getirilebilecek açıklamalardan ilki, geçmişteki zararlı davranışları hatırlarken, geçmiş benliğiyle yüksek düzeyde özdeşleşen bireyler, merhameti, utanç ve suçluluk gibi özeleştiri yapmaya yönelik öz değerlendirici duyguları kendini suçlamayı azaltan bir mekanizma olarak, potansiyel olarak kendi benlik algılarını korumanın bir yolu olarak kullanabilirler (Meerholz ve diğerleri, 2019: 1). Dolayısıyla bireylerin gelecek zaman perspektifi yüksek olduğu durumlarda merhamet gibi duyguları daha az kullanıyor olabileceği düşünülebilir. Bu bulgular zamansal perspektif, kendi kendine süreklilik ve ahlaki karar verme arasındaki karmaşık etkileşimi vurgulamaktadır. Merhamet ve zaman perspektifi etkileşimine yönelik bu ilginç çıktının daha iyi anlaşılması için benzer ilişkilerin gelecek dönemde gerçekleştirilecek araştırmalarda daha detaylı incelenmesi önerilmektedir. Özellikle benlik, zaman ve duygular ile karar verme süreçleri arasındaki ilişkilerde etkili faklı mekanizmaların daha iyi anlaşılabilmesi için ek çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Bu bağlamda, merhamet duygusu, bireylerin başkalarının acılarını daha yoğun hissetmelerine ve onlara yardım etme motivasyonlarını artırmasına neden olabilir. Öte yandan bu değişkenler arası ilişkilerin şimdiki hazcı ve şimdiki kaderci zaman yönelimleri için geçerli olmadığı bulunmuş ve modellerin sadece gelecek zaman yönelimlerinin düşük ve yüksek olduğu koşullarda ayırt edici çıktılar verdiği gözlenmiştir. Genel olarak şimdiki zaman için hem hazcı hem kaderci zaman yönelimlerin test edilen modellerde hem bireyselleştirici hem de bağlayıcı ahlaki temeller üzerindeki etkileri anlamlı çıktılar sunmamıştır. Bu durumun gelecekteki benlik sürekliliğinin daha çok şimdi değil gelecek zaman perspektifi ile ilişkili konumundan kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Öte yandan utancın ahlaki temellere etkisi daha çok bireyselleştirici yani daha diğeri odaklı fakat toplumsal olmayan ölçekteki ahlaki temeller üzerinden gözlenebilmektedir. Bu çıktılar ayrıca, utancın bireylerin sosyal çevresindeki diğerlerini rahatsız edecek ve hoşlanmayacakları belirli eylemlerden ne kadar değersizleştirme bekleyebileceğini öngörme ve bu öngörüye orantılı bir içsel utanç sinyali verme kapasitesine sahip olduğu görüşüyle (Sznycer, 2019: 151) desteklenebilir. Böylece utanç eğiliminin yüksek olması aslında ahlaki açıdan uygun olmayan ve diğerlerine zarar verici eylemleri yapmaktan kaçınmayı sağlayan bir uyarı sistemini besleyerek bireylerin ahlaki temellerini şekillendirir. Bu bireyler, gelecekteki sonuçları daha fazla önemseyerek, utanç verici eylemlerden kaçınma konusunda daha dikkatli olabilirler. Bu da, utanç duygusuna katkıda bulunur ve bu da sosyal çevrelerindeki izleyici tepkilerini önceden tahmin ederek, bireyselleştirici ahlaki temelleri benimsemelerini sağlayabilir. Bu nedenle, utanç eğilimleri, bireylerin ahlaki kararlarını ve davranışlarını olumlu yönde etkiler.

Sonuç olarak araştırmanın bu aşamasında gerçekleştirilen koşullu aracılık analizi bulguları bu iki değişkenin etkileşimlerinin özellikle utanç ve merhamet gibi duygusal tepkiler üzerinde belirgin etkiler yarattığını desteklemektedir. Elde edilen bulgular ahlaki karar vermenin şekillenmesinde bilişsel, duygusal ve sosyal faktörler arasındaki karmaşık etkileşimlerin altını çizmektedir. Özetle, araştırmamızın bulguları, gelecekteki benlik sürekliliği ve utanç ve merhametin ve davranış üzerinde önemli etkileri olduğunu gösteren mevcut literatürü desteklemektedir. Bu çalışmanın

bulguları, gelecekteki benlik sürekliliği ve gelecek zaman perspektifinin bireylerin duygusal eğilimleri ve bireyselleştirici ve bağlayıcı ahlaki temeller bazında ahlaki karar verme süreçlerinin etkilerini anlamada önemli katkılar sağlamaktadır. Bu çıktılar ahlaki eğitimin ve müdahalelerin, bireylerin gelecekteki benlikleriyle bağlarını güçlendirmeye ve merhamet duygusunu geliştirmeye odaklanması gerektiğini vurgular niteliktedir. Gelecekteki araştırmalarda bu faktörlerin etkileşime girdiği karmaşık mekanizmaları çözme konusunda farklı bireysel farklılık değişkenleri de dahil edilip benlik sürekliliği konusunda da çeşitli müdahale temelli güçlendirmeleri amaçlayıp ahlakın çok yönlü doğasının daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunulabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ AŞAMA: GELECEĞİ DÜŞÜNME, GELECEKTEKİ BENLİK SÜREKLİLİĞİ, AHLAKİ KARAR VERME SÜREÇLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER DENEYSEL ÇALIŞMASI

Araştırmanın bu aşamasında deneysel koşullar arasında gruplar arası karşılaştırmalar yürütüleceğinden karmaşık aracılık ve düzenleyicilik modellerini tercih etmek yerine daha basit modeller ışığında gruplar arası değişkenlerdeki ilişki örüntülerinin incelenmesi gerektiği düşünülmüştür. Öte yandan koşullu aracılık modellerinde ise basit aracılık ve koşullu olmayan doğrudan etkileri inceleme olanağı bulunmaması ve değişkenler arası ilişkilerin farklı modeller bazında değerlendirilirken yorumlama konusunda hem deneysel koşul hem de düzenleyici değişken koşullarını aynı anda ele alma hususunda karıştırıcı sonuçlar yaratabilmektedir (Hayes, 2022: 226). Ayrıca bulguların yorumlanabilirliği bakımından deneysel koşulların varlığında zaman perspektifi gibi ekstra bir koşulun daha analizlere dahil edilmesinin hem doğrudan hem de dolaylı gelecekteki benlik sürekliliği ve ahlaki duygu ilişkilerinin ahlaki ikilemlerde karar verme mekanizmalarıyla ilişkilendirilmesini mümkün kılmayacağı düşünülmüştür. Araştırmanın düzenleyici değişkeni zaman perspektifleri ilk aşamada elde edilen sınırlı değişkenler arası bağlantılardan dolayı bu aşamaya dahil edilmemiştir. Bu sebeple gruplar arası doğrudan ve dolaylı etkilerin ele alındığı basit aracılık modelleri ile çalışmanın bu aşaması tamamlanmıştır.

Ayrıca bu aşamada birinci aşamada elde edilen ahlaki duygu ölçümleri tekrar kullanılarak oluşturulan teorik model farklı deneysel gruplar için ayrı ayrı test edilmiştir. Bu bilgiler ışığında bağımsız değişkenleri, geleceği düşünme ve gelecekteki benlik sürekliliği değişkenleri oluşturmaktadır. Bağımlı değişkenler ahlaki karar yeteneği ve ahlaki uzaklaşma mekanizmalarıdır. Aracı değişkeni ise ahlaki duygular (utanç, suçluluk, empati ve merhamet) olarak belirlenmiştir. Ayrıca, katılımcıların ahlaki karar verme ve ahlaki uzaklaşma mekanizmalarının geleceği düşünme manipülasyonuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir. Araştırmada yer alan üç deneysel koşul: 1 yıl sonraki gelecekte kendini hayal ederek geleceği düşünme koşulu (benlikle bağlantılı yakın gelecek); 10 yıl sonraki gelecekte kendini hayal

ederek geleceği düşünme koşulu (benlikle bağlantılı uzak gelecek); Kontrol koşulu (benlikle bağlantısız Mars'a yerleşme senaryosu) şeklindedir. Bu çalışmada genel olarak gelecekteki benlik sürekliliğinin ahlaki duyguların etkisi ile ahlaki karar süreçlerinin açıklanmasında etkili olacağı düşünülmektedir. Bu amaç doğrultusunda gelecekteki benlik sürekliliğinin, ahlaki karar verme ve ahlaki uzaklaşma mekanizmalarının açıklanmasında etkili olacağı ve ahlaki duyguların bu ilişkide aracı ve işlevleri olacağı temel varsayımı test edilmiştir. Bu temel varsayımın yanı sıra aşağıdaki alt hipotezler de bu aşamada sınanmıştır.

Hipotez 1: Yakın geleceği canlandırma koşulunda yer alan katılımcıların gelecekteki benlik sürekliliği, uzak geleceği canlandırma ve kontrol koşullarından daha yüksektir.

Hipotez 2: Katılımcıların yer aldığı benlikle bağlantılı, benlikle bağlantısız ve kontrol olmak üzere üç farklı deneysel koşula göre ahlaki karar verme ve ahlaki uzaklaşma mekanizmaları farklılık gösterecektir. Benlikle bağlantılı geleceği düşünme (yakın gelecek) koşulunda benlikle bağlantısız geleceği düşünme ve kontrol koşuluna göre ahlaki karar yeteneği düzeyinin daha yüksek, ahlaki uzaklaşma düzeyinin ise daha düşük olması beklenmektedir.

Hipotez 3: Gelecekteki benlik sürekliliği ve ahlaki karar verme ve ahlaki uzaklaşma mekanizmaları arasındaki ilişkide utanç, suçluluk, empati ve merhamet eğilimlerinin aracı rolleri vardır.

Hipotez 4: Gelecekteki benlik sürekliliği etkisinin gücünün her bir geleceği düşünme koşulu için farklı olacağı düşünüldüğünden, her bir deneysel koşul için ayrı test edilecek çoklu gruplar için değişkenler arası doğrudan ve aracılık etkileri farklılık gösterecektir.

3.1. YÖNTEM

3.1.1.Örneklem

Deneysel uygulama web anket uygulamasını tamamlayan katılımcılarla araştırmanın ikinci aşamasında gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamaya katılan

katılımcıların kendi belirledikleri rumuzları kullanarak randevu oluşturmaları istenmiş ve kişisel gizlilik ilkesi sağlanmıştır. Bu aşamada 383 katılımcıdan 322 si katılımcı olarak yer almış ancak katılımcıların 12'sinin deney programının hata vermesi sonucu veri kaydı gerçekleştirilememiştir. Altı katılımcının ise verileri ve uyuşmayan rumuz bilgileri sonucu birinci aşama web anket ölçümleri ile birleştirilememiş ve 304 katılımcının verisi ile analize devam edilmiştir. Analizlere yaş ortalaması 20,9 (SS = 3,1) olan 304 kişi ile devam edilmiştir. Katılımcıların %64'ü kadın %36'sı erkektir.

3.1.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmacı tarafından katılımcıların, yaş, cinsiyet, ve rumuz bilgilerini edinebilmek amacıyla bir kişisel bilgi formu oluşturulmuştur (EK 8).

3.1.2.1. Tanık Olunan Ahlaki İhlallerde Ahlaki Uzaklaşma (Geri Çekilme) Ölçeği (Senaryo-Temelli)

Bu ölçek, belirli ahlaki durumlarda gerçekleşen beş farklı ahlaki ilkenin ihlalini (adalet/karşılıklılık, zarar verme/bakım, saflık/kutsallık, otorite/saygı ve iç grup/sadakat) içeren senaryolar ve bu senaryolara yönelik Likert tipi sorulardan oluşmaktadır (örnek madde: "İnsanların zarar göreceği eylemleri önleyeceği düşünülüyorsa, işkence yapılması onaylanmalıdır"). Bu beş farklı senaryoda, işten tazminatsız ve gerekçesiz çıkarma, işkence yapma, ölülere saygısızlık, yaşlı birine saygısızlık ve bayrağa saygısızlık gibi durumlar ele alınmıştır. Sorular, bireylerin bu ahlaki ihlallere tanık olduklarında ahlaki uzaklaşma mekanizmalarını kullanıp kullanmadıklarını ve ne ölçüde kullandıklarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Senaryolar, özellikle Ahlaki Temeller Kuramı (Haidt ve Joseph, 2004: 55) ve Ahlaki Geri Çekilme Modeli (Bandura, 1986: 77) dikkate alınarak hazırlanmıştır. Altılı Likert tipi sorular (1 = Kesinlikle katılmıyorum; 6 = Kesinlikle katılıyorum), Ahlaki Geri Çekilme Modeli'nin öngördüğü sekiz ahlaki uzaklaşma mekanizması ile nitel çalışmada (Yalçın, 2014: 171) ortaya çıkan duygusal gerekçelendirme mekanizmasını kullanıp kullanmamayı belirlemektedir ve önceki araçlardan (Bandura ve ark., 1996; McAlister vd., 2006) faydalanılarak hazırlanmıştır. Ölçekten alınan puan arttıkça, ahlaki

uzaklaşma düzeyi de artmaktadır. Cronbach alfa yöntemiyle hesaplanan iç tutarlılık katsayıları sırasıyla şu şekildedir: Adalet/Karşılıklılık İlkesinin İhlalinde Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği için .75, Zarar Verme/Bakım İlkesinin İhlalinde Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği için .85, Saflık/Kutsallık İlkesinin İhlalinde Ahlaki Geri Uzaklaşma Ölçeği için .74, Otorite/Saygı İlkesinin İhlalinde Ahlaki Geri Uzaklaşma Ölçeği için .84 ve İç Grup/Sadakat İlkesinin İhlalinde Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği için .73 olarak hesaplanmıştır (Yalçın, 2017: 172). Mevcut araştırma örnekleminde elde edilen iç tutarlılık katsayısı .85 olarak bulunmuştur.

3.1.2.2. Ahlaki Yargı Testi (AYT) (MUT: Moralischer-Urteil-Test)

Orijinal Ahlaki Yargı Testi, 1977 yılında Lind tarafından "Üniversitede Sosyalleşme Projesi" kapsamında geliştirilmiştir. Bu test, Kohlberg'in bilişsel ahlak gelişim teorisi ve deneysel ölçek metodolojisine dayanılarak oluşturulmuş ve Çiftçi (2001) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ahlaki Yargı Testi, Kohlberg'in altı basamaklı ahlak gelişimi kuramına dayanarak demokratik kişiliğin temel bir unsuru olan ahlaki yargı yeteneğini ölçmeyi amaçlar. Bu testte, katılımcılar ahlaki argümanların bir ikilemin yargılanması için kabul edilebilirliklerini test eder ve yeniden bilişsel işleme tabi tutar. Kişi, iki farklı değere göre çözülecek ahlaki ikilemi okuduktan sonra bir dizi argümanla karşılaşır. Bu argümanlar, ikilemdeki çözümü ya haklılaştırır ya da reddeder. Katılımcı, bu argümanları ne derece kabul edilebilir bulduğunu belirtir (Çiftçi, 2001). Test, iki ikilem ve 26 maddeden oluşur. Biliş puanları (cognition score = C-değeri) 0 ile 100 arasında değişir. Test, katılımcıya ikilem içeren bir hikaye sunarak başlar ve ardından bu ikilemi çözmelerini gerektiren bir soru (Sizce davranışları doğru mudur/yanlış mıdır?) ile devam eder. Lind (1986), bu testi okuyan kişinin ikilemi yaşaması ve çözmesinin deney durumu olduğunu belirtir.

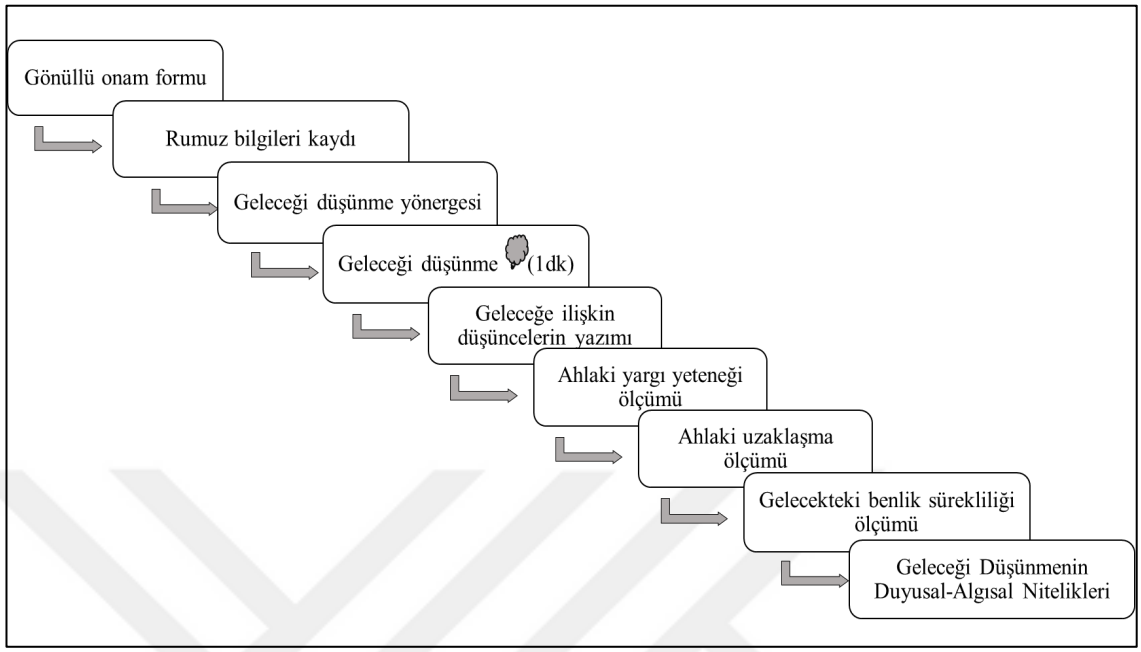
Hikayede yapılan davranışları doğru bulan (altı lehte) ve yanlış bulan (altı aleyhte) gerekçelendirme tipinden oluşan 24 cümle yer alır. İki ikilemden birincisi, bir yasanın oluşturulması için başka bir yasayı ihlal etmeyi içeren 'işçiler ikilemi' (örnek madde: "çünkü işçiler işyeri idaresinin güven sarsıcı ve ağır sonuçlara yol açan hareketini ortaya çıkaracak başka bir hukuksal yol bulamadıklarından kötünün iyisi

olarak gördükleri bu yola başvurmuşlardır"), ikincisi ise yaşamın korunması ile korkunç acıların sona erdirilmesini içeren 'doktor ikilemi'dir (örnek madde: "çünkü, doktor kendi vicdanına göre hareket etmek zorundaydı. Hastanın durumu, hayatın korunmasına ilişkin ahlaki yükümlülükte istisna yapılmasını haklı kılıyordu."). Katılımcı, hikayedeki çözümü doğru veya yanlış bulduğunu belirtir ve ardından gelen argümanları değerlendirir. Bu test, iki ön soru ile birlikte toplam 26 madde içerir. Lehte ve aleyhte argümanlar, Kohlberg'in 6. basamağına denk gelir. Ahlaki Yargı Testi, rasyonel bir ölçek olduğu için bilişsel puan (C-Değeri) 0-100 arasında değişir. Temel olarak iki tip puan elde edilir: Bilişsel/yapısal puan (C-Değeri) ve içerik/emosyonel puan (modal puan) (Kaya ve diğerleri, 2017:). Ahlaki yargı testinin puan aralıkları şu şekilde sınıflanır: 1-9 arası çok düşük, 10-19 arası düşük, 20-29 arası orta, 30-39 arası yüksek, 40-49 arası çok yüksek, 50 ve üzeri çok yüksek olarak değerlendirilir (Lind, 2014). Ahlaki Yargı Testi, dayandığı teoriler nedeniyle klasik test teorisine bağlı ölçme araçlarından farklıdır ve klasik geçerlik ve güvenirlik yöntemleriyle sınanmaz. Lind'e (2003) göre testin bulguları, testin yararlı ve teorik açıdan geçerli olduğunu göstermektedir. Bu ölçekten elde edilen veriler C Değeri üzerinden değerlendirilmiştir.

3.1.3. İşlem

Birinci aşamayı tamamlayan katılımcılar ikici aşamaya yani deneysel uygulamaya davet edilmiş ve her katılımcı 1-2 hafta sonrası ikinci uygulamaya randevu oluşturup laboratuvar ortamında katılım göstermiştir. Bu aşamada deney programı Visual Basic programı aracılığıyla oluşturulmuş ve veri kaydı alınmıştır. Deneysel aşamanın akış şeması Şekil 13'de sunulmuştur. Deneysel aşamayı tamamlayan katılımcıların ilk web anket aşamasında elde edilen rumuz bilgileri ile bu aşamada verdikleri rumuz bilgileri eşleştirilmiştir. Bu şekilde yapılan veri eşleştirmesi ile birinci ve ikinci aşama verileri birleştirilerek bütüncül bir data seti oluşturmuş ve bu aşamadaki veriler ile birinci aşamadaki veriler birlikte analiz edilmiştir.

Şekil 13: Deneysel Akış Şeması

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.1.3.1. Geleceği Düşünme Görevi

Geleceğe ilişkin değerlendirmeleri ölçmek için, D'Argembeau ve Van der Linden (2012) tarafından geliştirilen görev manipülasyonu temel alınarak hazırlanan geleceği düşünme manipülasyonu kullanılarak katılımcıların geleceği benlikle bağlantılı yakın gelecek ve benlikle bağlantılı uzak gelecek ya da benlikle bağlantısız (nötr-kontrol) şekilde hayal etmeleri istenmektedir. Benlikle bağlantılı yakın geleceği düşünme koşulunda katılımcılara, katılımcılardan bir (1) yıl sonraki gelecekte kendilerinin başına gelebilecek bir olayı hayal etmeleri talimatı verilmiştir. Bu olayların yeni, bir diğer ifadeyle kişinin başına gelmiş gerçek bir anının yeniden anlatıldığı bir anı değil yaşanmamış olaylar olması gerekmektedir. Aynı zamanda olayların özel yani, belirli bir yerde, belirli bir zamanda meydana gelen ve bir günden fazla sürmeyen olaylar olması gerektiği katılımcılara belirtilmiştir.

Yakın gelecek koşulu yönergesi:

*"Şimdi sizden kendinizi **1 yıl** sonraki **yakın gelecekte** bir olayı yaşarken **1 (bir)** dakika boyunca hayal etmeniz yani zihninizde canlandırmanız istenecektir. Bu olay gelecek **1 yıl** içinde gerçekleşmesini ve sizin başınızdan geçmesini beklediğiniz bir olay olmalıdır.*
*Bu olayın başınıza gelmiş bir anınız değil **yeni ve gerçekleşmemiş bir olay** olması gerekmektedir. Ayrıca canlandıracağınız olayın belirli bir yerde, belirli bir zamanda ve belirli bir zaman diliminde meydana gelen ve bir günden fazla sürmeyen bir olay olması gerekmektedir.*
Aşağıda bir olay örneği sunulmuştur:
Örnek olay:
Üniversitede önümüzdeki yıl bahar döneminde gerçekleşecek bir fidan dikme etkinliğine katılmış olduğunuz bir gün ve fidan dikimi çalışmasında bulunmuş olmanız.
*Şimdi sizden önümüzdeki **(1) bir yıl** içerisinde gerçekleşmesi mümkün olabilecek yeni ve belirli bir olayı mümkün olduğunca ayrıntılı bir şekilde, tüm duyularınızı (görme, işitme, dokunma, koklama gibi) kullanarak, somut ve yaşanmış bir olaymış gibi hayal etmeniz istenmektedir. Bu olay, sizin dahil olduğunuz bir olay olmalıdır. Kurgulayacağınız olay herhangi bir şey hakkında olabilir. Aklınıza gelen ilk olayı detaylı biçimde hayal ederek canlandırınız."*

Benlikle bağlantılı uzak geleceği düşünme koşulunda katılımcılara, katılımcılardan on (10) yıl sonraki gelecekte kendilerinin başına gelebilecek bir olayı hayal etmeleri talimatı verilmiştir. Bu olayların yeni, bir diğer ifadeyle kişinin başına gelmiş gerçek bir anının yeniden anlatıldığı bir anı değil yaşanmamış olaylar olması gerekmektedir. Aynı zamanda olayların özel yani, belirli bir yerde, belirli bir zamanda meydana gelen ve bir günden fazla sürmeyen olaylar olması gerektiği katılımcılara belirtilmiştir.

Uzak gelecek koşulu yönergesi:

*"Şimdi sizden kendinizi **10 yıl** sonraki **uzak gelecekte** bir olayı yaşarken **bir (1)** dakika boyunca hayal etmeniz yani zihninizde canlandırmanız istenecektir. Bu olay gelecek **10 yıl** içinde gerçekleşmesini ve sizin başınızdan geçmesini beklediğiniz bir olay olmalıdır.*
*Bu olayın başınıza gelmiş bir anınız değil **yeni ve gerçekleşmemiş bir olay** olması gerekmektedir. Ayrıca canlandıracağınız olayın belirli bir yerde, belirli bir zamanda ve belirli bir zaman diliminde meydana gelen ve bir günden fazla sürmeyen bir olay olması gerekmektedir.*
Aşağıda bir olay örneği sunulmuştur:
Örnek olay:
Şu an çalıştığınız işten ayrılıp farklı bir yerde bir işe başladığınız gün arkadaşlarınızın size çiçek göndermesi.
*Şimdi sizden önümüzdeki **10 (on) yıl** içerisinde gerçekleşmesi mümkün olabilecek yeni ve belirli bir olayı mümkün olduğunca ayrıntılı bir şekilde, tüm duyularınızı (görme, işitme, dokunma, koklama gibi) kullanarak, somut ve yaşanmış bir olaymış gibi hayal etmeniz istenmektedir. Bu olay, sizin dahil olduğunuz bir olay*

olmalıdır. Kurgulayacağınız olay herhangi bir şey hakkında olabilir. Aklınıza gelen ilk olayı detaylı biçimde hayal ederek canlandırınız."

Benlikle bağlantısız geleceği düşünme (kontrol) koşulunda ise gelecekte Dünya dışındaki gezegenlerden Mars'a yerleşim ile ilişkili bir olay hayal etmeleri istenmektedir (örneğin gelecekte Mars'a koloniler kurulması gibi). Bu olayın yeni, kişinin başına gelen ya da gelme ihtimali olan bir olay olmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda olayların özel yani, belirli bir yerde, belirli bir zamanda meydana gelen ve bir günden fazla sürmeyen olaylar olması gerektiği katılımcılara belirtilmiştir.

Kontrol koşulu yönergesi:

*"Şimdi sizden kendinizi gelecekte **Dünya dışındaki gezegenlerde yaşam** ile ilişkili olarak Mars'a koloniler kurulmasıyla ilişkili bir olayı **1 (bir)** dakika boyunca hayal etmeniz yani zihninizde canlandırmanız istenecektir. Bu olay Mars'a koloniler kurulduğu zamanda gerçekleşmesini beklediğiniz bir olay olmalıdır.*
*Bu olayın başınıza gelmiş bir anınız ya da sizin başınıza gelmesini beklediğiniz bir olay değil, **gerçekleşmemiş ve sizinle bağlantısı bulunmayan bir olay** olması gerekmektedir. Ayrıca canlandıracağınız olayın belirli bir yerde, belirli bir zamanda ve belirli bir zaman diliminde meydana gelen ve bir günden fazla sürmeyen bir olay olması gerekmektedir.*
Aşağıda bir olay örneği sunulmuştur:
Örnek olay: Mars'a gönderilen bir keşif aracının yaşam destek ünitelerini kurmak üzere yerleşme alanını seçme çalışmaları.
*Size verilen olay örneğini de göz önünde bulundurarak **Mars'a koloniler kurulduğu zamanda** gerçekleşmesini beklediğiniz yeni ve belirli bir olayı mümkün olduğunca ayrıntılı bir şekilde, tüm duyularınızı (görme, işitme, dokunma, koklama gibi) kullanarak, somut bir olaymış gibi hayal etmeniz istenmektedir. Bu olay, sizi kapsamadığı sürece Mars'a koloniler kurulması ile ilgili olabilecek herhangi bir şey hakkında olabilir. Aklınıza gelen ilk olayı detaylı biçimde hayal ederek canlandırınız."*

Benlikle bağlantılı yakın gelecek ve benlikle bağlantılı uzak gelecek ile benlikle bağlantısız kontrol koşulunda yer alan katılımcıların geleceği düşünme manipülasyonunun doğru şekilde gerçekleştirilmesi için katılımcılara uygun olay türlerini göstermek için olay örnekleri de verilmiştir. Daha sonra katılımcılardan ait oldukları koşula adet gerçekleşmesi mümkün olabilecek ve yeni ve belirli bir olayı mümkün olduğunca ayrıntılı bir şekilde, tüm duyularını kullanarak, sanki fiziksel bir olaymış gibi hayal etmeleri istenmektir.

3.1.3.2. Geleceği Düşünmenin Duyusal-Algısal Nitelikleri (Manipülasyon Kontrolü)

Manipülasyon kontrolü için öncelikle katılımcılardan hayal ettikleri olayı detaylı bir şekilde anlatmaları istenmektedir. Bu detaylı anlatım geleceği düşünme görevinden sonra yazılı olarak alınmaktadır. Manipülasyon kontrolü açısından geleceği düşünmeye yönelik sözlü ifadeleri yazılı olarak kaydedilen katılımcılardan daha sonra bu göreve ilişkin önceki çalışmalardan uyarlanmış bir dizi 7 puanlık derecelendirme ölçeği kullanarak, gelecek düşüncelerinin fenomenolojik özelliklerini değerlendirmeleri için hazırlanan soruları yanıtlamaları istenmektedir (D'Argembeau ve Van der Linden, 2006). Bu maddeler gelecek düşüncesinin duyusal-algısal nitelikleri genel canlılık, görsel ayrıntıların miktarı, diğer duyusal ayrıntıların miktarı, hayal edilen yerin netliği ve hayal edilen kişi ve nesnelerin netliği ile ilgili soruları içermektedir. Duyusal-algısal niteliklerin bir indeksi, bu beş maddeye verilen yanıtların ortalaması alınarak hesaplanmaktadır.

3.2. BULGULAR

3.2.1. Korelasyonlar

Araştırmanın ikinci aşamasındaki bağımlı değişkenler olan ahlaki yargı yeteneği ve ahlaki uzaklaşma ile ahlaki duygular, zaman perspektifleri ve gelecekteki benlik sürekliliği deneysel manipülasyon sonrası tekrar son test puanlarının birbiriyle ilişkili olup olmadığının incelenmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. Analize dahil edilen değişkenler Şekil 1'de sunulan teorik modelin test edilmesi aşamasında yer alacak temel araştırma değişkenleri olarak seçilmiştir. Tablo 3'te ilgili korelasyon analizinin sonuçları yer almaktadır. Özellikle dikkat çeken sonuçlar dan anlamlı ilişki katsayıları genel olarak çalışmanın bağımlı değişkenlerinden Ahlaki uzaklaşma toplam puanının empati (r = -.34, p < .001) ve merhamet (r = -.298, p < .001) ve suçluluk *(r = -0.183,* p < .001) duygularıyla negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca bulgular gelecek zaman perspektifi arttıkça ahlaki uzaklaşma düzeylerinin azaldığını göstermektedir. Suçluluk ile empati arasında pozitif bir ilişki vardır (r = .308, p < .001), bu da suçluluk hisseden bireylerin empati düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Suçluluk ile utanç arasında da pozitif bir ilişki bulunmuştur

(r = .269, p < .001). Bu bulgu, suçluluk hisseden bireylerin aynı zamanda utanç hissetme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ahlaki değerler ile suçluluk arasında negatif bir ilişki gözlenmiştir (r = -.183, p < .001). Şimdiki hazcı zaman perspektifi ile şimdiki kaderci zaman perspektifi arasında da pozitif bir ilişki bulunmuştur (r = .297, p < .001).

Tablo 3: Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

Değişkenler	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
1. Ahlaki uzaklaşma	1														
2. Bakım temeli	0.69*	1													
3. Adalet temeli	0.41*	0.06	1												
4. Saflık temeli	0.72*	0.39*	0.08	1											
5. Otorite temeli	0.69*	0.40*	0.22*	0.36*	1										
6. Sadakat temeli	0.53*	0.25*	0.07	0.18*	0.17*	1									
7. Ahlaki yargı testi	0.03	0.06	0.01	0.03	0.02	-0.04	1								
8. Benlik Sürekliliği (son test)	-0.04	-0.03	-0.11	-0.02	-0.07	0.10	-0.03	1							
9. Suçluluk	-0.18*	-0.15*	-0.04	-0.13*	-0.12*	-0.10	0.04	-0.01	1						
9. Utanç	-0.14*	-0.10	-0.11	-0.15*	-0.18*	-0.02	-0.01	-0.10	0.27*	1					
11. Empati	-0.34*	-0.26*	-0.04	-0.18*	-0.30*	-0.26*	0.03	0.05	0.31*	0.28*	1				
12. Merhamet	-0.30*	-0.17*	-0.14*	-0.19*	-0.21*	-0.20*	-0.02	0.22*	0.22*	0.22*	0.57*	1			
13. Şimdi hazcı	0.03	0.01	-0.03	0.02	0.06	0.01	0.05	0.06	-0.09	-0.01	0.08	0.21*	1		
14. Şimdi kaderci	0.01	0.06	-0.01	0.05	0.01	-0.10	-0.01	-0.18*	-0.07	0.12*	-0.04	0.11*	0.30*	1	
15. Gelecek zaman	-0.04	-0.02	0.07	-0.01	-0.07	-0.08	-0.07	0.16*	0.12*	0.07	0.18*	0.16*	-0.29*	-0.17*	1

Not: * $p <$ .05

3.2.2. Manipülasyon Kontrolü Soruları Bağımsız Örneklem T-Testi

1 yıl sonraki yakın gelecekte kendi canlandırma ile 10 yıl sonraki uzak gelecekte kendini canlandırma deneysel koşullarındaki katılımcılar manipülasyon kontrolü soruları açısından grupları bağımsız örneklem t-testleri ile karşılaştırılmıştır. Kontrol koşulunda ise gelecekteki ben değil benlikle herhangi bağıntısı olmayan dünya dışında bir gezegende (mars) yaşam kurulması koşulu bulunmasından dolayı kontrol gurubundaki katılımcılara bu gelecekteki benliği düşünmenin duyusal ve algısal niteliklerini ölçme amaçlı bu sorular sorulmamıştır. Duygusal benzerlik açısından yakın ve uzak gelecek koşulu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t_{(214)}$ = 1.133, p > .05). Bakış açısı benzerliği açısından yakın ve uzak gelecek koşulu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t_{(214)}$ = .089, p > .05). Değerlerin benzerliği açısından yakın ve uzak gelecek koşulu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t_{(214)}$ = .630, p > .05). Diğerlerinin mevcut ve gelecekteki benliği aynı değerli bir kişi olarak görmesi açısında yakın ve uzak gelecek koşulu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t_{(214)}$ = .111, p > .05 p). Gelecekteki benliğin mevcut yaşam öyküsü ile tutarlılığı açısından da yakın ve uzak gelecek koşulu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t_{(214)}$ = .880, p > .05). Sonuçlar genel olarak, duygusal, algısal, değer temelli, sosyal ve yaşam tutarlılığı boyutlarında mevcut ve gelecekteki benlik arasında anlamlı farklar olmadığını göstermektedir. Manipülasyon kontrolü soruları yakın ve uzak geleceği düşünme koşulları arasında farklılaşmamıştır. Bu durum manipülasyonun her iki grup için benzer şekilde işlediği şeklinde yorumlanabilir. Katılımcıların geleceği düşünme görevlerine uygun olarak yazdıkları metinler dışlama kriterleri açısından incelendiğinde (katılımcının tek bir zaman ve mekanda gerçekleşecek bir olayı hayal etmesi, kişinin bireysel olarak kendi yaşadığı bir olayı hayal etmesi, katılımcının algısal detaylar içeren bir hayali raporlaması) tüm katılımcıların bulundukları koşullara uygun, spesifik bir gelecek hayalini yazdıkları görülmüştür. Dolayısıyla geleceği düşünme manipülasyonunun doğru biçimde işlediği her koşulda katılımcıların yönergelere uygun canlı geleceğe yönelik olaylar canlandırdığı görülmüştür. Yakın ve uzak gelecek koşulunda daha önceki çalışmalardan farklı olarak istatistiksel olarak anlamlı farklar elde edilmemesi ise kimi kültürel değişkenlere bağlı olabilir.

3.2.3. Gelecekteki Benlik Sürekliliği Puanlarının Deneysel Gruplara Göre Karşılaştırılması

Geleceği düşünme görevi deneysel gruplarının ve ölçüm zamanının gelecekteki Benlik sürekliliği üzerindeki etkisini incelemek için tekrarlı ölçümler için ANOVA kullanılmıştır. Bulgular ölçüm zamanının ana etkisinin anlamlı olduğunu göstermektedir, $F_{(1, 301)} = 106.43$, $p < .001$, $\eta_p^2 = .261$. Buna göre birinci aşamada yer alan benlik sürekliliği ön test sonuçlarının ikinci aşamada alınan gelecekteki benlik sürekliliği son test ortalamalarından anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Ölçüm zamanı ve geleceği düşünme koşulları arasındaki etkileşim etkisi anlamlı bulunmamıştır, $F_{(2, 301)} = 0.26$, p = .768, $\eta_p^2 = .002$. Bu, bağımlı değişkenin zaman içindeki değişiminin deneysel koşullar arasında anlamlı bir farklılık göstermediğine işaret etmektedir. Bu sonuçlar, ölçüm zamanın ana etkisinin anlamlı olduğunu ve gelecekteki benlik sürekliliği ortalamasının zaman içindeki değişiminin deneysel koşullar açısından tutarlı olduğunu göstermektedir. Gelecekteki benlik sürekliliği ön test ortalaması 5.39 (SE = .048) iken, son test ortalaması 5.83'e (SE = .042) yükselmiştir. Öte yandan, değişimin gruplar arasında farklılık göstermediği bulunmuştur.

3.2.4. Ahlaki Geri Çekilme ve Ahlaki Yargı Testi Puanlarının Gruplara Göre Karşılaştırılması

Farklı geleceği düşünme koşullarının (yakın gelecek, uzak gelecek ve kontrol) ahlaki uzaklaşma ve ahlaki yargı testi ölçümleri üzerindeki etkileri ele alınmıştır.
Katılımcılar, yakın geleceği düşünenler (benlikle bağlantılı) (Grup 1), uzak geleceği düşünenler (benlikle bağlantısız) (Grup 2) ve bir kontrol grubu (Grup 3) olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Ahlaki uzaklaşma ve ahlaki yargı testi sonuçları farklı deneysel koşullara göre tek yönlü ANOVA ile karşılaştırılmıştır. ANOVA sonuçları, hiçbir değişkenin üç grup arasında anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymuştur. Ahlaki yargı testi C puanı için, farklı deneysel koşullar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır ($F_{(2, 301)} = 0.40$, $p > .05$). Adalet-karşılıklılık ilkesi ihlalinde ahlaki uzaklaşma puanlarında gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($F_{(2, 301)} = 0.71$, $p > .05$). Zarar verme-bakım ilkesi ihlalinde ahlaki uzaklaşma puanları için gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığını ortaya koymuştur ($F_{(2, 301)} = 1.01$, p >.05). Saflık-

kutsallık ilkesi ihlalinde ahlaki uzaklaşma değişkeninde de gruplar arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir ($F_{(2, 301)} = 0.26$, $p > .05$). Otorite-saygı ilkesi ihlalinde ahlaki uzaklaşma değişkeni için yapılan analiz, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir ($F_{(2, 301)} = 0.27$, $p > .05$). İç grup-sadakat ilkesi ihlalinde ahlaki uzaklaşma değişkeninde de gruplara göre anlamlı bir fark bulunmamıştır ($F_{(2, 301)} = 0.62$, $p > .05$). Genel ahlaki uzaklaşma toplam puanı açısından da gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($F_{(2, 301)} = 0.19$, $p >. 05$). Bu sonuçlar, geleceği düşünme görevinin (yakın gelecek, uzak gelecek ve kontrol grupları) herhangi bir ölçülen değişken üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

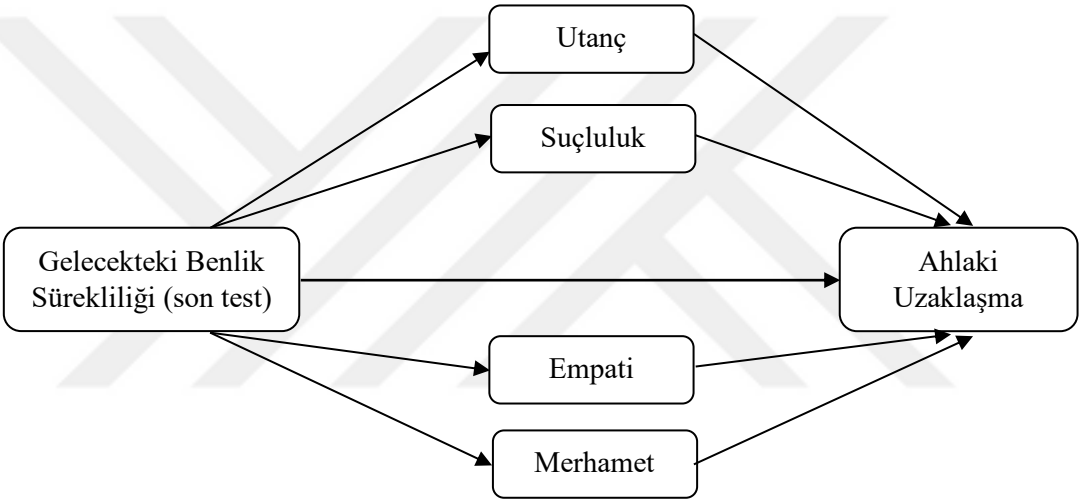
3.2.5. Gelecekteki Benlik Sürekliliği ve Ahlaki Uzaklaşma Arasındaki İlişkide Ahlaki Duyguların Çoklu Grup Analizleri ile İncelenmesi

Çalışmanın ikinci kısmındaki çoklu gruplar için önerilen modeldeki değişkenler arası ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Fakat birinci kısımda anlamlı etkiler açısından oldukça kısıtlı bulguların elde edildiği zaman perspektifleri bu aşamada modele dahil edilmemiştir. Modeldeki sadeleştirme aynı zamanda bu kısımda yapılan korelasyon analizi sonuçlarında da ahlaki uzaklaşma ve ahlaki yargı yeteneği puanları açısından anlamlı ilişkiler gözlenmediğinden gerekli görülmüştür. Öte yandan deneysel gruplar arası gelecekteki benlik sürekliliği etkilerinin ele alınması ve gelecekteki benlik sürekliliği utanç, suçluluk, empati ve merhamet olmak üzere dört paralel aracı değişkenle ahlaki uzaklaşma üzerindeki etkisinin incelenmesi için "jAMM" modülü (Gallucci, 2020) ile Genelleştirilmiş Doğrusal Model (General Linear Model, GLM) aracılık analizi gerçekleştirilmiştir. Grup 1'e yakın geleceği düşünme müdahalesi, Grup 2'ye uzak geleceği düşünme müdahalesi yapılmış ve Grup 3 ise kontrol grubu olarak ele alınmıştır. Bu aşamada aracılık analizinin üç ayrı grupta da anlamlı sonuçlar verip vermediği ve elde edilen doğrudan ve dolaylı etkilerin gruplar açısından farklılaşıp farklılaşmadığı ve aracılık modellerinin hangi gruplarda daha güçlü etkilere sahip olduğunun incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu kısımda hem bütüncül örneklemin hem de ayrı ayrı bu üç grubun doğrudan ve dolaylı etkiler açısından farklı modeller bazında incelenen sonuçlara yer verilmiştir. Gelecekteki benlik sürekliliğinin ahlaki uzaklaşma üzerindeki etkisi incelenmiş ve bu

etkinin dört aracı değişken aracılığıyla (utanç, suçluluk, empati, merhamet) nasıl değiştiği araştırılmış ve bu süreçte yakın gelecek grubu, uzak gelecek grubu ve kontrol grubu arasındaki farklılıklar değerlendirilmiştir. Daha özelde aracılık analizinin üç ayrı grupta da anlamlı sonuçlar verip vermediği ve elde edilen doğrudan ve dolaylı etkilerin gruplar açısından farklılaşıp farklılaşmadığı ve aracılık modellerinin hangi gruplarda daha güçlü etkilere sahip olduğunun incelenmesi amaçlanmıştır. Test edilen gruplar arası aracılık etkisi modeli Şekil 14'de sunulmuştur.

Şekil 14: Gruplar Arası Aracılık Etkisi Modeli

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yakın geleceği düşünme grubu (grup 1) için doğrudan etkiler ele alındığında gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç, (β = .080, *SH* = .114, *z* = . 704, *p* > .05) ve suçluluk üzerindeki etkisi anlamlı değildir (β = -.005, *SH* = .123, *z* = -.045, *p* >.05) üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Öte yandan gelecekteki benlik sürekliliğinin empati (β = .282, *SH* = 0.108, *z* = 2.602, *p* < .01) ve merhamet (β = .282, *SH* = .108, *z* = 2.602, *p* < .01) üzerindeki etkisi anlamlıdır. Gelecekteki benlik sürekliliğinin ahlaki uzaklaşma üzerindeki etkisi ise anlamlı değildir (β = 7.454, *SH* = 3.969, z = 1.878, *p* >.05). Uzak geleceği düşünme grubu (grup 2) için doğrudan etkiler ele alındığında gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç (β = .039, *SH* = .139, *z* = .283, *p* >.05), suçluluk (β = .231, *SH* = .150, *z* = 1.535, *p* >.05), empati (β = .084, *SH* = .133, *z* = .629, *p* >.05)

merhamet (β = -.013, *SH* = .142, *z* = -.093, *p* >.05) ve ahlaki uzaklaşma (β = -2.923, *SH* = 4.657, z = -.628, *p* > .530) üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Kontrol grubu (grup 3) için doğrudan etkiler ele alındığında gelecekteki benlik sürekliliğinin utanç (β = -.046, *SH* = .284, *z* = -.162, p >.05), suçluluk (β = -.397, *SH* = .417, *z* = -.954, *p* >.05), empati (β = 1.147, *SH* = 1.071, *z* = 1.071, *p* >.05) merhamet (β = -0.887, *SH* = 0.839, *z* = -1.057, *p* >.05) ve ahlaki uzaklaşma (β = -1.309, *SH* = 3.172, *z* = -0.413, *p* >.05) üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Sonuç olarak gelecekteki benlik sürekliliğinin ahlaki uzaklaşma üzerindeki doğrudan etkisinin üç grup arasında farklılaşmadığı görülmüştür. Fakat, yakın geleceği düşünme grubunun gelecekteki benlik sürekliliği düzeyi arttıkça empati ve merhamet düzeylerinin de arttığı görülmüştür.

Analiz sonuçları dolaylı etkiler açısından ele alındığında dolaylı etkilerin sadece yakın geleceği düşünme grubunda (Grup 1) merhamet duygusu için anlamlı olduğu bulunmuştur. Uzak geleceği düşünme (Grup 2) ve kontrol grubu (Grup 3) için dolaylı etkilerin anlamlı olmadığı görülmektedir (Tablo 4). Buna göre dolaylı etkilerin üç grup arasında farklılaştığı sonucuna varılmaktadır. Tablo 4'teki sonuçlar daha detaylı ele alındığında yakın geleceği düşünme koşulunda gelecekteki benlik sürekliliğinin, empati ve merhameti artırdığı ancak anlamlı olarak sadece empati duygusu aracılığıyla ahlaki uzaklaşmayı azalttığı bulunmuştur. Burada empatinin gelecekteki benlik sürekliliği ve ahlaki uzaklaşma arasında anlamlı tam aracılık etkisi gösterdiği dikkat çekmektedir. Uzak geleceği düşünme ve kontrol grubu için ise anlamlı aracılık etkileri gözlenmemiştir. Sonuç olarak bulgular sadece yakın geleceği düşünme koşulunda empati aracı değişkeni için anlamlı aracılık etkisi olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Gruplara Göre Dolaylı Etkiler

Grup	Yol	β	SH	z	p
1. Grup	GBS → Utanç → Ahlaki uzaklaşma	0.300	0.645	0.466	0.642
	GBS → Suçluluk → Ahlaki uzaklaşma	0.021	0.332	0.064	0.949
	GBS→ Empati → Ahlaki uzaklaşma	-1.853	0.899	-2.062	0.039
	GBS → Merhamet → Ahlaki uzaklaşma	-1.312	0.967	-1.357	0.175
2. Grup	FSC_son → Utanç → Ahlaki uzaklaşma	-0.008	0.204	-0.041	0.967
	FSC_son → Suçluluk → Ahlaki uzaklaşma	-0.465	0.488	-0.954	0.340
	FSC_son → Empati → Ahlaki uzaklaşma	0.114	0.612	0.187	0.852
	FSC_son → Merhamet → Ahlaki uzaklaşma	-0.574	0.651	-0.883	0.377
3. Grup	FSC_son → Utanç → Ahlaki uzaklaşma	-0.046	0.284	-0.162	0.872
	GBS → Suçluluk → Ahlaki uzaklaşma	-0.397	0.417	-0.954	0.340
	GBS → Empati → Ahlaki uzaklaşma	1.147	1.071	1.071	0.284
	GBS → Merhamet → Ahlaki uzaklaşma	-0.887	0.839	-1.057	0.291

X: GBS (Gelecekteki benlik sürekliliği); **M:** Ahlaki duygular (utanç, suçluluk, empati, merhamet; **Y:** Ahlaki uzaklaşma

Grup: (1. Grup:yakın geleceği düşünme; 2 Grup: uzak geleceği düşünme; 3. Grup: kontrol)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.3. TARTIŞMA

Araştırmanın bu aşamasında geleceği düşünme ve benlik sürekliliğinin ahlak karar verme süreçlerinde etkisi karşılaştırma analizleri ve ahlaki duyguların da dahil edildiği gruplar arası aracılık modeli karşılaştırmalarıyla incelenmiştir. Çalışmada elde edilen en dikkat çekici bulgulardan biri gruplar arası aracılık etkilerindeki

farklılaşmadır. Buna göre yakın geleceği düşünme koşulunda gelecekteki benlik sürekliliğinin empati duygusu aracılığıyla ahlaki uzaklaşmayı azalttığı bulunmuştur. Araştırmanın deneysel aşamasında gerçekleştirilen geleceği düşünme manipülasyonu ve bu deneysel gruplar arası farklar ele alındığında ise grupların gelecekteki benlik sürekliliği ya da ahlaki karar verme değişkenleri üzerinde bir etkisi olmadığı bulunmuştur. Bu manipülasyonda kişinin kendini yakın ya da uzak gelecekte canlandırmasının ya da kendisini değil ama hipotetik bir senaryoda benliğiyle bağlantılı olmayan farklı bir gezegene yerleşim senaryosunu canlandırmasının gelecekteki benlik sürekliliği ön test ve son test ölçümlerinde bir farklılık oluşturmadığı gözlenmiştir. Bu anlamsız bulguları açıklama konusunda başvurulabilecek ilk önerme manipülasyonun duygusal değerlik açısından spesifik bir duyguyla hazırlanmamış olması olabilir. Katılımcıların manipülasyon kontrolü için düşünme süresinden sonra yaptıkları canlandırmalara ilişkin düşüncelerini yazmaları istenmiştir. Daha detaylı ele alındığında ise gelecekle ilgili canlandırmaların çoğunlukla olumlu yaşam olayı olasılıklarına odaklandığı ve katılımcıların bu doğrultuda yakın ya da uzak gelecek koşulundan bağımsız olarak olumlu gelecek olayları canlandırdığı dikkat çekmektedir. Uzak geleceği düşünme koşulunda bu zihinsel canlandırmaların ana başlıkları "mezun olma, iş hayatına adım atma, evlilik ve aile kurma" temalarıyla ilişkilidir. Öte yandan yakın gelecek koşulunda da üniversite öğrencisi bir örneklem üzerinde çalışıldığından daha çok sosyal ilişkisel ve yine olumlu temalar öne çıkmaktadır. Bu iki temanın yine de kontrol koşulundan farklılaşması gerektiği öngörülmüş olsa da gelecek canlandırmalarının manipülasyonun sadece bir uygulama ile gerçekleştirilmesinin benlik ve karar verme süreçlerini etkileme konusunda yetersiz kaldığı sonucuna varılmıştır. Geleceği düşünme koşulunda etkinin yetersiz gözlenmesinde çalışma örnekleminin yaşının manipülasyon etkisini gözleyememede etken rolü olduğunu düşünülmektedir Örneklemin yaş grubu beliren yetişkinlik dönemine denk gelmektedir ve bu dönemde manipülasyon etkisi yaşa ait tematik gelecek düşüncelerinin baskılayıcı etkisi sonucu gruplar arası farklılaşma göstermemiş olabilir. Özellikle yeni nesil üniversite öğrencileri için daha iyi akademik sonuçlara yol açabilecek geleceğe odaklanma ve öz kontrol ile olumlu yönde ilişkilidir (Adelman ve diğerleri, 2017: 399). Bu bakımdan hali hazırda yükseköğretime devam eden bu örneklemin geleceği düşünme

yönelimlerinin manipülasyonun etkisinden bağımsız olarak daha yüksek olduğu ve zamansal değersizleştirme yapmaya daha az eğilimli oldukları düşünülmektedir. Benzer şekilde örneklemin sosyoekonomik özelliklerinin de manipülasyonun etkisini baskılayıcı etkisi olmuş olabilir. Betimleyici analiz bulgularında yola çıkıldığında örneklemin gelir düzeyinin ortalama seviyede olduğu düşünüldüğünde gelecekteki benlik sürekliliği düzeyi ve geleceği düşünme açısından daha yüksek eğilimleri olabileceği fikri ortaya çıkmaktadır. Bu fikirle ötüşen biçimde, gelecekteki benlik sürekliliği ile sosyoekonomik durum arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki olduğunu alanyazında vurgulanmaktadır. Düşük sosyoekonomik düzeye sahip bireyler, potansiyel olarak devam eden belirsizlikler ve stres etkenleri beklentileri nedeniyle gelecekteki kendilerini daha az canlı ve değerli görme eğilimindedir (Antonoplis ve Chen, 2020: 961). Bu bakımdan orta gelir düzeyinde olan katılımcıların bir tavan etkisi oluşturacak şekilde hali hazırda yüksek düzeyde benlik sürekliliğine sahip olduğu düşünüldüğünde yapılan geleceği düşünme manipülasyonunun anlamlı bir etki oluşturması varyans açısından kısıtlı örneklem bağlamında açıklanabilir. Gelecek çalışmalarda farklı sosyoekonomik ve demografik özelliklere sahip grupların dahil edildiği çalışmalarda geleceği düşünme ve benlik sürekliliği mekanizmalarına ilişkin etkilerin daha açık bir biçimde gözlenebileceği düşünülmektedir.

Mevcut araştırmaya benzer bir geleceği düşünme görevi gerçekleştirilen Blouin-Hudon ve Pychyl'in (2017 :326–352) araştırmasında geleceğin zihinsel canlandırmanın gelecekteki benlik sürekliliği üzerinde etkisi bulunmuştur. Bununla birlikte, örnek araştırmadaki geleceği canlandırma görevi dört hafta boyunca tekrarlayan biçimlerde gerçekleştirildiğinden mevcut araştırmadan farklı olarak gelecekteki benlik sürekliliği üzerinde anlamlı artışa sebep olmuş olabilir. Geleceği düşünme manipülasyonunun etkisini daha net ele alabilmek için tekrarlayan işlemler uygulanabilir. Bunun yanı sıra sanal gerçeklik gibi uygulamalarla gelecekteki benliği canlandırmanın gücünün de artırılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca manipülasyonun etkisinin yanı sıra gelecekteki benlik sürekliliğinin araştırma örnekleminde ön test ölçümleri ortalamalarının da yüksek düzeylerde olduğu ve olası tavan etkisinde dolayı aslında manipülasyon etkisinin zayıf kaldığı düşünülebilir.

İkinci aşamada ayrıca deneysel gruplarda benlik, duygu ve ahlaki uzaklaşma değişkenleri arası doğrudan ve dolaylı etkilerin ele alındığı çoklu gruplar için aracılık

analizleri gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları yakın geleceği düşünme koşulunda, uzak geleceği düşünme ve kontrol grubundan farklı şekilde empatinin gelecekteki benlik sürekliliği ve ahlaki uzaklaşma arasındaki ilişkide anlamlı dolaylı etkisi olduğu görülmüştür. Gelecekteki benlik sürekliğindeki artışın empati üzerinde olumlu bir etkisi olduğu ve empati eğilimin de ahlaki uzaklaşma düzeyini düşürdüğü görülmüştür. Dolayısıyla yakın geleceği düşünme grubunda ve gelecekteki benlik sürekliliğindeki artışın empatiyi artırdığı ve ahlaki ihlaller durumunda bireylerin bu grupta daha az ahlaki uzaklaşma eğilimi gösterdiği bulunmuştur. Benzer biçimde gelecekteki benlik sürekliğinin empati eğilimindeki perspektif alma ile karakterize bir ilişki sonucu olumlu bir artış yaratabileceği daha önceki araştırma bulgularıyla da desteklenmiştir (Blouin-Hudon ve Pychyl, 2017 :326). Bu dolaylı etki temelli grup farkı geleceğin daha kısa vadeli düşünüldüğünde benlik sürekliliği ve ahlaki karar verme süreçlerinde etkili olabileceğini göstermektedir. Bu durum aslında kısa süreli gelecekle ilgili canlandırmaların daha etkili olduğunu açıkça ortaya koymakta ve yakın geleceği düşünme stratejisinin etkinliğini desteklemektedir. Bu sonuçlar, gelecekteki benlik sürekliliğini artırmaya yönelik kısa vadeli geleceği düşünme stratejilerinin empatiyi artırarak ahlaki karar verme süreçlerini olumlu yönde etkileyecek çıktılar alınabileceği görüşünü desteklemektedir.

Yakın gelecek koşuluna özgü bu etkilerin anlaşılmasında Trope ve Liberman'ın (2010) Yapısal Düzey Teorisine başvurulabileceği, gelecekteki benlik sürekliliğinin ve ahlaki uzaklaşma eğilimini azaltarak daha ahlaki temeller doğrultusunda davranmasının açıklanabileceği düşünülmektedir. Buna göre, yakın geleceği düşünme koşulunda olanların uzak gelecek koşulundakilere göre daha net gelecek canlandırmaları gerçekleştirmesi sonucu psikolojik olarak uzak olayların daha yüksek bir soyutlama düzeyinde yorumlanmasından dolayı ahlaki karar verme süreçleri olumlu yönde etkilenmiş olabilir. Teoride yakın gelecek daha somut algılanabileceğinde daha kapsayıcı hedef ve değerlerin vurgulandığını öne sürülmektedir (Trope ve Liberman, 2010: 440). Ayrıca gelecekteki benlik sürekliliği daha yüksek olanların soyut ve uzak zamansal bağlamlara daha iyi odaklanabilmesi ahlaki karar verirken daha az uzaklaşma sergilemelerini dolayısıyla ahlaki temellerin ana ilkeleriyle uyumlu olan bireysel hakları ve refahı onaylamaya yatkın düşünme eğilimi sergilediklerini gösterir.

Özetle gelecekteki benlikleriyle güçlü bir bağlantı hisseden bireyler, daha ileri görüşlü ve ahlaki olarak yönlendirilmiş kararlar alma eğilimindedirler ve bu süreçte empati duygusu önemli bir aracı duygudur (Nowakowska, 2023: 1-12). Bu bulgu ahlaki duyguların ahlaki karar ve davranışlar sonrası hissedilen çıktılar olmanın dışında ahlaki kararlardaki sezgisel eğilimlerin yol gösterici rolünü desteklemekte (Haidt ve Graham, 2007: 99) ve ahlaki karar verme süreçlerinde duyguların rolünün altını çizmektedir. Ayrıca, geleceğe yönelik düşüncelerin bireylerin duygusal ve sosyal bağlamlarını şekillendirebileceği görülmektedir. Gelecek benlik sürekliliği ile empati duygusu arasında bir bağlantı kurarak, bireylerin uzun vadeli ahlaki kararlarında bu iki faktörün nasıl etkileşimde bulunduğunu anlamak mümkündür. Bu duygular, başkalarının ihtiyaçlarına ve acılarına ilişkin yüksek bir farkındalık hissini tetikleyebilir. Bu duygusal uyarılma, bireyleri bireysel hakları ve refahı koruyacak şekilde hareket etmeye motive edebilir. Diğer pek çok kültür gibi Türk kültürü de empati ve merhamete değer vermektedir. Bu kültürel bağlamda sosyalleşme, bu duygular ile bireysel haklara dayalı ahlaki karar verme arasındaki bağlantıyı güçlendirebilir. Araştırma bulguları, geleceğe yönelik düşünce ve benlik sürekliliği kavramlarının duygusal ve sosyal psikoloji alanlarında daha fazla araştırma yapılması gerekliliğini doğrular niteliktedir.

Uzak geleceği düşünme ve kontrol grubu için ise anlamlı aracılık etkileri gözlenmemiştir. Sonuç olarak bulgular sadece yakın geleceği düşünme koşulunda empati aracı değişkeni için anlamlı aracılık etkisi olduğunu göstermektedir. Öte yandan gruplar arası değişkenlerin ortalama karşılaştırmalarında da anlamlı farklılıklar bulunmamıştır. Manipülasyon kontrolü soruları da yakın ve uzak geleceği düşünme koşulları arasında farklılaşmamıştır. Bu durum manipülasyonun her iki grup için benzer şekilde işlediği şeklinde yorumlanabilir. Fakat katılımcıların geleceği düşünme manipülasyonu sonrası yazdıkları metinler incelendiğinde, her iki koşulda da yönergelere uygun spesifik gelecek hayalleri kurdukları gözlenmiştir. Benlik sürekliliği ve manipülasyon kontrolü amaçlı sorulan geleceğin duyusal ve algısal nitelikleri bakımından yakın ve uzak gelecek koşullarında anlamlı farkların çıkmaması, kültürel değişkenlere bağlı olabilir (Kashima ve diğerleri, 2004). Önceki araştırmalar, kültürel faktörlerin gelecek düşüncelerini ve detaylandırılma biçimini etkileyebileceğini göstermektedir (Markus ve Kitayama, 1991: 264; Hofstede, 2001:

28). Bu nedenle, katılımcıların kültürel arka planları, gelecek düşüncelerinin yapısını ve manipülasyonların etkisini belirlemede rol oynamış olabilir. Ayrıca, manipülasyonların etkinliğinin değerlendirilmesinde kullanılan ölçütlerin kültürel duyarlılığı da sonuçları etkilemiş olabilir (Choi, Nisbett ve Norenzayan, 1999: 47). Kültürel farklılıklar, geleceğe dair hayal kurma biçimlerini ve algısal detaylara verilen önemi etkileyebilir. Bu durum, bu araştırma sonuçlarının istatistiksel anlamlılık düzeyini etkilemiş olabilir. Sonuç olarak, manipülasyonların her iki grup üzerinde benzer etkisi, kültürel değişkenlerin sonuçlar üzerindeki olabileceği fikrinden hareketle bulgularının daha kapsamlı bir kültürel bağlamda ele alınması gerektiği düşünülmektedir.

Bu çalışma, ahlaki değerler, empati, suçluluk ve diğer psikolojik değişkenler arasındaki ilişkileri anlamak için de önemli bilgiler sağlamaktadır. Ahlaki değerlerin saflık, otoriteye saygı ve bakım ile güçlü bir şekilde ilişkili olması, bu değerlerin birbiriyle entegre olduğunu göstermektedir. Empati ve merhamet arasındaki güçlü ilişki, bu iki değerin genellikle birlikte ortaya çıktığını göstermektedir. Ayrıca, suçluluk ve empati arasındaki pozitif ilişki, suçluluk hisseden bireylerin empati düzeylerinin de yüksek olabileceğini göstermektedir. Olumsuz yöndeki ilişkiler özellikle ahlaki değerler ile empati ve merhamet arasındaki negatif ilişkiler, bu değerlerin bazen birbirine zıt olabileceğini düşündürmektedir. Bu, bazı bireylerin yüksek ahlaki değerlere sahip olmasının empati ve merhamet düzeylerini düşürebileceğine işaret ediyor olabilir. Belki de ahlaki kararlar vermek adına kişiler karar süreçlerini etkileyebilecek duyguları üzerinde kontrol sağlamaya çalışmaktadır. Bu çalışmada, çeşitli psikolojik ve sosyal değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiş ve anlamlı korelasyonlar belirlenmiştir. Bu bulgular, ahlaki değerler, empati, suçluluk ve diğer değişkenler arasındaki dinamikleri anlamak için yeni bilgiler sağlamaktadır. Özellikle empatinin kritik bir duygu olduğu ve ilerleyen süreçte gerçekleştirilecek araştırmalarda, bu ilişkilerin daha derinlemesine incelenmesi ve farklı demografik gruplar üzerindeki etkilerinin araştırılması önerilmektedir.

SONUÇ

Bu araştırma, benlik sürekliliği, ahlaki duygular ve zaman perspektifinin ahlaki karar verme süreçleri üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Mevcut araştırma bulguları, çeşitli psikolojik ve davranışsal değişkenler arasındaki ilişkiler hakkında değerli bilgiler sağlamaktadır. Bulgular, geleceğe yönelik benlik sürekliliği, bireyselleştirici ve bağlayıcı ahlaki temeller, empati, merhamet ve zaman perspektiflerinin birbirleriyle karmaşık bir şekilde bağlantılı olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular ışığında, gelecekteki benlik sürekliliği, ahlaki duygular ve zaman perspektifinin ahlaki karar verme süreçleri üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Böylelikle sosyal psikoloji alanında zamanla ilişkili bireysel mekanizmalar ve ahlaki karar verme süreçlerini ele alan tamamlayıcı bir bakış açısı sunulduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın, ahlaki karar verme süreçlerine ilişkin mekanizmaların anlaşılmasına ve geniş çaplı koruyucu müdahalelerin geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın birinci ve ikinci aşama bulguları bulgular ilgili alanyazın ışığında tartışma bölümlerinde detaylı biçimde ele alınmıştır.

Birinci aşamada gerçekleştirilen koşullu aracılık etkileri gelecekteki benlik sürekliliğinin bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki etkisi anlamlı ve olumlu yönde olduğunu göstermiştir. Gelecek zaman perspektifinin ortalama ve yüksek olduğu koşulda gelecekteki benlik sürekliliğinin bireyselleştirici ahlaki temeller üzerindeki utanç duygusu aracılığıyla olan dolaylı etkisi anlamlıdır. Gelecek zaman perspektifinin düzenleyici etkisi utanç duygusunun aracılık etkisinde gelecekteki zaman perspektifinin ortalama ve yüksek düzeyde olduğu koşullarda anlamlı bulunmuştur. Sonuçlar aracılık etkisinin gelecek zaman perspektifinin yüksek olduğu koşullarda ortalama düzeyde olduğu koşula göre daha güçlü olduğunu göstermiştir. Gelecek zaman perspektifi, merhamet üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Gelecekteki benlik sürekliliği ve gelecek zaman perspektifi arasındaki etkileşim anlamlıdır, bu da gelecek perspektifi yüksek olan bireylerde gelecekteki benlik sürekliliğinin merhamet üzerindeki etkisinin daha güçlü olduğunu göstermektedir. Ayrıca gelecek zaman perspektifinin ahlaki kararlar üzerinde utanç ve merhamet duygusal eğilimleri aracılığıyla olumlu etkileri olduğu bulunmuştur. Bu bulgu utanç

eğiliminin, bireylerin sosyal normlara ve ahlaki standartlara uyum konusunda etkili yapılar olduğuna dikkat çekerken (Tangney ve diğerleri, 2007: 346) utancın, bireyselleştirici ahlaki temellerin üzerinde önemli rolünü vurgulamaktadır. Öte yandan bu bulguların genellenebilmesi için mevcut çalışma bulguları yetersizdir. Bireyci ya da toplulukçu özelliklere sahip farklı kültürel bağlamlarda utanç benzer bir süreci tetiklemeyebilir. Üniversite öğrencileri arasında gelecekteki benlik sürekliliği, utanç, empati, merhamet ve ahlaki temellerin bireyselleştirilmesine ilişkin gözlemlenen önemli etkiler, bu ilişkilerin altında yatan karmaşık mekanizmaların daha fazla araştırılmasını gerektirmektedir.

Sosyal psikoloji alanında, zamanla ilişkili bilişsel mekanizmalar bireysel özellikler ile ahlaki karar verme süreçlerine dair kapsamlı bir bakış açısı sunma açısından mevcut araştırmanın bulguları alanyazında yer alan farklı araştırma bulgularıyla tutarlı sonuçlar göstermiştir (Cojuharenco ve Sguera, 2015: 717; Hershfield ve diğerleri, 2012: 300). Buna göre gelecekteki benlik sürekliliği ahlaki karar alma süreçlerini etkileyen, olumlu anlamda kişilerin kendini geleceğe yansıtması konusunda rol oynayan benlikle ilgili önemli bir değişkendir. Bu çalışma bulguları doğrultusunda benlik sürekliliğinin artırılmasının ve bu yapıyla ilişkili mekanizmaların daha iyi anlaşılmasına ve bu süreçlere yönelik geniş çaplı koruyucu müdahalelerin geliştirilmesine önemli katkılar sağlamayabilir. Bu benlik sürekliliği ve ahlaki duyguların ahlaki kararlarla ilişkisinin sonucu olarak bu iki sürecin bireyin kendisini zaman içinde tutarlı ve bütün olarak algılaması ve bu bütünlük içinde kararlarını alırken ahlaki duygular aracılığıyla da doğru ve yanlış kavramlarını şekillendirerek ahlaki kararların alımı bu yapılardan etkilenmektedir (Guo ve diğerleri, 2023: 19670; Tangney ve diğerleri, 2006: 345).

Bu araştırmada hem ahlaki duygulardan merhameti olumlu yönde etkileyen gelecekteki benlik sürekliliği, bireylerin uzun vadeli düşünme ve karar verme süreçlerini etkileyen bir faktördür. Bu kavram, özellikle ahlaki yargılar ve davranışlar bağlamında önemlidir. Gelecek benliği ile güçlü bir bağ hisseden bireyler, daha ileri görüşlü kararlar alma ve yüksek ahlaki duyarlılık sergileme eğilimindedirler (Simić, 2023: 4). Bu durum, bireylerin sadece kendilerini değil, gelecekteki toplumsal ve ahlaki sonuçları da dikkate alarak hareket etmelerine neden olur (Nowakowska, 2023: 1). Örneğin, gelecekteki benlikleriyle güçlü bir bağlantı hisseden bireyler, genellikle

daha fazla sosyal sorumluluk duygusu taşır ve etik davranışlar sergilerler (Hershfield ve diğerleri, 2011). Bu nedenle, gelecek benlik sürekliliği, bireylerin sadece kişisel çıkarları doğrultusunda değil, toplumsal ve ahlaki normlar çerçevesinde hareket etmelerini sağlayabilen bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca sadece gelecek zaman perspektifinin anlamlı çıktılar oluşturmasında Zimbardo ve Boyd'un (1999) zaman perspektifi teorisi üzerinden bir açıklama yapmak da uygun olacaktır. Buna göre, bireylerin zaman perspektiflerinin (geçmiş, şimdiki, gelecek) karar verme süreçlerini ve davranışlarını nasıl etkilediğini açıklar. Gelecek perspektifi yüksek olan bireyler, uzun vadeli sonuçları daha fazla düşünür ve bu da gelecekteki benlikleriyle daha güçlü bir bağlantı kurmalarını sağlar. Bu nedenle, utanç ve merhamet duygusunun aracılığıyla ahlaki temeller üzerindeki etki, geleceğe yönelik bireylerde daha belirgin olabilir. Gelecek zaman perspektifinin belirgin etkisini motivasyonel faktörler aracılığıyla da açıklamak mümkün olabilir. Buna göre gelecek zaman perspektifi, bireylerin gelecekle ve onun olası çıktılarıyla ilgili motivasyon düzeylerini etkiler. Gelecek odaklı bireyler, uzun vadeli hedeflere ulaşmak için daha fazla motivasyon geliştirir ve bu motivasyon, ahlaki davranışları ve kararları yönlendirebilir (Simons ve diğerleri, 2004: 345). Gelecek benlik sürekliliği, bu motivasyonel faktörleri daha da güçlendirir ve ahlaki duygular aracılığıyla ahlaki karar süreçlerini şekillendirebilir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle, gelecek benlik sürekliliği ve ahlaki temeller arasındaki ilişkide geleceği düşünme manipülasyonunun duygusal hazırlama etkisiyle ve uygulama işlemi değişimlenerek etkisinin incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca örneklemin genç yetişkinlerle sınırlı olmasının da geleceği düşünme görevinin ve benliğin gelecekle bağlantılandırılmasının örneklemin yaş aralığından da etkilendiği düşünülmektedir. Bu görüşü destekler nitelikte gerçekleştirilen bir çalışmada ergenlik döneminin geç aşamalarında yaş artışıyla beraber gelecek perspektifi ve gelecekle bağlantı kurmanın da artış gösterdiği ve bu eğilimin yetişkinliği doğru artış gösterdiği vurgulanmıştır (Steinberg ve diğerleri, 2009: 29). Buna paralel olarak mevcut araştırmanın farklı yaş grubundan örneklemlerin dahil edilerek değişkenler arası ilişkiler özelinde incelemelerin gerekli olduğu düşünülmektedir. Son olarak gelecekte benlik sürekliliği ve ahlaki temeller arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak için daha deneysel prosedürler açısından

farklılaşan ve boylamsal özellikleri olan araştırmalara da ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Zaman perspektifi, bireyin geçmiş, şimdi ve geleceği nasıl değerlendirdiği ve bu değerlendirmelerin karar alma süreçlerini nasıl etkilediği ile ilgilidir. Bu perspektifler, ahlaki kararlar üzerinde derin etkiler bırakabilir (Simic ve diğerleri, 2023). Örneğin, geleceğe odaklanan bireyler, uzun vadeli sonuçları düşünerek daha etik kararlar alabilirken, şimdiki zamana odaklananlar anlık hazlara daha fazla önem verebilir. Bu sonuçlar, geleceğe yönelik düşünme ve negatif duygusal durumları azaltmaya yönelik müdahalelerin geliştirilmesi açısından önemli çıkarımlar taşımaktadır. Gelecekteki araştırmalar, gelecekteki benlik sürekliliğinin farklı bireysel ve toplumsal değişkenler ilişkilerini inceleyerek benlikle ilişkili ve ahlaki yapılarla etken faktörleri inceleyebilir ve potansiyel uygulamalarını genişletebilir. Bu çalışmanın, bireylerin ahlaki karar verme süreçlerinde zaman perspektifinin rolünü daha iyi anlamaya yönelik önemli bilgiler sunması ve bu bilgilerin, eğitim ve psikolojik danışmanlık gibi alanlarda koruyucu ve destekleyici müdahalelerin geliştirilmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

Araştırma sonuçları gelecek benlik sürekliliği ve gelecek zaman perspektifi üzerinde durmanın bireylerin ahlaki gelişiminde ve davranışlarında nasıl önemli rol oynadığını göstermektedir. Bu çerçevede, eğitimciler, psikologlar ve politika yapıcılar, bireylerin gelecekteki benlikleriyle daha güçlü bir bağlantı kurmalarını teşvik edecek programlar geliştirebilirler. Ahlaki eğitim programları, genç birey genç özellikle toplumdaki genç bireyler hedef alınarak uzun vadeli düşünme yeteneklerini geliştirmeye odaklanıp ahlaki duyguların aracılığıyla ahlaki kararlar üzerindeki etkisini artırabilir. Ayrıca, geleceğe yönelik düşünme ve planlama becerilerinin erken yaşlardan itibaren teşvik edilmesi, bireylerin daha etik ve sosyal sorumluluk sahibi bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlayabilir. Bu şekilde, toplumsal düzeyde bireylerin ahlaki değerleri geliştirilerek daha etik ve bilinçli karar alma eğilimleri desteklenebilir.

KAYNAKÇA

Adams, G. A. ve Jex, S. M. (1999). Relationships between time management, control, work–family conflict, and strain. *Journal of occupational health psychology*, *4*(1): 72.

Adelman, R. M., Herrmann, S. D., Bodford, J. E., Barbour, J. E., Graudejus, O., Okun, M. A. ve Kwan, V. S. Y. (2017). Feeling Closer to the Future Self and Doing Better: Temporal Psychological Mechanisms Underlying Academic Performance. *Journal of Personality*, *85*(3): 398–408. https://doi.org/10.1111/jopy.12248

Agerström, J. ve Björklund, F. (2009). Moral concerns are greater for temporally distant events and are moderated by value strength. *Social Cognition*, *27*(2): 261–282. https://doi.org/10.1521/soco.2009.27.2.261

Agerström, J. ve Björklund, F. (2013). Why People With an Eye Toward the Future Are More Moral: The Role of Abstract Thinking. *Basic and Applied Social Psychology*, *35*(4): 373–381. https://doi.org/10.1080/01973533.2013.803967

Amit, E. ve Greene, J. D. (2012). You see, the ends don't justify the means: Visual imagery and moral judgment. *Psychological science*, *23*(8): 861-868.

Anagnostopoulos, F. ve Griva, F. (2012). Exploring time perspective in Greek young adults: Validation of the Zimbardo Time Perspective Inventory and relationships with mental health indicators. *Social indicators research, 106*(1): 41-59.

Andre, L., Van Vianen, A. E. M., Peetsma, T. T. D. ve Oort, F. J. (2018). Motivational power of future time perspective: Meta-analyses in education, work, and health. PLoS ONE, 13(1): 1-45. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0190492

Antonoplis, S., & Chen, S. (2020). Time and class: How socioeconomic status shapes conceptions of the future self. *Self and Identity, 20*, 961 - 981.

Atance, C. M. ve O'Neill, D. K. (2005). The emergence of episodic future thinking in humans. *Learning and Motivation*, *36*(2): 126–144. https://doi.org/10.1016/j.lmot.2005.02.003

Baron, J. ve Gürçay, B. (2017). A meta-analysis of response-time tests of the sequential two-systems model of moral judgment. *Memory & Cognition*, *45*(4): 566-575.

Bartels, D. M. (2008). Principled moral sentiment and the flexibility of moral judgment and decision making. *Cognition*, *108*(2): 381-417.

Bartels, D. M. ve Rips, L. J. (2010). Psychological Connectedness and Intertemporal Choice. *Journal of Experimental Psychology: General*, *139*(1): 49–69. https://doi.org/10.1037/a0018062

Bartels, D. M. ve Urminsky, O. (2011). On intertemporal selfishness: How the perceived instability of identity underlies impatient consumption. *Journal of Consumer Research*, *38*(1): 182-198. https://doi.org/10.1086/658339

Bartels, D. M., Kvaran, T. ve Nichols, S. (2013). Selfless giving. *Cognition, 129*, 392–403.

Baumeister, R. F., Stillwell, A. M., & Heatherton, T. F. (1994). Guilt: an interpersonal approach. *Psychological bulletin*, *115*(2), 243-267.

Bein, S. (2017). *Compassion and moral guidance*. University of Hawaii Press.

Bembenutty, H. ve Karabenick, S. A. (2004). Inherent association between academic delay of gratification, future time perspective, and self-regulated learning. *Educational psychology review*, *16*(1): 35-57.

Blair, R. J. R. (1995). A cognitive developmental approach to morality: Investigating the psychopath. *Cognition, 57(*1), 1–29. https://doi.org/10.1016/0010-0277(95)00676-P

Blouin-Hudon, E. M. C. ve Pychyl, T. A. (2015). Experiencing the temporally extended self: Initial support for the role of affective states, vivid mental imagery, and future self-continuity in the prediction of academic procrastination. *Personality and Individual Differences*, *86*, 50–56. https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.06.003

Blouin-Hudon, E. M. C. ve Pychyl, T. A. (2017). A Mental Imagery Intervention to Increase Future Self-Continuity and Reduce Procrastination. *Applied Psychology*, *66*(2): 326–352. https://doi.org/10.1111/apps.12088

Bluck, S. ve Alea, N. (2008). Remembering being me: The self-continuity function of autobiographical memory in younger and older adults. *Self continuity: Individual and collective perspectives*, 55-70.

Bolotova, A. K. ve Hachaturova, M. R. (2013). The role of time perspective in coping behavior. *Psychology in Russia*, *6*(3): 120.

Boniwell, I. ve Zimbardo, P. G. (2015). Balancing Time Perspective in Pursuit of Optimal Functioning. In *Positive Psychology in Practice: Promoting Human Flourishing in Work, Health, Education, and Everyday Life: Second Edition*. https://doi.org/10.1002/9781118996874.ch13

Boyer, P. (2008). Evolutionary economics of mental time travel? *Trends in Cognitive Sciences*, *12*(6): 219–224. https://doi.org/10.1016/j.tics.2008.03.003

Bucciarelli, M., Khemlani, S. ve Johnson-Laird, P. N. (2008). The psychology of moral reasoning. *Judgment and Decision making*, *3*(2): 121.

Bulley, A., Miloyan, B., Pepper, G. V., Gullo, M. J., Henry, J. D. ve Suddendorf, T. (2019). Cuing both positive and negative episodic foresight reduces delay discounting but does not affect risk-taking. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, *72*(8): 1998–2017. https://doi.org/10.1177/1747021818819777

Caouette, J., & Price, C. (Eds.). (2018). *The moral psychology of compassion*.

Carpendale, J. I. M. (2009). Piaget's theory of moral development. İçinde U. Müller, J. I. M. Carpendale ve L. Smith (Eds.): *The Cambridge companion to Piaget* (p. 270–286). Cambridge University Press.

Cho, H., Noh, S., Park, S., Ryu, S., Misan, V. ve Lee, J. S. (2018). The Development And Validation Of The Lovingkindness-Compassion Scale. *Personality and Individual Differences*, 124, 141-144. Doi: 10.1016/j.paid.2017.12.019

Choi, I., Nisbett, R. E., & Norenzayan, A. (1999). Causal attribution across cultures: Variation and universality. *Psychological bulletin*, *125*(1), 47-63.

Chorus, C. G. (2015). Models of moral decision making: Literature review and research agenda for discrete choice analysis. *Journal of Choice Modelling*, *16*, 69–85. https://doi.org/10.1016/j.jocm.2015.08.001

Cohen, D., & Nisbett, R. E. (1997). Field experiments examining the culture of honor: The role of institutions in perpetuating norms about violence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *23*(11), 1188-1199.

Cojuharenco, I. ve Sguera, F. (2015). When empathic concern and perspective taking matter for ethical judgment: The role of time hurriedness. *Journal of Business Ethics*, *130*, 717-725.

Cole, S. N. ve Berntsen, D. (2016). Do future thoughts reflect personal goals? Current

concerns and mental time travel into the past and future. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, *69*(2): 273–284.

Coplan, A. 2011. Understanding empathy: Its features and effects. In: A. Coplan & P. Goldie (Eds.) *Empathy: Philosophical and Psychological Approaches*. New York: Oxford University Press, 3–18."

Crain, W. C. (1985). Kohlberg's stages of moral development. *In Theories of Development* Prentice Hall (ss.118 - 136).

Crisp, R. (2008). Compassion and beyond. *Ethical Theory and Moral Practice*, *11*, 233-246.

De Buck, A., & Pauwels, L. J. (2021). Empathy and theft by finding: The intermediary role of moral emotions and norms. *Journal of Community Psychology*, *49*(6), 1648-1676.

Decety, J., & Cowell, J. M. (2014). The complex relation between morality and empathy. *Trends in cognitive sciences*, *18*(7), 337–339. https://doi.org/10.1016/j.tics.2014.04.008

Decety, J., & Svetlova, M. (2012). Putting together phylogenetic and ontogenetic perspectives on empathy. *Developmental cognitive neuroscience*, *2*(1), 1–24. https://doi.org/10.1016/j.dcn.2011.05.003

Ditto, P. H., Pizarro, D. A. ve Tannenbaum, D. (2009). Motivated moral reasoning. *Psychology of learning and motivation*, *50*, 307-338.

Eerde, W. V. (2003). Procrastination at work and time management training. *The Journal of psychology*, *137*(5): 421-434.

Eisenberg, N. (2000). Emotion, regulation, and moral development. *Annual Review of Psychology*, *51*(1), 665-697. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.51.1.665

Ellen, P. S., Wiener, J. L. ve Fitzgerald, M. P. (2012). Encouraging people to save for their future: Augmenting current efforts with positive visions of the future. *Journal of Public Policy & Marketing*, *31*(1): 58-72.

Ersner-Hershfield, H., Garton, M. T., Ballard, K., Samanez-Larkin, G. R. ve Knutson, B. (2009). Don't stop thinking about tomorrow: Individual differences in future self-continuity account for saving. *Judgment and Decision Making*, *4*(4): 280–286.

Ersner-Hershfield, H., Wimmer, G. E. ve Knutson, B. (2009). Saving for the future self: Neural measures of future self-continuity predict temporal discounting. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, *4*(1): 85–92. https://doi.org/10.1093/scan/nsn042

Fiedler, S. ve Glöckner, A. (2015). Attention and moral behavior. *Current Opinion in Psychology*, *6*, 139–144. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.08.008

Fujita, K. ve Carnevale, J. J. (2012). Transcending Temptation Through Abstraction: The Role of Construal Level in Self-Control. *Current Directions in Psychological Science*, *21*(4): 248–252. https://doi.org/10.1177/0963721412449169

Garrigan, B., Adlam, A. L. R. ve Langdon, P. E. (2018). Moral decision-making and moral development: Toward an integrative framework. *Developmental Review*, *49*, 80–100. https://doi.org/10.1016/j.dr.2018.06.001

Gilbert, P. (1997). The evolution of social attractiveness and its role in shame, humiliation, guilt and therapy. *British Journal of Medical Psychology*, *70*(2), 113-147. https://doi.org/10.1111/j.2044-8341.1997.tb01893.x

Gjesme, T. (1983). On the concept of future time orientation: Considerations of some functions' and measurements' implications. *International Journal of Psychology, 18*, 443-461.

Goldman, A. 1989. Interpretation Psychologized. *Mind & Language, 4*, 161–185.

Goldman, A. 2006. *Simulating Minds: The Philosophy, Psychology, and Neuroscience of Mindreading*. New York: Oxford University Press.

Goldman, A. 2009. Mirroring, simulation, and mindreading. *Mind & Language, 24*, 235–252.

Gorman, B. S. ve Wessman, A. E. (1977). Images, values, and concepts of time in psychological research. *The personal experience of time* (ss. 215-263). Springer, Boston, MA.

Graham, J., Haidt, J., & Nosek, B.A. (2009). Liberals and conservatives rely on different sets of moral foundations. Journal of Personality and Social Psychology, 96, 1029–1046. doi:10.1037/a0015141

Graham, J., Haidt, J., Koleva, S., Motyl, M., Iyer, R., Wojcik, S. P. ve Ditto, P. H. (2013). Moral Foundations Theory: The Pragmatic Validity of Moral Pluralism. *Advances in Experimental Social Psychology* (1st ed., Vol. 47). Elsevier Inc. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-407236-7.00002-4

Graham, J., Nosek, B. A., Haidt, J., Iyer, R., Koleva, S. ve Ditto, P. H. (2011). Mapping the moral domain. *Journal of Personality and Social Psychology, 101*(2): 366-385.

Greene, J. D., Sommerville, R. B., Nystrom, L. E., Darley, J. M. ve Cohen, J. D. (2001). An fMRI investigation of emotional engagement in moral judgment. *Science, 293*, 2105- 2108.

Greene, J. ve Haidt, J. (2002). How (and where) does moral judgment work?. *Trends in cognitive sciences*, *6*(12): 517-523.

Guo, M., Lou, Y. ve Zhang, N. (2023). Consideration of future consequences and self-

control mediate the impact of time perspectives on self-rated health and engagement in healthy lifestyles among young adults. *Current Psychology*, *42*(23), 19670-19680.

Gündüz, G., Yagmurlu, B. ve Harma, M. (2015). Self-Regulation Mediates the Link Between Family Context and Socioemotional Competence in Turkish Preschoolers Self-Regulation Mediates the Link Between Family Context and Socioemotional Competence in Turkish Preschoolers. *HEED*, *26*(5–6): 729–748. https://doi.org/10.1080/10409289.2015.985148

Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, *108*(4): 814–834. https://doi.org/10.1037/0033-295X.108.4.814

Haidt, J. (2013). Moral psychology for the twenty-first century. *Journal of Moral Education, 42* (3): 281 – 297

Haidt, J., & Graham, J. (2007). When morality opposes justice: Conservatives have moral intuitions that liberals may not recognize. Social Justice Research, 20, 98–116. doi:10.1007/s11211-007-0034-z

Haidt, J., Joseph, C. (2004). Intuitive ethics: How innately prepared intuitions generate culturally variable virtues. *Daedalus, 133* (4): 55 – 66.

Hardy, S. A. (2006). Identity, reasoning, and emotion: An empirical comparison of three sources of moral motivation. Motivation and Emotion, 30, 205–213. https://doi.org/10.1007/s11031-006-9034-9

Hayes, A. F. (2015). An index and test of linear moderated mediation. *Multivariate behavioral research*, *50*(1), 1-22.

Helzer, E. G. ve Critcher, C. R. (2018). What do we evaluate when we evaluate moral character. *Atlas of moral psychology*, 99-107.

Henrich, J., Heine, S. J. ve Norenzayan, A. (2010). Most people are not WEIRD. *Nature*, *466*(7302): 29-29.

Hershfield H. E. (2019). The self over time. *Current opinion in psychology, 26,* 72–75. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2018.06.004

Hershfield, H. E. (2011). Future self-continuity: how conceptions of the future self transform intertemporal choice. *Annals of the New York Academy of Sciences*, *23*(1): 1–7. https://doi.org/10.1038/jid.2014.371

Hershfield, H. E. ve Bartels, D. (2018). The Future Self. In P. M. Oettingen, G., Sevincer, A.T. ve Gollwitzer (Ed.): *The Psychology of Thinking about the Future* (ss. 89–109). The Guilford Press.

Hershfield, H. E., Cohen, T. R. ve Thompson, L. (2012). Short horizons and tempting situations: Lack of continuity to our future selves leads to unethical decision making and behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *117*(2): 298–310. https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2011.11.002

Hershfield, H. E., Goldstein, D. G., Sharpe, W. F., Fox, J., Yeykelis, L., Carstensen, L. L. ve Bailenson, J. N. (2011). Increasing saving behavior through age-progressed renderings of the future self. *Journal of Marketing Research*, *48*(SPEC. ISSUE). https://doi.org/10.1509/jmkr.48.SPL.S23

Hershfield, H. E., John, E. M., & Reiff, J. S. (2018). Using vividness interventions to improve financial decision making. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*, *5*(2), 209-215.

Hoffman, M. L. (2001). Empathy and moral development: Implications for caring and justice. Cambridge University Press.

Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. Sage publications.

Hollis-Hansen, K., O'Donnell, S. E., Seidman, J. S., Brande, S. J. ve Epstein, L. H. (2019). Improvements in episodic future thinking methodology: establishing a standardized episodic thinking control. *PloS one*, *14*(3): 1-13.

Holman, E. A. ve Zimbardo, P. G. (2009). The social language of time: The time perspective–social network connection. *Basic and applied social psychology*, *31*(2): 136-147.

Husman, J. ve Lens, W. (1999). The role of the future in student motivation. *Educational psychologist*, *34*(2): 113-125.

Kashima, E. S., Halloran, M., Yuki, M., & Kashima, Y. (2004). The effects of personal and collective mortality salience on individualism: Comparing Australians and Japanese with higher and lower self-esteem. *Journal of Experimental Social Psychology*, *40*(3), 384-392.

Kauffman, D. F. ve Husman, J. (2004). Effects of time perspective on student motivation: Introduction to a special issue. *Educational Psychology Review*, *16*(1): 1-7.

Keller, M., Lourenço, O., Malti, T., & Saalbach, H. (2003). The multifaceted phenomenon of 'happy victimizers': A cross-cultural comparison of moral emotions. *British Journal of Developmental Psychology*, *21*(1), 1-18.

Keltner, D., & Buswell, B. N. (1996). Evidence for the distinctness of embarrassment, shame, and guilt: A study of recalled antecedents and facial expressions of emotion. Cognition and Emotion, 10(2), 155-171. https://doi.org/10.1080/026999396380312

Keltner, D., & Haidt, J. (1999). Social functions of emotions at four levels of analysis. *Cognition & Emotion*, *13*(5), 505-521.

Keough, K. A., Zimbardo, P. G. ve Boyd, J. N. (1999). Who's Smoking, Drinking, and Using Drugs? Time Perspective as a Predictor of Substance Use. *Basic and Applied Social Psychology*, *21*(2): 149–164. https://doi.org/10.1207/15324839951036498

Lamm, C., Decety, J., & Singer, T. (2011). Meta-analytic evidence for common and distinct neural networks associated with directly experienced pain and empathy for pain. *Neuroimage*, *54*(3), 2492-2502.

Lefebvre, J. P., & Krettenauer, T. (2019). Linking moral identity with moral emotions: A meta-analysis. *Review of General Psychology*, *23*(4), 444-457.

Lind, G. (1984). Theorie und Validität des 'Moralisches-Urteil-Tests'–Zur Erfassung kognitiv-struktureller Effekte der Sozialisation. *Student und studium im interkulturellen vergleich*, 166-187.

Lind, G. (2014). Moralische Kompetenz und Globale Demokratie. *Philosophie und Verständigung in der pluralistischen Gesellschaft. Dresden: Thelem (192-211)*.

Lind, G. (2019). *How to teach moral competence*. Logos Verlag Berlin GmbH.

Luyten, P., Fontaine, J. R., & Corveleyn, J. (2002). Does the Test of Self-Conscious Affect (TOSCA) measure maladaptive aspects of guilt and adaptive aspects of shame? An empirical investigation. *Personality and individual differences*, *33*(8), 1373-1387.

Mahon, N. E. ve Yarcheski, T. J. (1994). Future time perspective and positive health practices in adolescents. *Perceptual and motor skills*, *79*(1): 395-398.

Maibom, H. L. (Ed.). (2014). *Empathy and morality*. Oxford University Press, USA.

Markus, H. R., & Kitayama, S. (2014). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. In *College student development and academic life* (pp. 264-293). Routledge.

Markus, H., & Nurius, P. (1986). Possible selves. *American psychologist*, *41*(9), 954-969.

Mei-Tal, M. (2002). The criminal responsibility of psychopathic offenders. *Israel Law Review*, *36*(2), 103-121.

Meerholz, E. W., Spears, R., & Epstude, K. (2019). Having pity on our victims to save ourselves: Compassion reduces self-critical emotions and self-blame about past harmful behavior among those who highly identify with their past self. *Plos One*, *14*(12), 1-26.

Meyer, M. L., Masten, C. L., Ma, Y., Wang, C., Shi, Z., Eisenberger, N. I., & Han, S. (2013). Empathy for the social suffering of friends and strangers recruits distinct patterns of brain activation. *Social cognitive and affective neuroscience*, *8*(4), 446-454.

Molouki, S. ve Bartels, D. M. (2020). Are future selves treated like others? Comparing determinants and levels of intrapersonal and interpersonal allocations. *Cognition*, *196*, 104150. https://doi.org/10.1016/j.cognition.2019.104150

Morselli, D. (2013). The olive tree effect: Future time perspective when the future is uncertain. *Culture and Psychology*, *19*(3): 305–322. https://doi.org/10.1177/1354067X13489319

Motan, İ. (2007). *Recognition of self conscious emotions in relation to psychopathology* (Doktora Tezi). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Nordhall, O. ve Agerström, J. (2013). Future-oriented people show stronger moral concerns. *Current Research in Social Psychology*, *21*(6): 52–63.

Nucci, L. P., Turiel, E. ve Encarnacion-Gawrych, G. (1983). Children's social interactions and social concepts: Analyses of morality and convention in the Virgin Islands. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *14*(4): 469-487.

Nussbaum, M. (1996). Compassion: The basic social emotion. *Social Philosophy and Policy*, *13*(1), 27-58.

Nussbaum, M. C. (2003). Compassion & terror. *Daedalus*, *132*(1), 10-26.

Öner-Özkan, B. (2007). Future time orientation and religion. *Social Behavior and Personality: an international journal*, *35*(1): 51-62.

Parfit, D. (1971). Personal identity. *The Philosophical Review*, 80: 3-27.

Peters, J., Wiehler, A. ve Bromberg, U. (2017). Quantitative text feature analysis of autobiographical interview data: prediction of episodic details, semantic details and temporal discounting. *Scientific Reports*, *7*(1): 1-13.

Prabhakar, J., Weisberg, D. S. ve Leslie, A. M. (2018). The interplay between moral actions and moral judgments in children and adults. *Consciousness and Cognition*, *63*, 183–197. https://doi.org/10.1016/j.concog.2018.05.007

Preacher, K. J. ve Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods, 40*: 879-891.

Preacher, K. J. ve Kelley, K. (2011). Effect size measures for mediation models: quantitative strategies for communicating indirect effects. *Psychological methods*, 16(2): 93-115.

Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior*

research methods, *40*(3), 879-891.

Pronin, E., Olivola, C. Y., & Kennedy, K. A. (2008). Doing unto future selves as you would do unto others: Psychological distance and decision making. *Personality and social psychology bulletin*, *34*(2), 224-236.

Rebetez, M. M. L., Barsics, C., Rochat, L., D'Argembeau, A. ve Van der Linden, M. (2016). Procrastination, consideration of future consequences, and episodic future thinking. *Consciousness and Cognition*, *42*: 286–292. https://doi.org/10.1016/j.concog.2016.04.003

Reiff, J. S., Hershfield, H. E. ve Quoidbach, J. (2020). Identity Over Time: Perceived Similarity Between Selves Predicts Well-Being 10 Years Later. *Social Psychological and Personality Science*, *11*(2): 160–167. https://doi.org/10.1177/1948550619843931

Rogers, T. ve Bazerman, M. H. (2008). Future lock-in: Future implementation increases selection of "should" choices. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *106*(1): 1–20. https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2007.08.001

Rutchick, A. M., Slepian, M. L., Reyes, M. O., Pleskus, L. N. ve Hershfield, H. E. (2018). Future self-continuity is associated with improved health and increases exercise behavior. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, *24*(1): 72–80. https://doi.org/10.1037/xap0000153

Sakalli-Ugurlu, N. (2003). How do romantic relationship satisfaction, gender stereotypes, and gender relate to future time orientation in romantic relationships?. *The Journal of psychology*, *137*(3): 294-303.

Salgado, S. ve Berntsen, D. (2019). My future is brighter than yours: the positivity bias in episodic future thinking and future self-images. *Psychological Research*, *84*(7), 1829–1845. https://doi.org/10.1007/s00426-019-01189-z

Sani, F. (2010). *Self continuity: Individual and collective perspectives*. Psychology Press.

Sarıçam, H. ve Erdemir, N. (2019). *Şefkat-Merhamet Ölçeği'nin İlk Psikometrik Bulguları. 3. Uluslararası Eğitim ve Değerler Sempozyumu-ISOEVA E-Kitabı.* İstanbul, 152–163.

Sedikides, C., Hong, E. K., & Wildschut, T. (2023). Self-continuity. *Annual Review of Psychology*, *74*(1), 333-361.

Simić, A., Sacchi, S., & Perugini, M. (2023). When Future Leads to a Moral Present: Future Self-Relatedness Predicts Moral Judgments and Behavior in Everyday Life. *Personality & social psychology bulletin*, 1461672231211128 .

Simons, J., Dewitte, S., & Lens, W. (2004). The role of different types of instrumentality in motivation, study strategies, and performance: Know why you learn, so you'll know what you learn!. *British Journal of Educational Psychology*, *74*(3), 343-360.

Smetana, J. G. (2006). *Social-cognitive domain theory: Consistencies and variations in children's moral and social judgments.* In M. Killen & J. G. Smetana (Eds.): *Handbook of moral development* (ss. 119–153). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Snider, S. E., DeHart, W. B., Epstein, L. H. ve Bickel, W. K. (2019). Does delay discounting predict maladaptive health and financial behaviors in smokers? *Health Psychology, 38*(1): 21–28. https://doi.org/10.1037/hea0000695

Söylemez, S. (2017). Utanç ve suçluluk duygularının bilişsel süreçler üzerindeki etkileri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi.

Stolarski, M., Fieulaine, N. ve Van Beek, W. (2015). Time perspective theory: The introduction. *Time Perspective Theory; Review, Research and Application: Essays in Honor of Philip G. Zimbardo*, 1–13. https://doi.org/10.1007/978-3-319-07368-2_1

Story, G., Vlaev, I., Seymour, B., Darzi, A. ve Dolan, R. (2014). Does temporal discounting explain unhealthy behavior? A systematic review and reinforcement learning perspective. *Frontiers in behavioral neuroscience*, *8*, 76.

Strohminger, N., & Nichols, S. (2015). Neurodegeneration and identity. *Psychological Science*, *26*(9), 1469-1479.

Sucala, M., Scheckner, B. ve David, D. (2011). Psychological time: interval length judgments and subjective passage of time judgments. *Current psychology letters: Behaviour, brain & cognition*, *26*(2, 2010).

Suddendorf, T. ve Corballis, M. C. (2007). The evolution of foresight: What is mental time travel, and is it unique to humans?. *Behavioral and brain sciences*, *30*(3): 299-313.

Swann Jr, W. B. ve Buhrmester, M. D. (2012). Self as functional fiction. *Social Cognition*, *30*(4): 415-430.

Sznycer, D., Tooby, J., Cosmides, L., Porat, R., Shalvi, S., & Halperin, E. (2016). Shame closely tracks the threat of devaluation by others, even across cultures. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *113*(10), 2625-2630.

Sznycer, D. (2019). Forms and functions of the self-conscious emotions. *Trends in cognitive sciences*, *23*(2), 143-157.

Szpunar, K. K. ve Jing, H. G. (2013). Memory-mediated simulations of the future: What are the advantages and pitfalls? *Journal of Applied Research in Memory and*

Cognition, 2(4): 240–242.

Tangney, J. P. & Fischer, K. W. (1995) (Eds.), Self-conscious emotions: Shame, guilt, embarrassment, and pride (pp. 174-197). New York: Guilford.

Tangney, J. P., & Dearing, R. L. (2002). Shame and guilt. Guilford Press.

Tangney, J. P., Dearing, R., Wagner, P. E. ve Gramzow, R. (2000). *The Test of Self-Conscious Affect-3 (TOSCA-3).* George Mason University. https://doi.org/10.1037/t06464-000

Tangney, J. P., Stuewig, J., & Mashek, D. J. (2007). Moral emotions and moral behavior. Annual Review of Psychology, 58, 345-372. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.56.091103.070145

Tarrant, M., Branscombe, N. R., Warner, R. H., & Weston, D. (2012). Social identity and perceptions of torture: It's moral when we do it. *Journal of Experimental Social Psychology*, *48*(2), 513-518.

Teroni, F., & Bruun, O. (2011). Shame, Guilt and Morality. *Journal of Moral Philosophy, 8*, 223-245.

Trope, Y. ve Liberman, N. (2010). Construal-level theory of psychological distance. *Psychological review*, *117*(2): 440.

Van Gelder, J. L., Hershfield, H. E. ve Nordgren, L. F. (2013). Vividness of the Future Self Predicts Delinquency. *Psychological Science*, *24*(6): 974–980. https://doi.org/10.1177/0956797612465197

Van Gelder, J. L., Luciano, E. C., Weulen Kranenbarg, M. ve Hershfield, H. E. (2015). Friends with my future self: Longitudinal vividness intervention reduces delinquency. *Criminology*, *53*(2): 158–179. https://doi.org/10.1111/1745-9125.12064

Wheeler, M. A., Stuss, D. T. ve Tulving, E. (1997). Toward a theory of episodic memory: The frontal lobes and autonoetic consciousness. *Psychological Bulletin*, *121*(3): 331–354. https://doi.org/10.1037//0033-2909.121.3.331

Wu, W. H., Cheng, W. ve Chiou, W. B. (2017). Episodic future thinking about the ideal self induces lower discounting, leading to a decreased tendency toward cheating. *Frontiers in Psychology*, *8*, 287.

Zakay, D. (2016). Psychological time. In *Philosophy and psychology of time* (ss. 53-66). Springer, Cham.

Zimbardo, P. G. ve Boyd, J. N. (1999). Putting time in perspective: A valid, reliable individual-differences metric. In *Journal of Personality and Social Psychology* (Vol. 77, Issue 6, ss. 1271–1288). https://doi.org/10.1037//0022-3514.77.6.1271

Zimbardo, P. G., Keough, K. A. ve Boyd, J. N. (1997). Present time perspective as a predictor of risky driving. *Personality and Individual Differences*, *23*(6): 1007–1023. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(97)00113-X

Zimbardo, P. ve Boyd, J. (2008). *The time paradox: The new psychology of time that will change your life*. Simon and Schuster.

.

EKLER

EK 1: Bilgilendirilmiş Onam Formu

Değerli katılımcı,

Bu çalışma Emine Akman Direkçi ve Doç. Dr. İnci Boyacıoğlu tarafından Dokuz Eylül Üniversitesi Psikoloji Bölümü doktora öğrencisi Emine Akman Direkçi'nin doktora tezi kapsamında gerçekleştirilmektedir. Bu çalışma kapsamında çeşitli psikolojik değişkenlerin ahlaki karar verme ile olan ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Size sunulan anketlerde yer alan ifadelerin doğru ya da yanlış bir cevabı bulunmamaktadır. Anketlerde yer alan sorulara içtenlikle ve sizi en doğru yansıtacak şekilde cevap vermeniz çalışmanın amacı açısından önemlidir. Bu çalışmadan elde edilen tüm bilgiler gizlilik ilkesi uyarınca üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır. Çalışmada elde edilen veriler bireysel olarak analiz edilmeyip toplu olarak değerlendirilecek ve araştırma çıktıları yalnızca bilimsel amaçlar için kullanılacaktır.

Bu çalışmaya katılmak fiziksel ve duygusal açıdan herhangi bir risk taşımamaktadır ve katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmadan herhangi bir nedenle istediğiniz anda ayrılma hakkınız bulunmaktadır. Ancak çalışmaya devam etmeniz bilime sağlayacağınız katkı açısından önemlidir.

Çalışma yaklaşık olarak 20 dakika sürecek olup herhangi bir süre kısıtlaması bulunmamaktadır. Çalışmanın güvenirliği açısından anketlerde yer alan tüm soruların eksiksiz cevaplanması önemlidir.

Bu çalışma hakkında daha fazla bilgi edinmek ya da çalışmanın sonuçları hakkında detaylı bilgi almak isterseniz Emine Akman Direkçi ile iletişime geçebilirsiniz. Araştırmaya sağlayacağınız değerli katkılarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Yukarıda verilen bilgileri okudum, anladım ve araştırmaya katılmayı kabul ediyorum.

☐

EK 2: Kişisel Bilgi Formu

Cinsiyetiniz (Lütfen verilen boşluğa yazınız): ____

Yaşınız (Lütfen verilen boşluğa yazınız): ____

Medeni Haliniz: Evli □ Bekar □ Nişanlı □

Diğer □ (Lütfen verilen boşluğa yazınız) _____

Eğitim durumunuz nedir (Şu an okuduğunuz eğitim basamağını işaretleyiniz)?

Lisans □ Yükseklisans □ Doktora □ Diğer □ (Lütfen verilen boşluğa yazınız)

_____

Hangi üniversitede öğrencisiniz? _____

Hangi bölümde öğrencisiniz? _____

Kaçıncı sınıftasınız? _____

Ailenizin toplam aylik gelirini hangi düzeyde değerlendiriyorsunuz?

Çok düşük Orta Çok yüksek

1 2 3 4 5 6 7

Rumuz: İsim ve soy isminizin ilk iki harfi arasına doğum tarihinizi **gün ve ay** şeklinde yerleştirerek rumuzunuzu oluşturmanız gerekmektedir.

Örnek :

İsim-Soyisim: Cansu Yıldız

Doğum tarihi: 08.10.2004

Örnek Rumuz: ca0810yı

Yukarıdaki açıklama doğrultusunda rumuzunuzu oluşturduktan sonra aşağıdaki boşluğa yazınız.

Rumuzunuz: _____

EK 3: Birinci Aşama Veri Toplama Seti

Utanç ve Suçluluk: (Öz-Biliş Duyguları Ölçeği-3)

Aşağıda insanların günlük yaşamlarında karşılaşmaları mümkün olaylar ve bu olaylara verilen yaygın bazı tepkiler vardır.

Her senaryoyu okurken, kendinizi o durumda hayal etmeye çalışın. Sonra, tanımlanan her durumda tepki verme olasılığınızı belirtin. Sizden bütün cevapları değerlendirmenizi istiyoruz, çünkü insanlar aynı duruma karşı birden fazla şey hissedebilir veya birden fazla tepki gösterebilir, ya da farklı zamanlarda farklı şekillerde tepki gösterebilirler.

Örnek: Bir cumartesi sabahı erkenden uyandınız. Dışarıda hava soğuk ve yağmurlu.					
Çok Mümkün	Mümkün Değil				
a) Havadisleri almak için bir arkadaşınıza telefon ederdiniz.	(1)	2	3	4	5
b) Gazete okumak için fazladan zaman harcardınız.	1	2	3	4	(5)
c) Hava yağmurlu olduğu için hayal kırıklığı hissederdiniz.	1	2	(3)	4	5
d) Neden bu kadar erken kalktığınızı merak ederdiniz.	1	2	3	(4)	5

Yukardaki örnekte, bütün cevapları, bir sayıyı yuvarlak içine alarak değerlendirdim. (a) cevabı için "1"i yuvarlak içine aldım çünkü bir cumartesi sabahı arkadaşımı çok erken uyandırmak istemezdim. Bu yüzden, bunu yapma olasılığım pek mümkün değil. (b) cevabı için "5"i yuvarlak içine aldım, çünkü eğer sabah zaman varsa nerdeyse her zaman gazete okurum (çok mümkün). (c) cevabı için "3"ü yuvarlak içine aldım, çünkü benim için bu cevap, yarı yarıya bir olasılık. Bazen yağmurla ilgili hayalkırıklığı hissederdim, bazen hissetmezdim; bu, planladığım şeye bağlı olurdu. Ve (d) cevabı için "4"ü yuvarlak içine aldım, çünkü büyük olasılıkla neden bu kadar erken kalktığımı merak ederdim.

Lütfen hiçbir maddeyi atlamayın, bütün cevapları değerlendirin.

1) Bir arkadaşınızla öğle yemeğinde buluşmak için plan yapıyorsunuz. Saat 5'te, onu beklettiğinizi farkediyorsunuz.					
	Mümkün Değil				Çok Mümkün
a) "Düşüncesizim" diye düşünürdünüz.	1	2	3	4	5
4) (İşyerinde) bir projeyi planlamak için son dakikaya kadar bekliyorsunuz ve kötü sonuçlanıyor.					
a) Kendinizi yetersiz hissederdiniz.	1	2	3	4	5
b) "Gün içinde asla yeterli zaman yok" diye düşünürdünüz.	1	2	3	4	5
c) "Projeyi kötü yönettiğim için kınanmayı hak ediyorum." diye hissederdiniz.	1	2	3	4	5
6) Birkaç gündür zor bir telefon görüşmesini erteliyorsunuz. Son dakikada, görüşmeyi yapıyorsunuz ve konuşmayı yönlendirebildiğiniz için herşey iyi gidiyor.					
a) "Sanırım düşündüğümden daha ikna ediciyim" diye düşünürdünüz.	1	2	3	4	5
b) Bu konuşmayı ertelediğinize pişman olurdunuz.	1	2	3	4	5
c) Kendinizi bir korkak gibi hissederdiniz.	1	2	3	4	5
7) Oyun oynarken, bir top atıyorsunuz ve arkadaşınızın suratına çarpıyor.					
a) Bir topu bile atamadığınız için kendinizi yetersiz hissederdiniz.	1	2	3	4	5
9) Yolda araba sürüyorsunuz ve küçük bir hayvana çarpıyorsunuz.					
b) "Rezil biriyim." diye düşünürdünüz.	1	2	3	4	5
c) "Bu bir kazaydı." diye hissederdiniz.	1	2	3	4	5
d) Arabayı daha dikkatli sürmediğiniz için kötü hissederdiniz.	1	2	3	4	5
10) Bir sınavdan son derece iyi yaptığınızı düşünerek çıkıyorsunuz. Sonra, daha kötü yaptığınızı anlıyorsunuz.					
c) "Daha fazla çalışmalıydım." diye düşünürdünüz.	1	2	3	4	5
d) Kendinizi aptal gibi hissederdiniz.	1	2	3	4	5
11) Siz ve bir grup (iş) arkadaşınız, bir proje üzerinde çık sıkı çalıştınız. Patronunuz proje bu kadar başarılı olduğu için sadece sizi ödüllendiriyor.					
a) Patronun oldukça dar görüşlü olduğunu hissederdiniz.	1	2	3	4	5
b) Kendinizi yalnız ve meslektaşlarınızdan ayrı hissederdiniz.	1	2	3	4	5
c) Çok çalışmanızın karşılığını aldığınızı hissederdiniz.	1	2	3	4	5
d) Kendinizi yeterli hissederdiniz ve kendinizle gurur duyardınız.	1	2	3	4	5
e) Bunu kabul etmemeniz gerektiğini hissederdiniz.	1	2	3	4	5
12) Bir grup arkadaşınızla dışardayken, orada olmayan bir arkadaşınızla dalga geçiyorsunuz					

a) “Sadece eğlence içindi,zararsız birşey” diye düşünürdünüz.	1	2	3	4	5
b) Tıpkı bir fare gibi küçük hissederdiniz.	1	2	3	4	5
c) O arkadaşınızın belki de kendini savunmak için orada bulunması gerektiğini düşünürdünüz.	1	2	3	4	5
d) Özür dilerdiniz ve o kişinin iyi yönleri hakkında konuşurdunuz.	1	2	3	4	5
13) İşyerinde, önemli bir projede büyük bir hata yapıyorsunuz. Projede çalışanlar size bağlıydı ve patronunuz sizi eleştiriyor.					
a) Patronunuzun sizden ne beklenildiğiyle ilgili daha net olması gerektiğini düşünürdünüz.	1	2	3	4	5
b) Saklanmak istediğinizi hissederdiniz.	1	2	3	4	5
14) Özürlü çocuklar için düzenlenen yerel yarışmalara yardım etmek için gönüllü oluyorsunuz. Bu iş sizi engelleyici ve çok zamanınızı alan bir işe dönüşüyor. Ciddi olarak bırakmayı düşünüyorsunuz ama sonra çocukların nasıl mutlu olduğunu görüyorsunuz.					
a) Bencil olduğunuzu hissederdiniz ve esasen tembel olduğunuzu düşünürdünüz.	1	2	3	4	5
15) Onlar tatildeyken, arkadaşınızın köpeğine bakıyorsunuz ve köpek kaçıyor.					
a) “Ben sorumsuz ve yetersizim” diye düşünürdünüz.	1	2	3	4	5
b) Arkadaşınızın köpeğine çok iyi bakmadığını yoksa köpeğin kaçmayacağını düşünürdünüz.	1	2	3	4	5
c) Gelecek sefer daha dikkatli olmaya söz verirdiniz.	1	2	3	4	5
d) Arkadaşınızın yeni bir köpek alabileceğini düşünürdünüz.	1	2	3	4	5
16) (İş) arkadaşınızın evindeki "Hoşgeldin" partisine katılıyorsunuz ve yeni, krem rengi halılarına kırmızı şarap döküyorsunuz ama kimsenin farketmediğini düşünüyorsunuz.					
c) Bu parti dışında herhangi başka biryerde olmayı dilerdiniz.	1	2	3	4	5

Empati Ölçeği: Bireylerarası Tepkisellik Ölçeği (Empati Alt Ölçeği)

Lütfen her bir ifadeyi dikkatlice okuyun ve kendinize, başkalarına ve dünyaya karşı nasıl hissettiğinize karar verin. Sizin için geçerli olan seçeneği işaretleyiniz**.**

	Beni hiç tanımlamaz				Beni çok iyi tanımlar
1. Benden daha az şanslı olan insanlar için sıklıkla hassas ve endişeli hislere sahibimdir.	1	2	3	4	5
2. Başka insanlar sorunlarıyla uğraşırken onlar için bazen çok da üzgün hissetmem.	1	2	3	4	5
3. Birisinin kullanıldığını fark edersem, o kişiye karşı korumacı olurum.	1	2	3	4	5
4. Başkalarının şanssızlıkları beni genelde çok rahatsız etmez.	1	2	3	4	5
5. Birine haksızlık edildiğini gördüğümde, o kişiye çok da acımam.	1	2	3	4	5
6. Olaylar karşısında sıklıkla duygulanırım.	1	2	3	4	5
7. Kendimi oldukça yufka yürekli biri olarak tanımlarım.	1	2	3	4	5

Şefkat-Merhamet Ölçeği

Aşağıda bazı ifadeler yer almaktadır. Her sorunun karşısında bulunan; (**1) Benim için hiç doğru değil, (2) Benim için doğru değil, (3) Ne doğru ne yanlış, (4) Benim için doğru** ve **(5) Benim için çok doğru** anlamına gelmektedir. Lütfen her ifadeye mutlaka TEK yanıt veriniz ve kesinlikle BOŞ bırakmayınız. Sizi tanımlayan en uygun yanıtları vereceğinizi ümit eder katkılarınız için teşekkür ederim.					
1. Kendimi istikrarlı ve huzurlu hissediyorum.	1	2	3	4	5
2. Karşılaştığım kişilere karşı içten bir yakınlık duyuyorum.	1	2	3	4	5
3. Diğer insanlara karşı düşmanca bir tavrım var.	1	2	3	4	5
4. Benden daha iyi görünen insanları kıskanırım.	1	2	3	4	5
5. Nasıl biriysem bununla mutluyumdur.	1	2	3	4	5
6. Dünyadaki bütün canlılara minnettarım.	1	2	3	4	5
7. Ne pahasına olursa olsun bana acı çektirenlerden intikam almaya çalışırım.	1	2	3	4	5
8. Sıkıntıya düşmüş veya mazlum insanlar gördüğümde hiçbir karşılık beklemeden onlara yardım etmek isterim.	1	2	3	4	5
9. Kendilerinden hoşlanmasam bile acı çeken insanlar için üzülüyorum.	1	2	3	4	5
10. Tüm insanların acılarından kurtulmasını isterim.	1	2	3	4	5
11. Bana yararı yoksa ihtiyacı olan insanları görmezden gelirim.	1	2	3	4	5
12. Kalbi incinmiş insanlara empati duyarım.	1	2	3	4	5
13. Sadece bana yardım edenlerle ilişkiler kurarım.	1	2	3	4	5
14. Bütün canlıların birbiriyle ilişkili olduğuna inanıyorum.	1	2	3	4	5
15. Sadece ihtiyacım olduğunda ilişkiler (arkadaşlık) kurarım.	1	2	3	4	5

Zimbardo Zaman Perspektifi Envanteri Her maddeyi okuyunuz, ve her madde için olabildiğince dürüst bir şekilde "Sizin karakterinizi ne kadar yansıtıyor veya sizin için ne kadar doğru?" sorusunu cevaplayınız. Aşağıdaki ölçeği kullanarak uygun kutucuğu işaretleyiniz.	**(1) Hiç doğru değil**	**(2) Doğru değil**	**(3) Ne doğru ne de yanlış**	**(4) Doğru**	**(5) Çok doğru**
1. Bir kutlama için arkadaşlarla bir araya gelmenin hayattaki en büyük zevklerden biri olduğuna inanırım.					
2. Kader hayatımda birçok şeyi belirler.					
3. Bir kişinin günü sabahtan planlamış olmalı.					
4. Düşünmeden hareket ederim.					
5. İşlerin zamanında bitmemesi beni endişelendirmez.					
6. Bir şeyi başarmak istediğimde kendime hedefler belirlerim ve bu hedeflere ulaşmak için belirli yöntemler düşünürüm.					
7. En sevdiğim şarkıyı dinlerken, genellikle zamanın nasıl geçtiğini anlamam.					
8. Yarının işlerini yetiştirmek ve diğer gerekli işleri yapmak, bu akşamın eğlencesinden önce gelir.					
9. Her şey olacağına varır, bu nedenle ne yaptığımın bir önemi yoktur.					
10. Hayatımı mümkün olduğunca dolu dolu yaşamaya çalışırım; anı yaşarım.					
11. Randevulara geç kalmak keyfimi kaçırır.					
12. Tercihen, her günümü son günümmüş gibi yaşamak isterim.					
13. Arkadaş ve yetkililere karşı olan yükümlülüklerimi zamanında yerine getiririm.					
14. Fevri kararlar veririm.					

15. Her günümü planlamaya çalışmak yerine, olduğu gibi yaşarım.					
16. Hayatıma heyecan katmak benim için önemlidir.					
17. Yaptığım işten keyif almanın işi zamanında bitirmekten daha önemli olduğunu düşünürüm.					
18. Bir karar vermeden önce, yarar ve zararları tartarım.					
19. Risk almak hayatımı sıkıcı olmaktan kurtarır.					
20. Bana göre, hayat yolculuğunun tadını çıkarmak, sadece varış noktasına odaklanmaktan daha önemlidir.					
21. Hedef, sonuç ve çıktıları düşünmem gerektiğinde, bu durum sürecin keyfini kaçırır ve faaliyetlerimin akışını bozar.					
22. Her şey sürekli değiştiği için geleceğe dair plan yapamazsınız.					
23. Hayatımın gidişatı benim etkiyemeyeceğim güçler tarafından kontrol edilir.					
24. Yapabileceğim bir şey olmadığı için, gelecek hakkında kaygılanmanın bir anlamı yoktur.					
25. İstikrarlı bir şekilde ilerleyerek, projeleri zamanında tamamlarım.					
26. Hayatıma heyecan katmak için riskler alırım.					
27. Yapılacaklar listesi hazırlarım.					
28. Genellikle, mantığımdan ziyade kalbimin sesini dinlerim.					
29. Yapılması gereken bir iş olduğunu bildiğimde, cezbedici diğer şeylere karşı koyabilirim.					

30. Kendimi anın heyecanına kapılırken bulurum.					
31. Günümüz hayatı fazla karmaşık; geçmişin daha basit hayatını tercih ederdim.					
32. Arkadaşlarımın öngörülebilir davranmalarındansa spontane davranmalarını tercih ederim.					
33. Eğer benim ilerlememi sağlayacaksa, zor ve ilginç olmayan görevlerde çalışmaya devam ederim.					
34. Kazandıklarımı bugün keyif için harcamak, yarının güvencesi için biriktirmekten daha iyidir.					
35. Genellikle şans, sıkı çalışmaktan daha iyi sonuç getirir.					
36. Yakın ilişkilerimin tutkulu olmasını severim.					
37. İşlerimi yetiştirmek için her zaman vakit olacaktır.					

Ahlaki Temeller Ölçeği (Moral Foundations Scale)

Bir şeyin doğru veya yanlış olup olmadığına karar vermenizde aşağıda verilen düşünceler ne derecede etkilidir? Lütfen cevaplarınızı aşağıdaki skalayı kullanarak derecelendiriniz.

0…hiç bir şekilde alakalı değildir (Bu düşünce doğru ve yanlış yargılarımla hiçbir şekilde alakalı değildir).
1…pek alakalı değildir
2…biraz alakalıdır
3…orta derecede alakalıdır
4…çok alakalıdır
5…kesinlikle alakalıdır (Bu düşünce bir şeyin doğru veya yanlış olduğuna karar verirken dikkat ettiğim en önemli faktörlerden biridir.)

1) Birisinin duygusal olarak acı çekip çekmediği	0	1	2	3	4	5
2) Birilerinin diğerlerine göre farklı muamele görüp görmediği	0	1	2	3	4	5
3) Birisinin eyleminin ülkesi için sevgi göstergesi olup olmadığı	0	1	2	3	4	5
4) Birisinin otoriteye saygısızlık edip etmediği	0	1	2	3	4	5
5) Birisinin namus ve edep konusundaki normları ihlal edip etmediği	0	1	2	3	4	5
6) Birisinin matematiğinin iyi olup olmadığı	0	1	2	3	4	5
7) Birisinin güçsüz ve incinebilir olan birini koruyup korumadığı	0	1	2	3	4	5
8) Birisinin adaletsiz davranıp davranmadığı	0	1	2	3	4	5
9) Birisinin grubuna ihanet edecek bir şey yapıp yapmadığı	0	1	2	3	4	5
10) Birisinin toplumun geleneklerine uyup uymadığı	0	1	2	3	4	5
11) Birisinin iğrenç bir şey yapıp yapmadığı	0	1	2	3	4	5
12) Birisinin zalim olup olmadığı	0	1	2	3	4	5
13) Birinin haklarının elinden alınmış olup olmadığı	0	1	2	3	4	5
14 Birisinin sadakatsizlik gösterip göstermediği	0	1	2	3	4	5
15) Bir eylemin kaosa ya da düzensizliğe neden olup olmadığı	0	1	2	3	4	5
16) Birisinin Tanrı'nın onaylayacağı bir şekilde davranıp davranmadığı	0	1	2	3	4	5

Lütfen aşağıdaki cümleleri okuyunuz *ve bunlara katılıp katılmadığınızı belirtiniz.*

0…kesinlikle katılmıyorum **1…katılmıyorum** **2…pek katılmıyorum**

3…biraz katılıyorum **4…katılıyorum**

5…kesinlikle katılıyorum

1) Acı çekenlere şefkat duyabilmek en önemli erdemdir.	0	1	2	3	4	5
2) Hükümet kanun yaparken teminat altına alınması gereken ilk kural herkese adil davranılmasıdır.	0	1	2	3	4	5
3) Ülkemin tarihiyle gurur duyarım.	0	1	2	3	4	5
4) Otoriteye saygı bütün çocukların öğrenmesi gereken bir şeydir.	0	1	2	3	4	5
5) Hiç kimseye zarar vermese de insanlar iğrenç şeyler yapmamalıdırlar.	0	1	2	3	4	5
6) İyi olanı yapmak kötü olanı yapmaktan daha iyidir.	0	1	2	3	4	5
7) Birisinin yapabileceği en kötü şeylerden biri savunmasız bir hayvana zarar vermektir.	0	1	2	3	4	5
8) Adalet bir toplum için en önemli gereksinimdir.	0	1	2	3	4	5
9) İnsanlar, aile üyeleri yanlış bir şey yapmış olsa dahi onlara karşı sadık olmalıdırlar.	0	1	2	3	4	5
10) Erkeklerin ve kadınların toplum içinde farklı rolleri vardır.	0	1	2	3	4	5
11) Bazı hareketleri doğal olmadıkları için yanlış olarak nitelendiririm	0	1	2	3	4	5
12) Bir insanı öldürmek hiçbir zaman haklı bir hareket olamaz.	0	1	2	3	4	5
13) Bence fakir çocuklar miras olarak hiçbir şey alamazken zengin çocukların miras olarak çok para almaları ahlaki olarak yanlıştır.	0	1	2	3	4	5
14 Bir takım oyuncusu olmak birisinin kendisini bireysel olarak ifade etmesinden daha önemlidir.	0	1	2	3	4	5
15) Eğer bir asker olsaydım ve komutanımın emirleriyle aynı fikirde olmasaydım, yine de itaat ederdim çünkü bu benim görevimdir	0	1	2	3	4	5
16) İffet çok önemli ve değerli bir erdemdir.	0	1	2	3	4	5

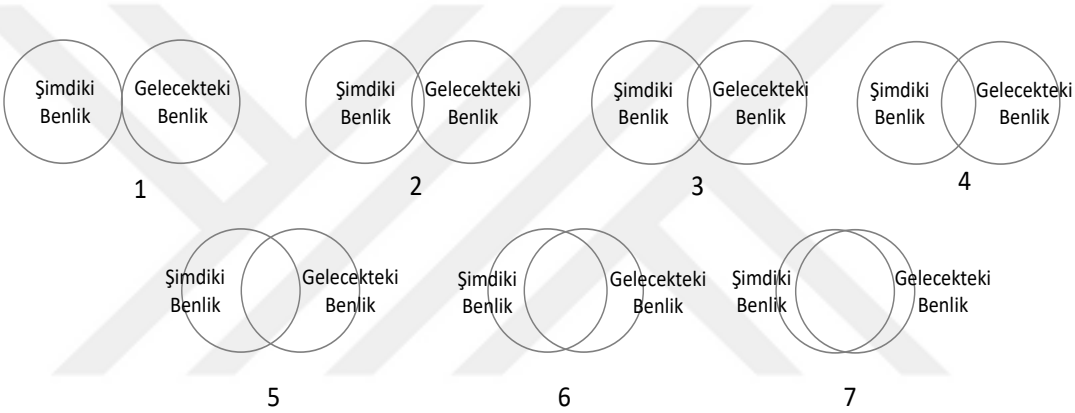
Gelecekteki Benlik Sürekliliği Ölçeği

Benlik: Kişiyi başkalarından ayıran duygu, tutum ve davranışların örgütlenmiş bütünlüğü olarak tanımlanabilir.

Aşağıdaki soruları yanıtlarken benlikle ilgili bu tanımı göz önünde bulundurabilirsiniz.

1. 10 yıl sonraki gelecekteki benliğinizle ne kadar benzer hissettiğinizi en iyi açıklayan resmin altındaki sayıyı yanıt olarak işaretleyiniz.

(Şimdiki benlik = şimdiki sizi ifade eder. Gelecekteki benlik = 10 yıl sonraki sizi ifade eder.)

Yanıt:_____

2. 10 yıl sonraki gelecekteki benliğinizi ne kadar önemsediğinizi 1 ile 7 arasında derecelendiriniz.

Hiç önemsemiyorum	Oldukça önemsemiyorum	Biraz önemsemiyorum	Kararsızım	Biraz önemsiyorum	Oldukça önemsiyorum	Çok önemsiyorum
1	2	3	4	5	6	7

3. 10 yıl sonraki gelecekteki benliğinizden ne kadar hoşlandığınızı (hoşlanacak olduğunuzu) 1 ile 7 arasında derecelendiriniz.

Hiç hoşlanmıyorum	Oldukça hoşlanmıyorum	Biraz hoşlanmıyorum	Kararsızım	Biraz hoşlanıyorum	Oldukça hoşlanıyorum	Çok hoşlanıyorum
1	2	3	4	5	6	7

EK 4: İkinci Aşama Veri Toplama Araçları

Ahlaki Yargı Yeteneği Testi (AYT-MUT)

Açıklama

İlişikteki sayfalarda iki hikaye bulunmaktadır. Hikayedeki kişiler zor bir durum yaşamaktadırlar. Onlar bu zor durumdan kurtulabilmek için buldukları bir çözüm yolunu denemişlerdir.

1. Hikayeyi okuyun. Hikayenin hemen yanında hikayedeki kişilerin yaptığı davranış ile ilgili bir soru ve cevabınızı işaretleyeceğiniz bir ölçek bulunmaktadır. Bu ölçek üzerinde, hikayedeki kişilerin buldukları çözüm yolu hakkındaki **kendi düşüncenizi** belirtmeniz istenmektedir.

2. Hikayedeki kişilerin davranışını "**doğru mu, yanlış mı**" buluyorsunuz? Önce buna karar verin. Daha sonra ne derece doğru ya da ne derece yanlış buluyorsunuz ona karar verin.

Eğer hikayedeki kişilerin bulduğu çözümü,
yüzde yüz yanlış buluyorsanız –3'ü,
orta derecede yanlış buluyorsanız –2'yi,
az yanlış buluyorsanız –1'i işaretleyin.
Yüzde yüz doğru buluyorsanız +3' ü,
orta derecede doğru buluyorsanız +2'yi,
az doğru buluyorsanız +1'i işaretleyin.
Eğer söz konusu davranış için **ne doğru ne de yanlış** diyemiyor, iki arada kalıyorsanız 0'ı (sıfırı) işaretleyin.

3. Hikayenin altında, hikayedeki kişilerin buldukları çözüm yolu hakkında ileri sürülebilecek lehte (hak veren) ve aleyhte (hak vermeyen) çeşitli görüşler, gerekçeler bulunmaktadır. Her bir maddedeki gerekçeyi tek tek okuyup bu ifadeye katılıp katılmadığınızı ifadenin yanındaki -4 ile +4 arasında değişen ölçek üzerinde işaretleyin. Ölçek üzerindeki;
-4 noktası, söz konusu maddede belirtilen görüşe **kesinlikle katılmadığınızı**,
+4 ise **tamamen katıldığınızı** ifade etmektedir.
Aynı şekilde +3 **oldukça katıldığınızı**,
+2 **orta düzeyde katıldığınızı**,
+1 **az katıldığınızı**,
–3 ifadeye **büyük oranda karşı olduğunuzu**,
-2 **orta düzeyde karşı olduğunuzu**,
-1 **az karşı olduğunuzu**, ifade etmektedir.
Eğer bir görüşe katılmak ve katılmamak arasında karar veremiyorsanız 0'ı (sıfırı) işaretleyin.

I. Bir iş yerindeki işçiler, kendi aralarındaki konuşmaların işyeri idaresi tarafından gizlice dinlendiğinden ve böylece elde edilen bilgilerin kendilerine karşı kullanıldığından şüphelenmektedirler; çünkü görünürde herhangi bir sebep olmaksızın bazı işçilerin işine son verilmiştir. İşyeri idaresi bu iddiayı reddetmektedir. İşçi sendikası, ancak bu şüphelerin ispatına yarayacak belgelerin getirilmesi halinde, işyeri idaresine karşı harekete geçeceğini söylemektedir. Bunun üzerine iki işçi işyeri idaresine ait bürolara gizlice girerek şüphelerini ispata yarayacak belgeleri alırlar.

Sizce bu iki işçinin davranışı doğru mudur, yanlış mıdır?

Yanlış						Doğru
-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

Aşağıda bu iki işçinin davranışına *hak veren* görüşlere ne derecede katılıyorsunuz?									
Bu iki işçinin **doğru** hareket ettiği söylenebilir…									
Bu görüşe..									
	Kesinlikle katılmıyorum					Tamamen katılıyorum			
1.çünkü işçiler bu davranışlarıyla işyerine büyük bir maddi zarar vermemişlerdir.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
2.çünkü, yasa işyeri idaresi tarafından çiğnendiğinden işçilerin hukuk ve düzenin yeniden kurulmasını sağlayacak bu yola başvurmaları doğrudur.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
3.çünkü işyerindeki işçilerin büyük çoğunluğu bu davranışı onaylayacak ve bir çoğu da dinlenme olayı ile ilgili kanıtların ele geçirilmesine sevinecektir.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
4.çünkü insanlar arasındaki karşılıklı güven ve bireyin onuru işyeri idaresinin konut dokunulmazlığı hakkından daha üstündür.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
5.çünkü ilk önce işyeri idaresi haksız bir eylemde bulunduğu için işçiler bu davranışlarında haklıdırlar.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
6.çünkü işçiler işyeri idaresinin güven sarsıcı ve ağır sonuçlara yol açan hareketini ortaya çıkaracak başka bir hukuksal yol bulamadıklarından kötünün iyisi olarak gördükleri bu yola başvurmuşlardır.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4

Aşağıda bu iki işçinin davranışına *hak vermeyen* görüşlere ne derecede katılıyorsunuz?									
Bu iki işçinin **yanlış** hareket ettiği söylenebilir**…**									
Bu görüşe..									
	Kesinlikle katılmıyorum						Tamamen katılıyorum		
1.çünkü herkes bu işçiler gibi davranacak olursa, insanların birlikte yaşamalarındaki düzen ve hukuk tehlikeye düşer.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
2.çünkü, işçilerin bu davranışı ile herkesin hukuk düzenini dışlayarak kendi hakkını kendi araması yolu arasında (=orman kanunu) bir fark görmemizi sağlayacak genel geçer ölçütler olmadığı için, mülkiyet hakkı gibi temel bir hakkı çiğnemek yanlıştır.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
3.çünkü başkalarının uğruna işten atılma tehlikesini göze almak düşünülmeden yapılmış bir harekettir.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
4.çünkü onlar bütün hukuksal yollara yeterince başvurmadan aceleyle yapılan bu davranışla önemli bir hak olan konut dokunulmazlığı hakkını çiğnemişlerdir.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
5.çünkü namuslu ve dürüst olarak tanınmak isteyen bir kişi çalmaz ve başkasının hanesine tecavüz etmez.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
6.çünkü iki işçi işten atılmışlardı ve bu yüzden onların bu belgeleri çalmaları için bir neden yoktu.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4

II. Hiçbir kurtuluş yolu kalmamış kanserli bir kadının çok şiddetli ağrıları vardı. Kadın o kadar zayıf düşmüştü ki yüksek dozda verilecek, morfin gibi bir ağrı kesici ölümünü hızlandıracaktı. Durumu biraz iyileştiği zaman, hasta kadın, doktordan kendisine onu öldürecek dozda morfin vermesini istedi: Doktora artık ağrılara dayanamadığını, nasıl olsa birkaç hafta içinde öleceğini söyledi ve isteğinde ısrar etti. Doktor hastanın isteğini yerine getirdi.

Sizce bu doktorun davranışı doğru mudur, yanlış mıdır?

Yanlış Doğru

-3	-2	-1	0	1	2	3

Aşağıdaki doktorun davranışına *hak veren* görüşlere ne derecede katılıyorsunuz?									
Doktorun **doğru** hareket ettiği söylenebilir…									
Bu görüşe…..									
	Kesinlikle katılmıyorum							Tamamen katılıyorum	
1. çünkü, doktor kendi vicdanına göre hareket etmek zorundaydı. Hastanın durumu, hayatın korunmasına ilişkin ahlaki yükümlülükte istisna yapılmasını haklı kılıyordu.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
2. çünkü hasta kadının isteğine karşı olan saygı, doktorun olaydaki gibi davranmasını gerektiriyordu ve doktor hasta kadının isteğini yerine getirebilecek tek kişiydi.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
3. çünkü, doktor sadece hasta kadının ısrar edip onu ikna ettiği şeyi yapmıştır. Bu nedenle doktor davranışı yüzünden başına gelebilecek şeylerden korkmamalıdır.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
4. çünkü, hasta kadın zaten ölecekti ve ona daha fazla dozda ağrı kesici vermek doktor için küçük bir işti.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
5. çünkü, doktor bu davranışıyla yasayı çiğnememiştir. Hasta kadın artık kurtarılamayacaktı ve doktor da sadece hastanın ızdıraplarına son vermek istemiştir.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
6. çünkü, doktorun meslektaşlarının pek çoğu da benzer durum karşısında herhalde aynı şekilde davranırlardı.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4

Aşağıdaki doktorun davranışına *hak veren* görüşlere ne derecede katılıyorsunuz?									
Doktorun ***yanlış*** hareket ettiği söylenebilir…									
Bu görüşe…..									
	Kesinlikle Katılmıyorum						Tamamen katılıyorum		
1. çünkü, doktor bu davranışıyla diğer meslektaşlarının kanaatlerine aykırı hareket etmiştir. Diğer doktorlar istek halinde ölümü kolaylaştırmaya (ötenaziye) karşı olduklarına göre, bu doktor da bunu yapmamalıydı.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
2. çünkü, büyük ağrılardan dolayı ölüm istenmiş olsa dahi, doktorun insan hayatını devam ettirmek için bütün gayretini göstereceğine güvenilebilmelidir.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
3. çünkü, hayatı korumak her insan için en yüksek ahlaki yükümlülüktür. Ölümü kolaylaştırmayı cinayetten ayırt etmeye yarayacak açık seçik ölçütlerimiz olmadığına göre hiç kimse başkasının yaşama hakkına müdahale etmemelidir.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
4. çünkü, bu yüzden doktor başını çok derde sokabilir. Daha önce başka doktorlar da bu nedenle ciddi olarak cezalandırılmışlardı.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
5. çünkü, doktor müdahale etmeyip kadının kendiliğinden ölmesini beklemiş olsaydı, her şey doktor için daha kolay olurdu.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
6. çünkü, doktor yasaya karşı gelmiştir. Eğer ölümü kolaylaştırmanın hukuka uygunluğundan şüphe ediliyorsa, bu istekler yerine getirilmemelidir.	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4

Ahlaki Geri Çekilme Ölçümlerinin Yönergesi

Aşağıda Türkiye'de yaklaşık **25 yıl önce yayınlanmış** bazı haberlere benzer senaryolar aktarılmaktadır.

Lütfen aşağıdaki senaryoları ve senaryolarla ilgili yorumlardan her birini dikkatle okuduktan sonra, okuduğunuz yoruma ne kadar katıldığınızı, maddeler halindeki yorumların yanlarında yer alan seçeneklerden birini daire içine alarak belirtiniz.

Lütfen **her bir yorumu ilgili haberin içeriğiyle ilişkilendirerek düşününüz** ve her yorum için yalnızca bir seçenek işaretleyiniz. Seçeneklerde doğru ya da yanlış yanıt yoktur. Yanıtlarınız yalnızca bu araştırma için kullanılacaktır ve kimliğiniz araştırmacı da dâhil kimse tarafından bilinmeyecektir.

Adalet/Karşılıklılık İlkesinin İhlalinde Ahlaki Geri Çekilme

30 yıldır üretimini sürdüren bobin fabrikasının kapatılması önerisini onaylayan Çalışma Bakanı Recep Durmuş, "Bildiğiniz üzere ülkemiz bir ekonomik krizin eşiğindedir. Bazı önlemler almamız gerekiyor" diye konuştu. Dün sabah saatlerinde kilit vurulan fabrikada işten çıkarılan 583 işçiye tazminat verilmediği öğrenildi. İşine son verilenlerin düzenlediği oturma eyleminde, eski personellerden Hikmet Kalkan "Üç çocuğum var. Üçü de okuyor. 20 yıldır devlet için çalışıyorum ve bir tazminat bile vermeden, bir açıklama dahi yapmadan bizi işten çıkarıyorlar. Kışın ortasında ne yaparız dediğimde, ne yaparsanız yapın bizi ilgilendirmez diyorlar. Ne yapacağız bilmiyoruz" diye konuştu.

1	2	3	4	5	6
Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Biraz katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum

Aşağıdaki yorumlara ne kadar katıldığınızı yanlarında yer alan seçeneklerden birini daire içine alarak belirtiniz.

1. Türkiye'nin krizden çıkmasına yardımcı olsun ya da olmasın, işçilerin bu şekilde işten çıkarılması kabul edilemez.	1	2	3	4	5	6
2. Bu durum açıkça "haksızlık" olarak nitelendirilebilir.	1	2	3	4	5	6
3. Başlangıçta işçilerin zararına gibi görünse de sonrasında ülke ekonomisine katkı sağlayarak işçilerin de yararına olacak bir karardır.	1	2	3	4	5	6
4. Tazminat bedelinin bakanlığın bütçesini zorlaması, işten habersiz ve tazminatsız çıkarılmalarının gerekçesi olamaz.	1	2	3	4	5	6
5. İşten habersiz ve tazminatsız çıkarmanın doğurabileceği olumsuz sonuçların başlıca sorumlusu Bakandır.	1	2	3	4	5	6
6. Bu kararın doğuracağı olumsuz sonuçların sorumlusu, kararı ister başkalarıyla isterse tek başına almış olsun, Bakanın kendisidir.	1	2	3	4	5	6
7. Her ne emir almış olursa olsun, böyle bir karardan Bakanın kendisi sorumludur.	1	2	3	4	5	6
8. İşçiler işlerini doğru dürüst yapsalardı, bu sonuçlarla yüzleşmek zorunda kalmayabilirlerdi.	1	2	3	4	5	6
9. İşçiler, işlerini aksattıklarından ya da teknolojiye ayak uyduramadıklarından bu kararın alınmasında pay sahibi olmuş olabilirler.	1	2	3	4	5	6
10. Bakanın bu ani işten çıkarma ve tazminat vermeme kararında, büyük olasılıkla işçilerin arasındaki birkaç provokatörün rolü olmuştur.	1	2	3	4	5	6
11. İşten çıkarılmalarında işçilerin işlerini aksatmalarının ya da teknolojiye ayak uyduramamalarının herhangi bir rolü yoktur.	1	2	3	4	5	6
12. İşten çıkarılmalarında işçilerin herhangi bir rolü yoktur.	1	2	3	4	5	6

Zarar verme/Bakım İlkesinin İhlalinde Ahlaki Geri Çekilme

Halk Güvenliği Bakanı Fethi Sami Gürcan, halkın can ve mal güvenliği söz konusu olduğunda ve kamu güvenliğinin tehlikede olduğu hallerde, Türkiye Gizli İstihbarat Servisi'ne, ulaşılması gereken bilgiler için işkence yapma talimatı verilebileceğini belirtti.

1	2	3	4	5	6
Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Biraz katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum

Aşağıdaki yorumlara ne kadar katıldığınızı yanlarında yer alan seçeneklerden birini daire içine alarak belirtiniz.

1. İnsanların zarar göreceği eylemleri önleyeceği düşünülüyorsa, işkence yapılması onaylanmalıdır.	1	2	3	4	5	6
2. İnsanların barış içinde yaşaması için işkence gibi bir aracın kullanılması kabul edilemez.	1	2	3	4	5	6
3. İnsanların zarar göreceği eylemleri önleyeceği düşünülse de işkence yapılması onaylanmamalıdır.	1	2	3	4	5	6
4. İşkence insanlığa karşı bir suçtur ve daha hafif bir biçimde adlandırılamaz	1	2	3	4	5	6
5. Bu talimatın doğuracağı olumsuz sonuçların sorumlusu, kararı ister başkalarıyla, isterse tek başına almış olsun Bakanın kendisidir.	1	2	3	4	5	6
6. İşkencenin doğurabileceği olumsuz sonuçların başlıca sorumlusu Bakan'dır.	1	2	3	4	5	6
7. Her ne emir almış olursa olsun, böyle bir talimattan Bakanın kendisi sorumludur.	1	2	3	4	5	6
8. Bu talimatın sorumlusu, bu talimatın uygulanacağı zanlılar ya da suçlu insanlardır.	1	2	3	4	5	6
9. Halkın ve devletin güvenliğini tehdit eden insanlar olmasaydı, böyle uygulamalara gerek olmazdı.	1	2	3	4	5	6
10. Bu talimata karşı çıkan insanlar, işkenceyle ilgili önceden yaşanmış birkaç olayı abartarak haklı görünmeye çalışırlar.	1	2	3	4	5	6
11. Bu talimatın uygulanacağı zanlıların ya da suçlu insanların bu talimatın verilmesinde bir rolü yoktur.	1	2	3	4	5	6

Saflık/Kutsallık İlkesinin İhlalinde Ahlaki Geri Çekilme (İçgrup)

Gazetelerdeki bir haberde uzun ve yoğun çatışmaların ardından Türkiye'ye bağlı askeri birliklerde askerlerin ölü bedenlerle çektirdikleri fotoğraflar ortaya çıktı. Askerlerin ölülerin yanında poz verdikleri, arkadaşlarıyla şakalaştıkları kaydedildi.

1	2	3	4	5	6
Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Biraz katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum

Aşağıdaki yorumlara ne kadar katıldığınızı yanlarında yer alan seçeneklerden birini daire içine alarak belirtiniz.

1. Ülkeye ya da halka bir yarar sağlasın ya da sağlamasın, ölüm kutsaldır ve ölülere saygı duyulması gerekir.	1	2	3	4	5	6
2. Ölüm saygı duyulması gereken bir olgudur ve ölülere saygısızlık hiçbir şekilde kabul edilemez.	1	2	3	4	5	6
3. Ölümün kutsallığına yapılmış bir saygısızlık, başka türlü adlandırılamaz.	1	2	3	4	5	6
4. Halka ya da devlete zarar vermeleri, ölü insanlara saygısızlık yapılmasını haklılaştırmaz.	1	2	3	4	5	6
5. Askerlerin bu davranışlarının sorumlusu sistemdir.	1	2	3	4	5	6
6. Askerlerin bu davranışlarının sorumlusu komutanlarıdır.	1	2	3	4	5	6
7. Askerlerin bu davranışlarının sorumluluğu devlete ya da başka bir kuruma yüklenemez.	1	2	3	4	5	6
8. Ölmeden önce yaptıkları yüzünden bu türden bir muameleyi hak etmiş olabilirler.	1	2	3	4	5	6
9. O ölüler yaşarlarken halka ya da devlete zarar vermişlerse, askerler bu davranışlarıyla az bile yapmıştır.	1	2	3	4	5	6
10. Ölmeden önce askerleri provoke ettiklerinden bu davranışı hak etmişlerdir.	1	2	3	4	5	6

Otorite/Saygı İlkesinin İhlalinde Ahlaki Geri Çekilme (İçgrup)

Türkiye'deki protesto yürüyüşünde uyarılara rağmen yürümeye devam eden grubu dağıtmaya çalışan polislerle göstericiler karşı karşıya geldiler. Bazı göstericiler çevredeki kamu binalarına zarar verdi. Gösteri sırasında gözaltına alınmaya direnen ve bir polis memuru tarafından tokat atılan 70'li yaşlardaki bir gösterici dikkat çekti.

1	2	3	4	5	6
Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Biraz katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum

Aşağıdaki yorumlara ne kadar katıldığınızı yanlarında yer alan seçeneklerden birini daire içine alarak belirtiniz.

1. Mesele ülke çıkarlarını korumaksa, yaşlı birine tokat atmak kabul edilebilir bir davranıştır.	1	2	3	4	5	6
2. Toplum huzurunu bozması yaşlı bir insana tokat atılmasını haklı çıkarmaz.	1	2	3	4	5	6
3. Yaşlı moruk hak etmiştir.	1	2	3	4	5	6
4. Karşısında yaşlı bir insan vardı. Polis memuru ona göre davranmalıydı.	1	2	3	4	5	6
5. Yaşlı birine tokat atılmasının sorumlusu, polis memurunun kendisidir.	1	2	3	4	5	6
6. Polis memurunun yaptığı saygısızlıktır ve başka türlü adlandırılamaz.	1	2	3	4	5	6
7. Yaşlı birine tokat atmak ayıptır.	1	2	3	4	5	6

İçgrup/Sadakat İlkesinin İhlalinde Ahlaki Geri Çekilme (İçgrup)

Bir gizli servis çalışanının bir gösteri sırasındaki ülke bayrağını yakarken çekilen görüntülerinin ve bir diğerininse 3 polisin ağır yaralandığı silahlı çatışmada polislere doğru ateş açarken kaydedilen görüntülerinin basına sızmasının ardından Başbakan Yardımcısı Bekir Çelik, Gizli Servis'in görevlerinden birinin de yasa dışı örgütlerin içine sızmak olduğunu söyledi. Çelik, "Sızmanın suç işlemeden yapılma imkânı yok. Oraya girdiğiniz zaman, o faaliyetlerin içinde olduğunuz zaman karşıdakilerin güvenini kazanmak için de bazı şeylerin yapılması gerekir" dedi.

1	2	3	4	5	6
Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Biraz katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum

Aşağıdaki yorumlara ne kadar katıldığınızı yanlarında yer alan seçeneklerden birini daire içine alarak belirtiniz.

1. Halkın huzuru ve refahı için olsa dahi kişi kendi ülkesinin bayrağını yakmamalıdır.	1	2	3	4	5	6
2. Daha iyi bir sonuca ulaşılsın ya da ulaşılmasın, kişi kendini bağlı hissettiği ülkesinin bayrağını yakmamalıdır.	1	2	3	4	5	6
3. Bu olayda yaşanan, ülkenin değerlerine sadakatsizlik olarak nitelendirilebilir.	1	2	3	4	5	6
4. Gizli servis çalışanlarının o anki ruh hali nasıl olursa olsun, bu davranışlarından sorumludurlar.	1	2	3	4	5	6
5. Söz konusu kişiler üstlerinin emirlerini yerine getirdiklerinden bu eylemlerinden sorumlu tutulamazlar.	1	2	3	4	5	6
6. Bayrak yakılmasının ve polislerin vurulmasının sorumlusu bayrağı yakan ve polisleri vuran kişilerdir.	1	2	3	4	5	6
7. Ne olursa olsun yaptıklarının sorumluluğunu üstlenmeli ve gerekirse emirlere karşı gelerek bunları yapmamalıydılar.	1	2	3	4	5	6
8. Zarar gören polislerin bu olayda herhangi bir suçları yoktur.	1	2	3	4	5	6
9. Zarar gören polisler o ana kadar sessiz kalarak, bu sonucu hak etmişlerdir.	1	2	3	4	5	6
10. Zarar gören polislerin o ana kadar sessiz kalmaları, bu sonucu hak ettikleri anlamına gelmez.	1	2	3	4	5	6

Geleceği Düşünmenin Duyusal-Algısal Nitelikleri

1. Hayal ettiğiniz gelecekteki siz duygusal olarak şimdiki size ne kadar benzer?

Hiç benzemez	Benzemez	Pek benzemez	Kararsızım	Biraz benzer	Büyük ölçüde benzer	Çok benzer
1	2	3	4	5	6	7

2. Hayal ettiğiniz gelecekteki siz bakış açısı olarak şimdiki size ne kadar benzer?

Hiç benzemez	Benzemez	Pek benzemez	Kararsızım	Biraz benzer	Büyük ölçüde benzer	Çok benzer
1	2	3	4	5	6	7

3. Hayal ettiğiniz gelecekteki siz sahip olduğu değerler açısından şimdiki size ne kadar benzer?

Hiç benzemez	Benzemez	Pek benzemez	Kararsızım	Biraz benzer	Büyük ölçüde benzer	Çok benzer
1	2	3	4	5	6	7

4. Şu anda sizi değerli gören insanlar gelecekte hayal ettiğiniz kişi olan sizi değerli biri olarak görür mü?

Hiç değerli görmez	Değerli görmez	Pek değerli görmez	Kararsızım	Biraz değerli görür	Büyük ölçüde değerli görür	Çok değerli görür
1	2	3	4	5	6	7

5. Gelecekte hayal ettiğiniz kişi sizin yaşam öykünüzle ne kadar tutarlılık gösteriyor?

Hiç tutarlı değil	Tutarlı değil	Pek tutarlı değil	Kararsızım	Biraz tutarlı	Büyük ölçüde tutarlı	Çok tutarlı
1	2	3	4	5	6	7

EK 5: Etik Kurul İzni

HIZMETE OZEL

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
HUKUK MÜŞAVİRLİĞİ

Sayı : E-87347630-659-471612 30.12.2022

Konu : Etik Kurul İzni- Emine AKMAN DİREKÇİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 26.12.2022 tarihli 460996 sayılı yazınız.

İlgide kayıtlı yazınız ile bildirilen başvuru, Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulunun 27/12/2022 tarihli toplantısında değerlendirilmiş ve toplantıda alınan 16 sayılı karar ile Emine AKMAN DİREKÇİ'nin, ***"Geleceği Düşünme ve Ahlaki Karar Verme İlişkisinde Zaman Perspektifi ve Ahlaki Duyguların Rolü"*** başlıklı çalışmasının etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiş olup, alınan karar Makamımızca onaylanmıştır.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Esra BUKOVA GÜZEL
Rektör V.

17298 - 397 298 - 39717298 -